

13 Insatser för internationellt utbyte på litteraturområdet

I detta kapitel behandlas i huvudsak statliga insatser för att stärka det internationella utbytet på litteraturområdet. Fokus är insatsernas utformning i dag, men i vissa fall beskrivs även bakgrunden till nuvarande system.

Staten står bakom insatser som rör internationellt utbyte och samarbete på litteraturområdet genom olika myndigheter och institutioner. Flera departement är ansvariga och bl.a. Statens kulturråd, Svenska institutet och Sida är viktiga statliga aktörer på området. Insatser genomförs inom flera olika politikområden och de politiska målen och inriktningen på verksamheterna är av skild karaktär. Mål och riktlinjer på de olika områdena beskrivs därför inledningsvis. Dessa harmonierar ibland, men kan även vara uttryck för olikartade prioriteringar, vilket kan bidra till ett behov av att jämka samman olika intressen.

Sverige är även del i ett flertal internationella mellanstatliga organisationer och nätverk av betydelse för litteraturpolitiken. I sammanhanget relevanta insatser inom Europeiska unionen och det nordiska samarbetet behandlas därför även i det följande.

13.1 Kulturutbyte inom olika politikområden

Det internationella kulturutbytet har behandlats i ett flertal utredningar och propositioner. Den första omfattande utredningen om internationellt kulturutbyte var den s.k. SIK-utredningen, som lämnade betänkandet *Kultur och information över gränserna* (SOU

1978:56).¹ Den senaste utredningen på området tillsattes av regeringen 2002 för att göra en översyn av de statliga insatserna för internationell kulturverksamhet. Inriktningen på statens insatser på området hade innan dess i stort varit oförändrad sedan 1980-talet. Utredningen föreslog bl.a. i sitt betänkande *Internationella kulturutredningen 2003* (SOU 2003:121) att Statens kulturråd skulle få ett samordningsansvar för den internationella kulturverksamheten och att Konstnärskommittén skulle få i uppdrag att efter mönster från Iaspis undersöka möjligheten att utveckla utbytesverksamhet inom andra områden än bildkonst. Ytterligare förslag var att Svenska institutets insatser inom litteraturområdet borde överföras till Kulturrådet, där ett internationellt litteraturcentrum för stöd till översättning och främjande av svensk litteratur i utlandet skulle inrättas. Vidare föreslogs att en internationell kulturfond med egen styrelse skulle bildas inom Statens kulturråd.²

Grunden för den nuvarande inriktningen på det internationella kulturutbytet lades fast i regeringens skrivelse *Kulturlivets internationalisering* (skr. 2005/06:188). I skrivelsen presenterades ett program för ökat internationellt kulturutbyte med mål för kulturlivets internationalisering i ett långsiktigt perspektiv, hur de statliga insatserna ska utvecklas och hur ansvarsfördelningen mellan statliga aktörer ska utformas. Vidare angavs att hög kvalitet, konstnärlig integritet, långsiktighet och ömsesidighet ska eftersträvas oavsett vilka politiska mål som motiverar de statliga insatserna. Enligt regeringens bedömning var resurserna till internationellt kulturutbyte otillräckliga i förhållande till kulturlivets efterfrågan och med hänsyn till omvärldsutvecklingen. Resurserna till internationellt kulturutbyte förstärktes därför 2006.

---

¹ Andra utredningar av betydelse är *Sverigeinformation och kultursamarbete* (SOU 1988:9) och *Vår andes stämna – och andras* (SOU 1994:35). En översyn av Sverigefrämjandet gjordes i *Svenska bilder – en översyn om Sverigeinformation* (Ds 1993:72).

² De sistnämnda förslagen kom dock inte att genomföras, utan regeringen ansåg att bidragsgivningen borde ske inom ramen för gällande organisation. I övrigt föreslog utredningen bl.a. att Svenska institutets uppdrag borde renodlas och innefatta Sverigeinformation, Sverigerepresentation och ambassadservice. Verksamheter inom utbildning och forskning (ej svenskundervisning i utlandet), bidragsgivning (t.ex. översättningsstödet) samt demokrati- och biståndsinsatser borde hanteras av andra myndigheter. Utredningen menade även att aktiviteter bör samordnas i högre grad och att kommunikationen mellan olika departement och mellan myndigheter borde förbättras. Vidare ansåg utredningen att uppdraget för kulturråden i utlandet borde förtydligas samt att särskilda insatser borde göras för att höja kompetensen hos UD:s personal inom kulturområdet.

Utifrån skrivelsen fick Statens kulturråd ett särskilt uppdrag om att utveckla den internationella kulturverksamheten.³ Inom det internationella litteraturutbytet fick Statens kulturråd och Svenska institutet i uppdrag av regeringen att föreslå en samordnad och långsiktig strategi för att stärka svensk litteratur i utlandet och det internationella litteraturutbytet.

Även i den senaste kulturpropositionen, *Tid för kultur* (prop. 2009/10:3), behandlas det internationella kultursamarbetet. I propositionen anges bl.a. att möjligheterna till samverkan mellan politikområden aktivt ska tillvaratas samtidigt som kulturens egenvärde och den konstnärliga integriteten ska beaktas. I de nuvarande kulturpolitiska målen formulerades att kulturpolitiken bl.a. ska främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan samt främja kvalitet och konstnärlig förnyelse. I propositionen anges följande prioriteringar för det internationella och interkulturella arbetet:

- utveckling av strategier för internationalisering inom olika kulturområden,
- fortsatt utveckling av myndigheternas internationella och interkulturella arbete,
- främjande av nationella arenor för internationellt och interkulturellt utbyte,
- samverkan över politikområdesgränserna,
- ett aktivt agerande för kulturpolitiska frågor inom EU, Unesco och det nordiska samarbetet.⁴

Ansvarsfördelning för internationellt litteraturutbyte

Svenska institutet (SI) ansvarade fram till 2007 för bidragsgivning till översättning av svensk litteratur i utlandet samt för andra åtgärder som syftar till att främja internationell spridning av svensk litteratur. SI erhöll cirka två miljoner kronor årligen från Kulturdepartementet. Från 2007 fick SI inte längre dessa särskilda medel och myndigheten ansåg inte att det fanns resurser för verksam-

³ Målen för Kulturrådets internationella arbete inom samtliga konstområden uttrycks i *Kulturrådets strategi för internationell verksamhet 2011–2013* (2010).

⁴ *Tid för kultur* (prop. 2009/10:3), s. 80.

heten inom ramanslaget för internationell samverkan. Under 2007 beviljades inget översättningsstöd och det indragna stödet resulterade i en debatt där stödets betydelse framhölls.

Kulturdepartementet föreslog i en promemoria i juli 2007 att ett nytt centrum för svensk litteratur skulle inrättas. Centret skulle vara en fristående, samlande aktör för det internationella litteraturutbytet. Det skulle t.ex. administrera översättningsstödet och föreslogs även på sikt få i uppdrag att främja litteratur och läsning på nationell nivå.⁵ Förslaget blev dock inte antaget, utan regeringen beslutade i budgetpropositionen för 2008 att Statens kulturråd skulle få i uppdrag att ansvara för stödet till översättning av svensk litteratur och utveckla det internationella litteratursamarbetet. Vidare fick Sveriges författarfond i uppdrag att fördela resebidrag och stipendier för att stärka den internationella utbytesverksamheten för litterära upphovsmän. I samband med detta beslutades även att det statliga stödet till internationellt utbyte och samarbete på litteraturområdet skulle förstärkas från 2008. Vidare infördes möjligheten att ansöka om översättningsstöd för facklitteratur och barn- och ungdomslitteratur samt bidrag till provöversättningar av svensk litteratur.⁶

I januari 2008 övergick därmed ansvaret för den internationella litteraturverksamheten från SI till Statens kulturråd och Sveriges författarfond. Kulturrådet fick även i uppdrag att tillsammans med författarfonden redovisa en långsiktig strategi för det internationella litteratursamarbetets utformning och synlighet.⁷

Kulturen i utrikespolitiken

Inom utrikespolitiken spelar kulturfrågor en viktig roll inom Sverigefrämjande, handels- och exportfrämjande samt demokrati-främjande insatser. Viktiga begrepp på utrikespolitikens område är offentlig diplomati (*public diplomacy*) och kulturdiplomati (*cultural diplomacy*). Denna typ av verksamhet tillmäts allt större vikt i internationella relationer och betraktas ofta som ett komplement till traditionell diplomati.

---

⁵ Se *Ett utvecklat litteraturcentrum och statens stöd till En bok för alla AB* (Ku2007/2493/Kr).

⁶ Se prop. 2007/08:1, s. 64–66.

⁷ Se Kulturrådets *Strategi för det internationella litteratursamarbetets utformning och synlighet* (2008).

Offentlig diplomati är en arbetsmetod som främst syftar till att förstå, informera, påverka och bygga upp relationer i utlandet för att förverkliga politiska, kulturella och ekonomiska mål. Offentlig diplomati består av strategisk kommunikation och relationsskapande verksamhet gentemot allmänhet, civilsamhälle, media, universitet och företag i utlandet, i syfte att öka intresset och förtroendet för Sverige och därigenom bidra till att förverkliga svenska internationella målsättningar.⁸

Kulturdiplomati är en del av den offentliga diplomatin som avser upprättande av långsiktiga, hållbara relationer med andra länder med kultur som medel.⁹ Kulturdiplomati används även för att skapa ingångar till samhällen med slutna politiska system och inom biståndsarbetet, bl.a. i form av s.k. integrerad kulturdiplomati. Inom det Sverigefrämjande arbetet handlar det mer övergripande om att kulturen utgör ett medel för att skapa en positiv bild av Sverige i utlandet.¹⁰

Svenska institutet är den myndighet som sedan 1950-talet har Utrikesdepartementets uppdrag att ansvara för en betydande del av den svenska offentliga diplomatin. Svenska institutets uppdrag och insatser på litteraturområdet behandlas vidare nedan. Många andra länder arbetar aktivt med kulturdiplomati i utlandet genom specifika kulturinstitut som British Council, Institut Français, Goethe-Institut och Instituto Cervantes (se bilaga 3). Eftersom Sverige, bortsett från Svenska institutet i Paris, inte har denna typ av kulturinstitut utomlands blir den svenska utrikesrepresentationens roll i stället desto mer betydelsefull i det kulturdiplomatiska arbetet.

Sverige har 98 utlandsmyndigheter som inkluderar ambassader, representationer, delegationer och konsulat. Utöver dessa finns även cirka 400 honorärkonsulat. Främjandeverksamheten som bedrivs genom utlandsrepresentationen innebär att beskickningar och konsulat ska främja Sveriges vetenskapliga och kulturella

---

⁸ *Utrikesförvaltning i världsklass* (SOU 2011:21), s. 149.

⁹ *Internationella kulturutredningen 2003* (SOU 2003:121), s. 38–39.

¹⁰ För en diskussion om relationen mellan skilda politiska mål och begreppen offentlig diplomati, kulturell diplomati och varumärket Sverige (Sverige bilden), se t.ex. *Översyn av myndighetsstrukturen för Sverige-, handels- och investeringsfrämjande* (Ds 2011:29), s. 119–122. Den Internationella kulturutredningen poängterar gällande Sverige bilden utomlands även att ”en noggrann avvägning måste göras mellan å ena sidan statens intressen att lyfta enskilda länder och regioner, å andra sidan kulturlivets egna önskemål och förutsättningar. Trovärdigheten och uppsåtet bör inte kunna ifrågasättas, vare sig av det egna kulturlivet eller av mottagaren.” (SOU 2003:121, s. 39).

förbindelser med verksamhetslandet samt att de ska sprida information om Sverige och svenska förhållanden. De ska också underlätta kontakter mellan svenska och utländska institutioner och organisationer i syfte att främja ett ökat kultur- och erfarenhetsutbyte. I övrigt specificeras inte utlandsrepresentationens kulturdiplomatiska arbete i förordningen (1992:247) med instruktion för utrikesrepresentationen.

På utlandsmyndigheterna finns vissa anslagsmedel för främjande och ytterligare medel kan sökas från Utrikesdepartementet. På samtliga svenska utlandsmyndigheter finns kontaktpersoner som ansvarar för främjande och kultursamarbete. Dessa arbetar framförallt i nära samarbete med Svenska institutet och Sida, och i viss mån även med Exportrådet och Kulturrådet. Deras roll som kontaktpunkter är av stor vikt för kulturdiplomatien och de svenska utlandsmyndigheterna kan ha en betydelsefull roll i arbetet med att främja t.ex. den svenska litteraturen i utlandet. Enligt den tidigare Exportutredningen läggs dock numera en ökad tonvikt på ekonomiskt främjande i utlandsmyndigheternas arbete, vilket anses härröra från regeringens ökade prioritering av offentliga insatser för ökad sysselsättning och tillväxt.¹¹

Kulturdepartementet finansierar för närvarande åtta kulturrådstjänster vid Sveriges ambassader i Belgrad, Berlin, London, Moskva, Paris, Peking och Washington samt vid Sveriges ständiga representation vid Europeiska unionen i Bryssel. Kulturdepartementet är ansvarig huvudman för kulturråden vars övergripande uppgift är att främja kulturutbytet med stationeringslandet och stimulera den kulturella dialogen. Kulturråden samarbetar med svenska myndigheter och institutioner t.ex. Statens kulturråd och Svenska institutet.

Exportfrämjande med fokus på kulturella och kreativa näringar

De kulturella och kreativa näringarna, där även litteraturen ingår, har under senare år fått en ökad betydelse inom den svenska kultur- och näringspolitiken. Budgetutrymmet för främjandeverksamhet för de kreativa näringarna och s.k. tillväxtmarknader har ökats med 25 miljoner kronor 2011 och med ytterligare

---

¹¹ *Svensk export och internationalisering – utveckling, utmaningar, företagsklimat och främjande* (SOU 2008:90), s. 242.

50 miljoner kronor årligen till 2014. Denna satsning ingår i regeringens övergripande mål att fördubbla den svenska exporten till 2015.¹² Nationellt finns även en handlingsplan från 2009 för att utveckla entreprenörskap och företagande inom kulturella och kreativa näringar samt öka samverkan mellan kultur och näringsliv som omfattar 73 miljoner kronor under perioden 2009–2012.¹³

Tillväxtverket och Vinnova har i uppdrag att koordinera uppdraget om utveckling av kulturella och kreativa näringar i samverkan med olika myndigheter inom kulturområdet, t.ex. Statens kulturråd, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Svenska Filminstitutet och Konstnärsnämnden.¹⁴ Tillväxtverkets uppdrag på området innefattar rådgivning till företag och att ta fram branschguider inom kulturella och kreativa näringar samt att stödja mäklarfunktioner, nätverk, modeller för samverkan och entreprenörskap i kulturella och kreativa utbildningar. Myndigheten ska även verka för förbättrad statistik och kompetensutvecklingsinsatser. Tillväxtverket och Vinnova har även ett gemensamt uppdrag att utveckla s.k. inkubatorer och liknande verksamheter för de kulturella och kreativa näringarna.

Viktiga aktörer inom det svenska exportfrämjandet är Exportrådet, Svenska institutet och utlandsrepresentationerna. Inom kulturområdet är även t.ex. Statens kulturråd en viktig part. Exportrådet ägs gemensamt av staten och näringslivet och är ett centralt organ för statligt exportfrämjande. Målet med Exportrådets verksamhet är att bidra till ökad export, i första hand för små och medelstora företag, och i övrigt ge stöd till företag med svenskt intresse i deras internationella affärsutveckling. I riktlinjerna anges även att exportfrämjandet ska bedrivas i harmoni med mål och inriktning för det samlade Sverigefrämjandet och i nära samverkan med andra aktörer med uppdrag att främja svenska ekonomiska intressen i utlandet och för att främja bilden av Sverige.¹⁵ Exportrådet finns företrätt i cirka 50 länder och samarbetar med svenska ambassader, konsulat och handelskammare

---

¹² För en analys av exportfrämjandet i Sverige, se *Svensk export och internationalisering – utveckling, utmaningar, företagsklimat och främjande* (SOU 2008:90).

¹³ Se promemorian *Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar* (2009).

¹⁴ För en resultatbedömning av arbetet med kulturella och kreativa näringar utifrån handlingsplanen, se kulturmyndigheternas återrapportering från 2012: Riksantikvarieämbetet, *Kulturmyndigheternas arbete med kulturella och kreativa näringar* (2012).

¹⁵ Se regeringsbeslutet med riktlinjer för budgetåret 2012 avseende Sveriges exportråd (UF2011/76104/UD/FIM).

över hela världen samt med andra statliga myndigheter.¹⁶ Insatser riktade specifikt till litteraturområdet genomförs inte i dagsläget.

Även Svenska institutet är en viktig aktör i det exportfrämjande arbetet. SI har bl.a. fått i uppdrag att utveckla en övergripande kommunikationsstrategi för att främja kulturella och kreativa näringar i utlandet. Strategin kallas SymbioCreate och är en plattform för att främja de kreativa näringarna internationellt och i nuläget ingår film, musik, mode, marknadskommunikation, gaming och design.

En ny satsning inom handelspolitiken är den s.k. främjandekalendern vars syfte är att öka exporten. Det handlar om en särskild satsning på kommunikation och aktiviteter för att lyfta fram de fem utvalda kreativa näringarna litteratur, musik, mat, mode och film. Främjandekalendern är tänkt att fungera som en vägledning för de svenska utlandsmyndigheterna som under fem utvalda månader år 2012 ska fokusera på en särskild kreativ näring. Den första satsningen på litteratur är i november 2012. Tanken med främjandekalendern är att den ska bli en del av verksamhetsplanen för ambassaderna och konsulaten. Främjandekalendern är ett pilotprojekt och kan i framtiden komma att utformas annorlunda.

SI genomför tillsammans med ambassader och konsulat flera av de projekt som ingår i främjandekalendern. Kulturrådet och Exportrådet samarbetar med UD i satsningen. I regleringsbrevet för 2012 har SI fått i uppdrag att planera och genomföra insatser med fokus på de olika områden som är prioriterade. SI ska ta fram material till stöd för utlandsmyndigheterna och genomföra särskilda insatser i samarbete med vissa prioriterade utlandsmyndigheter.¹⁷

---

¹⁶ I *Gemensam organisation för export- och investeringsfrämjande* (prop. 2011/12:92) föreslås en sammanslagning av det statligt finansierade export- och investeringsfrämjande som utförs av Exportrådet och Myndigheten för utländska investeringar i Sverige (Invest Sweden) inom Exportrådet, vilket innebär att den senare avvecklas.

¹⁷ Regleringsbrev för budgetåret 2012 avseende Svenska institutet.

Sveriges politik för global utveckling (PGU)

Grunden för den nuvarande svenska politiken för global utveckling (PGU) lades fast 2003 (prop. 2002/03:122, bet. 2003/04:UU3, rskr. 2003/04:112).¹⁸ Inriktningen på det nuvarande svenska utvecklingsarbetet lades fast av regeringen 2007 genom regeringens skrivelse *Globala utmaningar – vårt ansvar. Sveriges politik för global utveckling* (skr. 2007/08:89) och i budgetpropositionen för 2008. År 2009 utvecklades politiken på området genom skrivelsen *Att möta globala utmaningar – skrivelse om samstämmighet för utveckling* (skr. 2009/10:129). Det övergripande målet för det internationella utvecklingssamarbetet är att skapa förutsättningar för fattiga människor att förbättra sina levnadsvillkor. Politiken för global utveckling innebär att alla politikområden ska arbeta samstämmigt för en rättvis och hållbar global utveckling. Hänsyn ska tas till effekter i utvecklingsländerna vid beslut som fattas i Sverige och dessa ska följa målen om en rättvis och hållbar utveckling.

PGU styr även biståndspolitiken och inriktningen på Sidas arbete. Inom biståndspolitiken är det övergripande målet att bekämpa fattigdomen och att biståndet ska komplettera utvecklingsländernas egna ansträngningar och strategier för att åstadkomma utveckling. Sverige arbetar även för att uppnå de s.k. milleniemålen.¹⁹ En grundläggande förändring i politikens inriktning under senare år är att utvecklingssamarbetet kommit att fokuseras till färre länder än vad som tidigare var fallet och ett ökat fokus på mål- och resultatstyrning. Tre områden prioriteras i dag särskilt av regeringen. Dessa är demokrati och mänskliga rättigheter, jämställdhet och kvinnors roll i utvecklingen samt klimat och miljö. Även sex globala utmaningar har identifierats där Sverige inom olika politikområden effektivt anses kunna bidra till global utveckling. En av dessa globala utmaningar är förtryck och regeringen fokuserar på tre delområden, varav ett område av särskilt intresse i detta sammanhang är yttrandefrihet.

---

¹⁸ Beslutet föregicks av den parlamentariska kommittén Globkom (Kommittén om Sveriges politik för global utveckling), som hade i uppdrag att utreda hur en svensk politik för global utveckling skulle utformas. Utredningen konstaterade bl.a. att Sveriges bidrag till global utveckling och fattigdomsbekämpning inte kan begränsas endast till biståndet. Se slutbetänkandet *En ny svensk politik för global utveckling* (SOU 2001:96).

¹⁹ Milleniemålen är de första gemensamma utvecklingsmålen på internationell nivå. De består av ett ramverk med ett antal mål, delmål och indikatorer som ska uppnås till år 2015.

I skrivelsen från 2007 uttrycktes bl.a. att sambandet mellan yttrandefrihet och kampen mot fattigdom och för ökad respekt för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter är betydelsefullt samt att läs- och skrivkunnighet är centralt för utövandet av tanke- och yttrandefrihet. Regeringen konstaterade vidare att de landvinningar som nya media inneburit inte når de människor som saknar förmåga att läsa och skriva. Rätten till utbildning är därför en viktig förutsättning för att kunna göra sin röst hörd och utöva demokratiskt inflytande. Enligt skrivelsen ska dessa samband uppmärksammas i det svenska utvecklingssamarbetet.²⁰

Inom ramen för Unescos arbete har regeringen beslutat att Sverige ska verka för att tydligare framhålla frågor som rör yttrande- och pressfrihet, tillgång till kunskap och information för alla samt respekt för kulturell och språklig mångfald.²¹ Under mål 9, Att bidra till en demokratiframjande kultur- och mediepolitik i samarbetsländerna, anger regeringen att internationellt kultursamarbete spelar en allt viktigare roll för ömsesidigt kunskapsutbyte och en demokratisk samhällsutveckling. Regeringen betonar vikten av att samarbetet mellan aktörer inom de kultur- respektive biståndspolitiska områdena ytterligare stärks.²²

13.2 Statens kulturråd

Statens kulturråd har sedan 2007 i uppdrag att främja en ökad internationalisering inom kulturområdet. På det internationella litteraturområdet ansvarar Kulturrådet sedan 2008 för att fördela statsbidrag för översättning av svensk litteratur och dramatik samt för litterära evenemang i utlandet. Kulturrådets arbete med att främja svensk litteratur i utlandet består av bidragsgivning till översättning av svensk litteratur, till litteraturprojekt i utlandet och för internationellt utbyte samt information om svensk litteratur. Kulturrådet deltar även vid internationella bokmässor och driver projekt i samarbete med aktörer i Sverige och i utlandet.

Bidragsgivningen regleras i förordningen (2007:1435) om statsbidrag till internationellt utbyte och samarbete på litteraturområdet. Syftet med verksamheten är enligt 2 § att främja

---

²⁰ *Sveriges politik för global utveckling* (skr. 2007/08:89), s. 14.

²¹ *Sveriges politik för global utveckling* (skr. 2007/08:89), s. 57.

²² *Sveriges politik för global utveckling* (skr. 2007/08:89), s. 73.

internationell spridning av svensk litteratur och svensk dramatik av hög kvalitet samt att främja internationella utbyten på dessa områden. Statsbidrag får enligt 4 § ges till förlag eller teatrar för översättning av svensk litteratur eller svensk dramatik till ett annat språk än originalspråket och till anordnare av evenemang eller presentationer för internationell spridning av svensk litteratur och svensk dramatik samt för internationella utbyten.²³

Statsbidrag för översättning av svensk litteratur och dramatik

Syftet med stödet för översättning av litteratur och dramatik är att möjliggöra ökad utgivning av svensk dramatik och kvalitetslitteratur i utlandet. Bidrag kan sökas av utomnordiska förlag, och i särskilda fall även av svenska förlag, för utgivning av svensk skönlitteratur och facklitteratur (för vuxna, barn och unga) samt av teatrar i utlandet för översättning av svensk dramatik. För dramatik gäller att pjäsen antingen ska ges ut som bok eller sättas upp på scen. En förutsättning för att beviljas stöd är att översättningen görs från svenska och inte via något annat språk.

Översättningsstöd kan sökas för litteratur inom följande genrer: prosa, poesi, dramatik, barn- och ungdomslitteratur, allmänkulturell facklitteratur och essäistik. Stöd kan även sökas för tidskrifter som innehåller temanummer med svensk översatt litteratur.²⁴ För samtliga genrer gäller att verket ska hålla en hög språklig och litterär kvalitet. Introduktion av en författare på ett nytt språk prioriteras i bidragsgivningen och särskild hänsyn tas till översättning av barn- och ungdomslitteratur till språkområden där denna är svagt representerad. Stöd söks innan boken har kommit ut och bidrag kan endast sökas för översättningskostnader, inte för produktionskostnader eller kostnader för att förvärva rättigheter. Grundläggande krav är att förlaget ska ha en dokumenterad

---

²³ Enligt 3 § avses med svensk litteratur sådan litteratur som är skriven på svenska eller på något av de nationella minoritetsspråken och som är utgiven i Sverige, och med svensk dramatik hänsyftas dramatik som är skriven på svenska eller på något av de nationella minoritetsspråken och framförd i Sverige. Statsbidrag får enligt 6 § även ges till författare av svensk litteratur och svensk dramatik, författare stadigvarande bosatt i Sverige, och översättare av litteratur och dramatik till eller från svenska språket för deltagande i internationellt utbyte på litteraturområdet.

²⁴ Stöd beviljas inte för vetenskapliga avhandlingar och forskningsrapporter, läromedel, instruktionsböcker, uppslagsverk, handböcker, årsböcker, kokböcker, hobbylitteratur och reseguider.

kvalitetsutgivning och professionella distributionskanaler. En referensgrupp bestående av fem sakkunniga är rådgivande vid bidragsfördelningen.

År 2011 beviljade Kulturrådet totalt 3,3 miljoner kronor i översättningsstöd till 143 litterära verk för utgivning i 35 länder.²⁵ Sex utländska teatrar beviljades även stöd för översättning av svensk dramatik. Samma år fick 78 ansökningar avslag.²⁶ Generellt beviljas mellan hälften och två tredjedelar av ansökningarna inom stödet. En klar majoritet av ansökningarna och de titlar som beviljas översättningsstöd är skönlitteratur för vuxna. Den beviljade bidragssumman varierar stort, från cirka 3 000 till cirka 60 000 kronor, främst beroende på det sökta beloppet. Hur stor summa förlaget söker är i sin tur beroende av ersättningsnivån för översättare i respektive land, vilket varierar stort. Totalnivån på stödet har legat relativt jämnt kring tre miljoner sedan 2008. Svenska institutet beviljade 2,1 miljoner kronor i översättningsstöd år 2006, vilket innebär att överföringen av stödet till Kulturrådet från Svenska institutet och det ökade anslaget har resulterat i en förstärkning av översättningsstödet.

Enligt Kulturrådets referensgrupp har antalet ansökningar om översättning av kvalitetslitteratur ökat under 2011. Antal ansökningar ökar gällande barn- och ungdomslitteratur och unga, mer oetablerade författare översätts i större utsträckning än tidigare. Ansökningar om översättning av svensk dramatik ligger på en fortsatt låg nivå. Majoriteten av de beviljade ansökningarna gäller utgivning av svensk litteratur i europeiska länder. Förlag i vissa länder, och även hela världsdelar, som Syd- och Mellanamerika, Afrika, Indien, Mellanöstern och Asien, ansöker och beviljas i betydligt mindre utsträckning stöd. Även brittiska och amerikanska förlag ansöker mer sällan om översättningsstöd.²⁷

---

²⁵ De titlar som 2011 beviljades översättningsstöd gavs ut i följande länder (antal): Frankrike (16), Polen (14), Serbien (12), Nederländerna (10), Tyskland (9), Storbritannien (7), Ryssland (7), Schweiz (5), Georgien (5), Italien (5), Estland (4), Rumänien (3), Japan (2), Makedonien (2), Portugal (4), Slovenien (2), Spanien (4) och Tjeckien (4). Förlag i följande länder beviljades stöd för en titel: Montenegro, Nya Zeeland, Turkiet, Ukraina, USA, Vietnam, Belgien, Egypten, Bosnien-Hercegovina, Grekland, Irland, Kanada, Kroatien, Litauen och Lettland.

²⁶ Information från Kulturrådets bidragsbeslut. 2010 beviljades 134 titlar bidrag och 74 ansökningar fick avslag.

²⁷ Se promemorian ”Behov och tendenser – Rapport från referensgruppen för översättningsstöd 2011”.

Dessa tendenser gällande utgivningsland är i stort desamma under tidigare år.

Statsbidrag för litterära evenemang i utlandet och övriga projekt

Svenska och utländska organisationer kan ansöka om bidrag för anordnande av litterära evenemang i utlandet, för presentationer för internationell spridning av svensk litteratur och svensk dramatik samt för internationella utbyten. Introduktion av författarskap prioriteras i bidragsgivningen. Bl.a. ansöker utländska förlag om bidrag för att bjuda in svenska författare i samband med lansering av nyutgivna svenska titlar i översättning. Projekten riktas till en bred allmänhet och involverar ofta utländska översättare, kritiker eller forskare. Bidrag fördelas fem gånger årligen.

Kulturrådet kan även bevilja bidrag till seminarieverksamhet för att stödja tillväxten i översättarkåren. Särskilt fokus riktas mot unga, professionella översättare i början av yrkeslivet med svenska som källspråk. Översättarseminarier i utlandet arrangeras i de flesta fall av en utländsk part eller t.ex. Svenska institutet i Paris eller ambassad i utlandet. Seminarier för översättare av svensk litteratur har exempelvis ägt rum i Madrid, Paris, St. Petersburg, Petrovskodsk och München. Svenska institutet och Kulturrådet samfinansierar sedan cirka tio år tillbaka även en årlig litteraturresa i Vitryssland för svenska och vitryska författare i syfte att uppmärksamma litteraturen och yttrandefriheten. Vidare beviljar Kulturrådet även medel för olika typer av projekt som rör information om svensk litteratur, t.ex. till den brittiska tidskriften *Swedish Book Review* och en rysk webbplats om svensk litteratur.

Kulturrådet beviljade år 2011 bidrag till 69 projekt av totalt 166 ansökningar (42 procent av ansökningarna fick bifall) inom ramen för internationellt litteraturutbyte. Totalt uppgick bidragssumman till 2,1 miljoner kronor. Av dessa medel gick 665 000 kronor till projekt som avsåg särskilda insatser för översättare, exempelvis översättarseminarier.²⁸

---

²⁸ Kulturrådets årsredovisning 2011.

Egeninitierade insatser för internationellt litteraturutbyte

Kulturrådet deltar årligen i ett flertal internationella bokmässor, exempelvis i Frankfurt, London och Bologna i syfte att främja svensk litteratur. Bokmässan i Frankfurt är den mest betydelsefulla internationella bokmässan och Kulturrådet ansvarar för en samlingsmonter för mindre svenska förlag. År 2011 var Norden temaland vid Salon du Livre i Paris och Kulturrådet genomförde en stor satsning med ett flertal inbjudna svenska författare. Deltagandet vid mässan gav mycket uppmärksamhet i media och bidrog till att ett flertal svenska titlar översattes till franska. Utöver de mer välkända internationella mässorna deltar Kulturrådet även vid vissa mindre mässor.²⁹ Sverige kommer även 2013 att vara hedersgäst och temaland vid den ledande internationella mässan för barn- och ungdomsböcker i Bologna.

Kulturrådet bidrar i samarbete med Bok & Bibliotek till att representanter från utländska förlag och underagenter kan besöka bokmässan i Göteborg. De har möjlighet att hos Kulturrådet ansöka om rese- och hotellkostnader för två till fyra dagars närvaro. Syftet är att öka kunskapen om svensk litteratur i den internationella förlagsbranschen och att stärka svenska författares möjligheter att genom översättningar nå en internationell läsekrets. Författarfonden kan bevilja bidrag till t.ex. översättare av svensk litteratur för deltagande vid mässan.

I arbetet med att informera om samtida svensk kvalitetslitteratur för vuxna, barn och unga ger Kulturrådet årligen ut publikationer som *New Swedish Titles* och *New Swedish Books for Young Readers* där svenska litteraturkritiker gör ett urval av nyutgiven litteratur och presenterar denna. Publikationerna distribueras bl.a. på de internationella bokmässorna.

---

²⁹ Bokmässan i Belgrad 2010 är ett exempel på ett lyckat samarbetsprojekt, i detta fall mellan Kulturrådet, Svenska institutet, Sveriges ambassad i Belgrad och IKEA. 17 svenska författare deltog vid mässan och 79 programaktiviteter genomfördes. Ambassaden samverkade även med fakulteten för skandinaviska språk i Belgrad och publicerade t.ex. en broschyr med provöversättningar av svenskstuderande.

Tabell 13.1 Kulturrådets stöd till internationellt litteraturutbyte, 2008–2011 (tusen kronor)

	2008	2009	2010	2011
Översättningsstöd/internationellt	4 555	3 169	3 408	3 422
Litterära evenemang i utlandet	1 006	1 565	1 952	2 563
Egeninitierad verksamhet	1 199	2 443	1 592	1 986
Intern förvaltning (löner m.m.)	889	1 706	1 230	1 186
Totalt	7 649	8 883	8 182	9 157

Källa: Statens kulturråd. Inom ramen för verksamheten fördelas också nordiskt översättningsstöd med kring 1 miljon kronor per år.

Övrig bidragsgivning hos Kulturrådet

Ett flertal av Kulturrådets övriga bidragsformer på litteraturområdet har en internationell dimension. Inom utgivningsstödet kan svenska utgivare ansöka om bidrag för utgivning av utländsk litteratur i svensk översättning (se vidare kapitel 9). Sedan 2010 finns även möjlighet för svenska förlag att ansöka om bidrag för utgivning av översatt litteratur inom stödet till planerad utgivning.

Kulturrådet beviljar även bidrag för litterära evenemang i Sverige (se kapitel 4). Syftet är att främja utvecklingen av nya former för litteraturförmedling riktade till allmänheten. Vid fördelningen prioriteras bl.a. insatser som syftar till en ökad internationalisering genom samarbeten och evenemang med utländska gäster och aktörer. Kulturrådet prioriterar särskilt projekt som omfattar översättning av texter av utländska och inhemska skribenter som inte skriver på svenska. Såväl utgivningsstödet, med det tillhörande distributionsstödet, som stödet till litterära evenemang, bidrar till att stärka den översatta kvalitetslitteraturens ställning och öka dess synlighet i Sverige.

Kulturrådet har även ett stöd som kan sökas av organisationer som främjar internationellt kulturutbyte.³⁰ Inom litteraturområdet beviljades år 2012 t.ex. bidrag till Östersjöns författar- och översättarcentrum (1 550 000 kronor) och Svenska PEN (300 000 kronor) samt för det internationella nätverket International Board on Books for Young People, Sverige (115 000 kronor), Konstnär-

³⁰ Bidragsgivningen regleras i förordningen (2008:556) om statsbidrag till internationell och interkulturell kulturverksamhet.

liga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd (55 000 kronor) och Sveriges Författarförbund (20 000 kronor).

Utöver dessa bidrag har Kulturrådet regelbundet fått olika avgränsade uppdrag inom litteraturområdet. Ett aktuellt exempel är att koordinera aktiviteter och marknadsföra Strindbergsåret 2012 samt att i samverkan med Svenska institutet förmedla information om aktiviteter till utlandet och de svenska utlandsmyndigheterna.

13.3 Nobelpriset i litteratur och ALMA

Nobelpriset i litteratur är troligen den internationellt mest uppmärksammade företeelsen inom kulturområdet i Sverige. Priset har ett stort internationellt genomslag och sätter kvalitetslitteraturen i fokus. Nobelpriset bidrar även till att Sverige som kultur- och vetenskapsnation uppmärksammas internationellt och ur en sverigefrämjande synvinkel torde det vara oöverträffat.

Det första Nobelpriset delades ut 1901 och prissumman utgår ur en fond som bildats av Alfred Nobels efterlämnade förmögenhet.³¹ Fonden förvaltas av Nobelstiftelsen men litteraturpristagaren utses av Svenska Akademien. Prissumman för Nobelpriset i litteratur är cirka tio miljoner kronor. Svenska akademien delar utöver Nobelpriset i litteratur ut ett större antal andra priser och stipendier inom litteraturområdet, totalt cirka 2,5 miljoner kronor per år.

Den svenska staten har instiftat ett internationellt pris för barn- och ungdomslitteratur som i mycket liknar Nobelpriset, Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne (ALMA). Priset instiftades 2002 och syftet är att stärka och öka intresset för barn- och ungdomslitteratur i världen. ALMA delas ut varje år och prissumman är fem miljoner svenska kronor, vilket gör priset till världens största internationella barn- och ungdomslitteraturpris. Det kan ges till författare, illustratörer, berättare eller organisationer och personer som arbetar med att stimulera barns och ungas läsning. Högsta konstnärliga kvalitet premieras och priset ska gå till personer och organisationer som verkar i Astrid Lindgrens humanistiska anda och som värnar demokratiska värderingar.

---

³¹ Se Sture Allén & Kjell Espmark, *Nobelpriset i litteratur – en introduktion* (Svenska Akademien, 2006).

Priset administreras av Statens kulturråd. Inom Kulturrådet finns ett särskilt kansli bestående av tre årsarbetskrafter och en jury som arbetar med priset. Pristagaren utses av juryn som har kompetens inom internationell barn- och ungdomslitteratur, läsfrämjande och barns rättigheter. ALMA-kansliet och juryn samarbetar med drygt 400 nomineringsinstanser över hela världen, vilket stärker det internationella utbytet med organisationer, institutioner och individer som verkar för barn- och ungdomslitteratur. Tillkännagivandet av priset, prisutdelningen och pristagarveckan med läsfrämjande prägel (seminarier, författarbesök och workshops etc.) skapar uppmärksamhet bland allmänheten och i media kring barn- och ungdomslitteratur och pristagarens litterära verk. ALMA-kansliet deltar även bl.a. vid de internationella bokmässorna i Frankfurt och Bologna samt vid andra litteraturarrangemang i världen.

Det utåtriktade arbetet har ett läsfrämjande syfte och synliggör barn- och ungdomslitteraturen som konstform och uppmärksammar och stärker barns rättigheter. Kansliet och juryn har även tagit fram så kallade läsnycklar, dvs. broschyrer om pristagarna och deras verk samt tips på hur lärare, bibliotekarier eller föräldrar kan använda dessa som vägledning och inspiration för samtal om litteratur med barn och unga.

Administrationen av ALMA (kostnader för kansli, jury, information, aktiviteter kring nominering, tillkännagivande och prisutdelning) uppgick 2011 till cirka 4,4 miljoner kronor.³² Utöver kostnad för administration tillkommer själva prissumman som för närvarande är 5 miljoner kronor.

13.4 Särskilt om fristadsförfattare

Inskränkningar av yttrandefriheten är en realitet i många delar av världen. Författare och andra skrivande personer utsätts inte sällan för förtryck, hot och förföljelse.³³ För att skydda hotade författare och skribenter från olika delar av världen och erbjuda dem en plats

---

³² Kulturrådets årsredovisning 2011, s. 51.

³³ Enligt PEN International var 888 personer hotade, fängslade, attackerade, försvunna, i rättegång, dödsdömda eller dödade under andra halvåret 2011. Se PEN International, Writers in Prison Committee, *Half-yearly Caselist: To 31 December 2011* (2011).

där de kan leva och arbeta utan att bli censurerade, tystade eller fängslade, har fristäder för författare skapats runt om i världen.³⁴

Det mer organiserade samarbetet för att skapa fristäder för hotade författare startade 1993 då organisationen The International Parliament of Writers grundade nätverket Cities of Asylum. Bakgrunden till initiativet var förföljelsen av Salman Rushdie. År 2006 upplöstes nätverket och i stället bildades det internationella nätverket International Cities of Refuge Network (ICORN). Många fristäder för författare är medlemmar i ICORN, men det finns även fristäder i världen för författare i exil som inte är kopplade till nätverket.

ICORN och PEN International är två betydelsefulla organisationer i det internationella arbetet för yttrandefrihet bl.a. genom deras engagemang för fristadsförfattare. ICORN:s roll är att underlätta samarbete mellan de städer i världen som tar emot fristadsförfattare samt mellan projektledare och fristadsförfattare. ICORN har ett program för fristadsförfattare som söks av skribenter som i sitt hemland är hotade eller förföljda på grund av att de uttrycker sina idéer eller åsikter genom konstnärligt eller professionellt arbete.³⁵ PEN International är en viktig samarbetspartner i ICORN:s arbete med att välja ut författare som ska erbjudas skydd. Systemet är uppbyggt så att ICORN koordinerar arbetet, medan städerna ansvarar för val av författare. I Sverige sker detta genom att kommunerna samråder med Svenska PEN och ICORN.

Städer som är medlemmar i ICORN åtar sig bl.a. att tillhandahålla bostad för författaren och i förekommande fall även för dennes familj, ge författaren stipendium under vistelsen, hjälpa författaren att socialt och konstnärligt interagera med lokalsamhället samt att utse en fristadskoordinator med uppgift att stödja författaren i juridiska och praktiska frågor.³⁶ Kommunen bör räkna med en budget om cirka en miljon kronor årligen för en fristadsförfattare.

I dag har ICORN cirka fyrtio medlemsstäder, varav de allra flesta finns i Europa. I Sverige finns för närvarande sju fristäder: Stockholm, Göteborg, Uppsala, Malmö, Växjö, Sigtuna och

³⁴ Begreppet "författare" innefattar i ICORN:s terminologi skön- och facklitterära författare, dramatiker, poeter, översättare, förläggare, journalister och serieskapare/illustratörer.

³⁵ ICORN har ett antal urvalskriterier vid val av författare, se "Qualification Requirements for ICORN Guest Writers" på www.icorn.org.

³⁶ Se "The Members Agreement" på www.icorn.org

Umeå.³⁷ Den första svenska staden som valde att bli fristad var Göteborg år 1995. Antalet svenska städer som engagerar sig för yttrandefriheten och väljer att vara fristäder ökar.

Statens kulturråds insatser för fristäder och fristadsförfattare

Statens kulturråd har i uppdrag av regeringen att verka för fler fristäder för förföljda författare samt för att de fristadsförfattare som finns i Sverige ska få större möjligheter att bli en del av den litterära offentligheten. Uppdraget ska genomföras i samarbete med berörda myndigheter, Svenska PEN, kommuner och landsting. Sedan 2010 har Kulturrådet avsatt medel för bidragsgivning till projekt med anknytning till fristadsförfattare. Regioner, kommuner eller län kan söka bidrag hos Kulturrådet för kostnader i anslutning till inbjuden fristadsförfattares vistelse i Sverige. Bidrag beviljas bl.a. för projekt som ökar författarens möjlighet att ta del av och delta i den litterära offentligheten, t.ex. debatter, seminarier, uppläsningar, möten och andra publika evenemang. I arbetet att motivera fler kommuner att bli fristäder för hotade och förföljda författare arrangerade Kulturrådet 2011 bl.a. ett kulturforum med tema yttrandefrihet. Kulturrådet kommer i september 2012 även publicera en handbok för kommuner som avser att bli fristäder.

Under 2011 använde Kulturrådet 665 000 kronor till egeninitierad verksamhet och bidrag i samband med fristadsprojekt. Utöver detta beviljas Svenska PEN bidrag från Kulturrådet om cirka 500 000 kronor för arbete med den s.k. Dissidentbloggen där bl.a. fristadsförfattare erbjuds möjlighet att publicera sig. Inom stödet till litterära evenemang har även bidrag beviljats till publika evenemang som rör fristadsförfattare, t.ex. Tribunal 12 och Diásporas/Encuentros inom Shahrzad. Shahrzad är ett EU-finansierat projekt där ett flertal fristäder samarbetar i syfte att skapa möjligheter för fristadsförfattare från hela världen att publicera sina verk, skapa nätverk och möta allmänheten.

---

³⁷ Umeå, Växjö och Sigtuna är nya fristäder och har därför ännu inte tagit emot någon författare.

13.5 Sveriges författarfond

Inom ramen för det internationella litteratursamarbetet fördelar styrelsen för Sveriges författarfond sedan 2008 bidrag till litterära upphovsmän för internationella utbyten och för provöversättning av svensk litteratur och dramatik. När regeringen beslutade att förstärka verksamheten och flytta ansvaret för översättningsstöd för svensk litteratur och annan tillhörande verksamhet till Statens kulturråd, förstärktes samtidigt genom särskilda medel till Sveriges författarfond också bidragsgivningen för enskilda författares och översättares närvaro och deltagande i internationella utbyten. Författarfonden hade även innan 2008 en begränsad bidragsgivning för resor och internationella utbyten, men de nya medlen inom ramen för det internationella litteratursamarbetet kom att stärka det internationella inslaget i verksamheten.

Bidragsgivningen regleras i förordningen (2007:1435) om statsbidrag till internationellt utbyte och samarbete på litteraturområdet. Syftet med stödet är enligt förordningen att främja internationellt utbyte på litteraturområdet samt internationell spridning av svensk litteratur och dramatik. Medel för verksamheten disponeras av Statens kulturråd på anslag 3:1 Bidrag till litteratur och kulturtidskrifter, eftersom fonden inte kan ha egna anslag på statsbudgeten. I Kulturrådets regleringsbrev anges att en miljon kronor ska överföras till Sveriges författarfond efter rekvisition.³⁸ Utöver de medel som erhålls via Kulturrådets anslag ingår dock även medel för deltagande i internationellt kulturutbyte i anslagsposten 5:2, ap. 9, Bidrag till författare m.fl. År 2011 tillförde fonden 160 000 kronor från anslagsposten för bidrag till resor och internationellt utbyte.

Bidrag kan sökas av aktiva yrkesutövande litterära upphovsmän inom samtliga kategorier, dvs. av författare, dramatiker, tecknare, fotografer, kulturjournalister samt översättare. Grundläggande krav för ansökan är att den sökande skriver på svenska, översätter till eller från svenska eller är stadigvarande bosatt i Sverige. Beslut om bidrag för resor och internationella utbyten fattas fem gånger årligen av fondens internationella utskott.

Det är högt söktryck på de internationella medlen. År 2011 inkom 292 ansökningar om bidrag till resor och internationella

---

³⁸ Kulturrådet och Sveriges författarfond har vid flera tillfällen diskuterat detta förfarande.

utbyten. Sammanlagt beviljades 92 bidrag för resor och internationella utbyten om totalt cirka 920 000 kronor med ett medelbelopp om cirka 10 000 kronor.³⁹ Ungefär hälften av de bidrag som fördelades 2011 utgick för medverkan vid festivaler, kongresser, seminarier, mässor och workshops etc. En fjärdedel gick till arbete, studier och vistelse på gästhem eller i andra miljöer av betydelse för skrivandet. Resterande del gick till litterära samarbeten, kontaktskapande, möten och egna initiativ, bl.a. i samband med utgivning.

Ungefär hälften av de beviljade bidragen gick till översättare från svenska, en fjärdedel till skönlitterära författare och sedan i fallande ordning till facklitterära författare och kulturjournalister, dramatiker, översättare till svenska och till fotografer/tecknare. De vanligast förekommande resmålen var Sverige (43 procent) och sedan i fallande ordning, Europa (29 procent), USA, Asien, Latinamerika och Afrika.⁴⁰

År 2011 beviljades även 27 bidrag för provöversättningar till en total kostnad om 135 000 kronor.⁴¹ Styrelsen för Sveriges författarfond delar även ut ett mindre antal arbetsstipendier till översättare av svensk litteratur till andra språk med medel från biblioteksersättningen. Antalet varierar från år till år beroende på söktryck och konkurrens. År 2011 fördelades 5 stipendier om totalt 250 000 kronor.

13.6 Särskilt om författar- och översättarresidens

Konstnärers mobilitet och möjligheter till residensvistelse är en viktig kulturpolitisk fråga inom det internationella området och prioriteras även på nordisk och europeisk nivå. Genom residensverksamhet erbjuds konstnärer möjlighet att tillbringa en tid

³⁹ Se Sveriges författarfonds verksamhetsberättelse för år 2011, s. 36–37.

⁴⁰ Information från Sveriges författarfond. Att notera i sammanhanget är att utfallet gällande yrkeskategorier, resmål och ändamål ofta varierar från år till år.

⁴¹ Sveriges författarfonds verksamhetsberättelse för år 2011, s. 37. Författarfonden beslutade i december 2011 att från och med mars 2012 upphöra att bevilja bidrag för provöversättning till översättare av svensk litteratur och dramatik. Bidraget bedöms inte ha vara ändamålsenligt eftersom antalet kvalificerade ansökningar varit för litet och antal utgivna titlar och uppförd dramatik varit för få. En svårighet har enligt Författarfonden varit att i bidragsgivningen placera sig rätt i förhållande till den omfattande verksamhet med provöversättningar som svenska förlag och agenter bedriver på kommersiell grund och att få genomslag med detta riktade bidrag till den enskilde översättaren när publiceringsbesluten oftast avgörs av andra mer affärsmässiga överväganden. Bidragen sägs också bli överlappande i förhållande till det översättningsstöd som Kulturrådet beviljar utländska förlag. Beslutet fattades efter samråd med Kulturrådet. Se budgetunderlaget för år 2013, s. 12–13 och 18–19.

utanför sin vanliga miljö. Residensvistelse ger möjlighet till möten och kulturutbyten som kan stimulera den kreativa processen. Detta främjar i sin tur litteraturen som konstform och mångfalden inom det litterära fältet, vilket i förlängningen även gynnar läsarna. Genom residensverksamhet skapas internationella nätverk mellan professionella konstnärer och t.ex. branschaktörer.

Residensverksamhet kan på lokal och regional nivå även innebära utveckling och möjligheter till möten mellan konstnärer och befolkningen på orten. Vad gäller finansiering är vissa residens kostnadsfria för upphovsmännen och ibland utgår även stipendium, medan andra bekostas av upphovsmannen själv. Vissa residens har öppna ansökningsomgångar och andra väljer att själva bjuda in konstnärer. Vidare omfattar en del residens samtliga konstformer och andra är specialiserade på en specifik konststart. Det finns ett internationellt nätverk för residensverksamhet, Res Artis, en organisation som består av cirka 400 residenscenter i över 50 länder i världen. På europeisk nivå finns residensnätverket Trans Europe Halles som består av 52 medlemmar i 29 europeiska länder.

Möjligheterna för utländska litterära upphovsmän att ansöka om residens/gästhemsvistelse i Sverige är i dag relativt begränsade. Större möjligheter finns dock för svenska upphovsmän att ansöka om residensvistelse utomlands, eftersom många länder numera har olika typer av Writer in Residence-program. I Sverige finns i dag utbytesprogram och residensverksamhet inom ett flertal konstområden, varav Iaspis på bildkonstområdet och Internationella dansprogrammet på dansområdet kan betraktas som föregångare för internationell kulturutbytesverksamhet i Sverige.⁴² På litteraturområdet stödjer staten residensverksamhet genom Kulturrådets bidragsgivning till Östersjöns författar- och översättarcentrum.

Östersjöns författar- och översättarcentrum

Östersjöns författar- och översättarcentrum i Visby är Sveriges enda större residens för litterära upphovsmän. Verksamheten grundades 1992 på svenskt och ryskt initiativ och är ett inter-

---

⁴² Konstnärsnämnden har fått i uppdrag av regeringen att utveckla en verksamhet för internationellt kulturutbyte på musikområdet som bygger på erfarenheter från Iaspis och Internationella dansprogrammet. En delredovisning ska lämnas till Regeringskansliet senast den 15 oktober 2012. Konstnärsnämnden representerar även Sverige på regeringens uppdrag i OMC-gruppen Mobility Support Programs 2011–2012.

nationellt centra för bl.a. professionella författare och översättare från i första hand de nordiska länderna och länder kring Östersjön. I mån av plats välkomnas även litterära upphovsmän från andra länder.

Centret ingår i det europeiska nätverket för översättarresidens kallat Réseau Européen des Centres Internationaux de Traducteurs littéraires (RECIT) och Nordic-Baltic Residence Circle. Verksamheten finansieras bl.a. av Statens kulturråd, Region Gotland, Nordiska ministerrådet och i perioder även av EU. Externa finansiärer är German Translation Fund, Kulturkapitaal (Estonian Culture Fund) och Finland-Swedish Writers Union. Centret har även publik verksamhet, t.ex. arrangeras varje år Internationella poesifestivalen, ett litterärt evenemang där de flesta av de deltagande författarna och översättarna har vistats på centret.

Sedan starten 1992 har Östersjöns författar- och översättarcentrum tagit emot cirka 3 800 författare och översättare. År 2011 vistades 228 personer (150 kvinnor och 78 män) på centret. Av dessa var 148 författare (65 procent), 40 översättare (18 procent), 10 dramatiker (4 procent) och 30 "annat" (13 procent).⁴³ Av residenterna 2011 var 95 personer svenskar (42 procent), 42 från övriga nordiska länder, 27 från Estland, Lettland och Litauen, 30 från övriga europeiska länder, 13 från Ryssland, Vitryssland och Georgien samt 19 från övriga delar av världen, varav 7 från Kina. År 2010 tog centret emot tio personer från delar av världen utanför Europa.⁴⁴

Övriga residensmöjligheter i Sverige

Även vissa andra verksamheter har som ändamål att underlätta för svenska och utländska upphovsmän att vistas i Sverige för litterärt arbete. Sveriges Författarförbund hyr bl.a. ut tre lägenheter för kortare tid på Författarnas internationella gästhem i Författarnas hus i Stockholm. Det kostar 600 kronor per natt för ett enkelrum, men möjlighet till rabatt finns. Gästlägenheterna är tillgängliga både för svenska och utländska författare och översättare.

Det finns även olika typer av gästbostäder för författare och översättare runt om i Sverige som antingen drivs i kommunal eller

---

⁴³ Det framgår inte av årsredovisningen vilka yrkesgrupper kategorin "annat" innefattar.

⁴⁴ Östersjöns författar- och översättarcentrums årsredovisning 2011.

privat regi (ofta i stiftelseform). Den ideella föreningen Konstpidemin i Göteborg har fem gästbostäder för internationella konstnärer inom samtliga konstformer. Verksamheten är till stora delar självfinansierad genom ateljéhyror, men den publika verksamheten får även bidrag från bl.a. Göteborgs stad. I Stockholm är gästbostaden Villa Bergshyddan ett exempel på ett Nordiskt samarbetsprojekt som finansieras av Stockholms stad. Några exempel på residens i stiftelseform är Skärgårdsstiftelsen, Sigtunastiftelsen, Ruuthska stipendiebostaden på Runmarö, Ellen Keys Strand.⁴⁵ Författarförbundet förmedlar en del av dessa gästbostäder till sina medlemmar. Gästbostäderna är i de flesta fall främst tillgängliga för svenska författare och översättare.

Svenskfinansierade residens och motsvarande i utlandet

Sverige har åtta kultur- och forskningsinstitut i utlandet. Svenska institutet i Paris och Svenska institutet i Alexandria lyder under Utrikesdepartementet, Voksenåsen utanför Oslo och Hanaholmen utanför Helsingfors under Kulturdepartementet och de tre s.k. Medelhavsinstituterna i Rom, Aten och Istanbul under Utbildningsdepartementet. Dessa har samtliga viss gästbostadsverksamhet. Villa San Michele på Capri har nära anknytning till Rominstitutet, men är en fristående stiftelse utan statligt stöd.

Ytterligare exempel är Skandinavisk Förenings Konstnärshus i Rom som erbjuder residensvistelser inom litteratur, bildkonst, musik, scenkonst och film för konstnärer från hela Norden. Generellt tilldelas vistelsestipendium om två månader, men vistelsen kan vara kortare eller längre. De arrangerar även bl.a. författarsamtal och litterära evenemang. Verksamheten finansieras av Nordiska ministerrådet, Svenska kulturfonden, Sveriges ambassad i Rom samt ett antal finansiärer från övriga nordiska länder.

---

⁴⁵ Se Sveriges Författarförbunds förteckning över gästbostäder och residens i Sverige och i utlandet, www.forfattarforbundet.se.

Planer på litteraturhus i Sverige

På många platser i Europa finns en lång tradition av litteraturhus, varav flera har internationell inriktning. I Sverige har allt fler städer intresserat sig för att satsa på litteratur och litteraturhus med olika utformning och innehåll. Initiativ till att starta litteraturhus finns bl.a. i städer som Stockholm, Göteborg och Lund.

I Stockholm finns sedan en tid tillbaka planer på att starta ett internationellt litteraturhus och en stiftelse grundades 2012 för ändamålet. Initiativet är gemensamt från Sveriges Författarförbund, Svenska PEN och Svenska Förläggareföreningen. Syftet är att skapa ett centrum för yttrandefrihet, demokratiutveckling, läsande, litteratur, bokmarknad och internationellt litteraturutbyte. Avsikten är att litteraturhuset bl.a. ska innefatta en litterär scen, arbetsrum för författare och översättare, gästbostäder, bokkafé, bokhandel och kanslilokaler. I övrigt är tanken att det kring litteraturhuset ska skapas ett nätverk av regionala, nationella och internationella intressenter. Enskilda organisationer, föreningar och näringsidkare ska få utnyttja lokalerna för att genomföra program. Stockholms Internationella litteraturhus har även ambitionen att bygga upp en läsfrämjande verksamhet.

I Göteborg fick kritikern Ingrid Elam i uppdrag av Göteborgs kulturnämnd 2011 att undersöka möjligheterna att etablera ett litteraturhus i staden.⁴⁶ I Lund arbetar den ideella föreningen Litteraturhus Lund för att ett litteraturhus i staden ska förverkligas. Författarna Oline Stig och Åsa Maria Kraft är initiativtagare. I dagsläget har beslut på kommunal och regional nivå om finansiering av verksamheterna varken fattats i Stockholm, Göteborg eller Lund.

13.7 Svenska institutet

Svenska institutet (SI) har, enligt 1 § förordningen (2007:1224) med instruktion för Svenska institutet, till uppgift att sprida information och kunskap om Sverige i utlandet och främja samarbete och långsiktiga relationer med andra länder inom områdena kultur, utbildning och forskning och demokrati samt

---

⁴⁶ Uppdraget redovisas i Ingrid Elams rapport *Litteraturens hus: Plats för författare, rum för läsare* (2012).

samhällsliv i övrigt. Genom sin verksamhet ska SI främja svenska intressen i utlandet och bidra till tillväxt, sysselsättning och kulturell utveckling.

SI ska enligt förordningen bl.a. inom ramen för offentlig diplomati skapa intresse och förtroende för Sverige samt löpande följa och utvärdera Sverigebilden utomlands. Myndigheten ska också hantera vissa statliga stipendier och bidrag för att främja internationellt utbyte inom områdena kultur, samhälle, utbildning och forskning. Vad gäller svenskundervisningen i utlandet ska SI enligt 3 § i förordningen särskilt öka kunskaperna om och intresset för Sverige och det svenska språket genom stöd för undervisning i svenska på högskolenivå i andra länder och ansvara för den övergripande samordningen av det statliga stödet för svenskundervisning utomlands för icke-svenska medborgare.

I 7 § anges att SI inom ramen för reformsamarbete i Östeuropa även ska bidra till att stärka öppenhet och demokratiska strukturer samt främja en demokratisk kultur i samarbetsländerna genom utbyte och samarbete inom kulturområdet och samhällsområdet i övrigt.

Enligt 2 a § ska SI bedriva sin verksamhet i nära samarbete med de svenska utlandsmyndigheterna samt främja samarbete med och medverkan av personer, myndigheter, företag och andra organisationer såväl på lokal och regional nivå som på nationell nivå i Sverige och utomlands. Vidare ska myndigheten i nära samarbete med UD löpande utveckla samarbetet med de svenska utlandsmyndigheterna samt genomföra och finansiera utbildningsprogram och kompetenshöjande insatser för utsänd och lokalanställd personal med Sverigefrämjande arbetsuppgifter vid utlandsmyndigheterna.

SI bygger nätverk inom kultur, samhällsliv, utbildning och forskning och utformar bl.a. informationsmaterial och webbplatser samt arrangerar utställningar, seminarier och presentationer. Verksamheten omfattar satsningar i enskilda länder och tematiska projekt som presenteras i flera länder. Vidare arrangeras idé- och erfarenhetsutbyten mellan Sverige och andra länder genom t.ex. studiebesök i Sverige av utländska experter.

De organisationer som utgör Nämnden för Sverigefrämjande i utlandet (UD, Visit Sweden, Invest Sweden, Exportrådet och SI) ansvarar för extranätet Sweden Promotion Forum. Webbplatsen har skapats för att underlätta samordningen av Sveriges främjandeinsatser och används främst för att sprida information och utbyta

kunskaper och erfarenheter. Genom extranätet kan SI kommunicera med utlandsrepresentationen och tillhandahålla olika typer av informationsmaterial. SI har skapat s.k. ”tool-kits” för olika ämnesområden i syfte att stödja och underlätta för utlandsrepresentationen i deras Sverigefrämjande arbete. Bland annat finns ett tool-kit för litteraturområdet med viss generell information och även för specifika satsningar som Strindbergsåret 2012. Även svenskstuderande och svensklektorer har tillgång till webbplatsen.

Särskilda insatser av betydelse för litteraturområdet

Svenska institutet i Paris är Sveriges enda kulturinstitut i utlandet och sorterar under SI. Institutet har en bred programverksamhet och presenterar svensk kultur inom alla konstområden. På litteraturens område ordnas bl.a. författarsamtal, seminarier och debatter samt i samarbete med Kulturrådet under senare år även översättarseminarier för yngre franska översättare av svensk litteratur till franska. Institutet bedriver även svenskundervisning. I institutets lokaler finns möjlighet för svenska kulturskapare och forskare att hyra gästbostad. År 2011 utnyttjade 103 personer denna möjlighet.

SI driver även bokhandeln Swedish Bookshop i sina lokaler i Stockholm och via internet. Bokhandeln tillhandahåller information om Sverige och har ett sortiment av översatt svensk litteratur. Bokhandeln har haft problem med bristande kostnadstäckning och framtiden för verksamheten är ovisst.

Sedan ungefär 25 år tillbaka har SI samarbetat med Sida om kulturutbyte med utvecklingsländer i Afrika, Asien och Latinamerika. Det Sida-finansierade programmet Kultursamarbete med utvecklingsländer har dock fasats ut under 2011 och SI inväntar beslut om eventuellt förnyat program.⁴⁷

SI har även särskilda medel för stöd till demokratifrämjande insatser. Inom utvecklingssamarbetet arbetar SI med stöd till projekt och utbyten både inom kultur- och samhällsområdet. De främsta satsningarna inom litteratur sker inom Reformsamarbete Öst och genom SI:s Sida-uppdrag i ODA-länder (dvs. länder som mottar biståndsmedel). Ett nytt initiativ inom SI:s utvecklings-

---

⁴⁷ SI:s arbete på området har utvärderats i Robert Gustavsson, *Evaluation of the Swedish Institut's Cultural Exchange Programme to Official Development Assistance Recipient Countries* (Sipu International, 2009).

samarbete är Creative Force. I programmet ger SI stöd till projekt inom kultur och media i syfte att stärka demokratiska strukturer genom att främja yttrandefrihet, jämställdhet och pluralism. Under 2012 genomförs regionala utlysningar för samarbeten med Västra Balkan, Östra Europa, Mellanöstern och Nordafrika. Programmet inkluderar samtliga konstformer och det genomförs årligen ett mindre antal satsningar inom litteraturområdet.

SI har årligen beviljat bidrag till ett tiotal litteraturprojekt med mänskliga rättigheter och yttrandefrihet som övergripande tematik. Exempel på aktörer som beviljats bidrag de senaste åren är Internationella biblioteket, Sveriges författarförbund, Östersjöns författar- och översättarcentrum samt svenska förlag och tidskrifter för projekt i länder som Vitryssland, Kambodja, Serbien, Bosnien-Hercegovina och Marocko. År 2010 beviljades cirka 2 miljoner kronor till litteraturprojekt i ODA-länder och år 2009 och 2008 cirka 1,4 miljoner kronor per år.

Svenska institutet har även vid ett antal tillfällen tillsammans med Kulturrådet arrangerat översättarseminarier för översättare av svensk litteratur på Biskops-Arnös folkhögskola.

EUNIC är ett europeiskt nätverk som består av internationella kulturinstitut inom Europeiska unionen. Nätverket skapar möjligheter att samarbeta tillsammans med olika partners samt med t.ex. Europeiska kommissionen och Europarådet. SI har hittills inte varit särskilt aktivt inom EUNIC, men planerar att tillsammans med andra kulturinstitut inom nätverket i Östersjöregionen genomföra ett större litteraturprojekt under 2013.

Statsbidrag till svenskundervisning i utlandet

Svenska institutet ansvarar för stöd till svenskundervisning i utlandet och utgör kontakt- och serviceorgan för lärare och svenskstuderande. Inom SI finns en nämnd för svenskundervisningsfrågor som fungerar som ett rådgivande organ och består av sex experter.

Stödet till svenskundervisning i utlandet har betydelse för flera politikområden då det främjar Sveriges kulturella relationer till berörda länder i vid mening. Svenskundervisningen vid universitet och högskolor i utlandet är särskilt intressant ur kulturpolitisk synvinkel eftersom den har en viktig litteratur- och språkfrämjande aspekt. Verksamheten är betydelsefull för utbildning av översättare från svenska till andra språk, vilket möjliggör spridning av svensk

litteratur i utlandet. Den kunskap om, och det intresse för, svensk litteratur som lektorerna och de studerande har är även av vikt för den svenska litteraturens spridning utanför landets gränser.

År 2006 tillsattes en utredning för att se över stödet till svenskundervisningen i utlandet. Utredningen framhöll bl.a. att institutioner för svenskundervisning har potential att vara viktiga samarbetspartners till utlandsmyndigheterna. Samarbetet såg dock enligt utredningen olika ut i olika länder och bedömningen var att många utlandsmyndigheter och institutioner skulle kunna göra mer för att ta vara på svenskstudenterna och lektorerna som en resurs i det litteraturfrämjande arbetet.⁴⁸

Allmänt om stödet till svenskundervisning

Svenska och Sverigekunskap har varit universitetsämnen vid utländska universitet i över hundra år. År 1908 fick lärarna i svenska vid utländska universitet även ett kontaktorgan i Sverige genom Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet, numera Riksföreningen Sverigekontakt. Riksföreningen tog initiativ till inrättande av lektorat i svenska utomlands och ansvarade för stöd till svenskundervisningen till 1945 då SI bildades och övertog uppdraget.

Lektorsverksamheten och lektorernas roll för svensk kultur utomlands lyftes särskilt fram av den kommitté som förberedde inrättandet av SI.⁴⁹ SI fick ansvar för såväl akademisk svenskundervisning som vuxenundervisning utanför akademien. I slutet av 1970-talet tog Riksföreningen Sverigekontakt över ansvaret för vuxenundervisningen och SI har sedan dess det övergripande ansvaret för det statliga stödet till svenskundervisning på universitetsnivå i utlandet.⁵⁰

---

⁴⁸ Det framhölls i utredningen att ambassader och konsulat måste se svenskundervisningen som en del i Sverigefrämjandet och öka sitt samarbete med institutioner med svenskundervisning. Utredningen föreslog att instruktionen för utrikesrepresentationen skulle kompletteras i detta hänseende. Vidare ansåg utredaren att SI även fortsättningsvis borde ha det övergripande ansvaret för stödet till svenskundervisning och föreslog att stödet borde tillhöra en särskild verksamhetsgren inom SI. Slutligen föreslogs att de medel för stöd till svenskundervisning som anvisas under anslag för högskolan skulle föras över till SI:s myndighetsanslag. Se *Svenskan i världen* (SOU 2007:9), s. 9–10 och 75.

⁴⁹ *Svenskan i världen* (SOU 2007:9), s. 19–20.

⁵⁰ Anne-Charlotte Liman, ”Historik: Svenskundervisning genom tiderna”, tillgänglig via Svenska institutets webbplats, www.si.se.

De akademiska svenskstudierna kan innebära språkstudier, Sverigestudier eller studier i svensk litteratur. Studierna kan ingå i en examen i germanska språk, skandinavistik eller liknande, men de kan även utgöra en del av examen inom t.ex. naturvetenskap, ekonomi eller samhällsvetenskap.⁵¹ SI:s insatser på området omfattar stöd till institutioner, lärare, undervisning och studenter, i form av ekonomiskt stöd och information. SI har även en särskild webbplats som riktar sig till lektorer och svenskstuderande vid universitet och högskolor utanför Sverige. Webbplatsen Svenska språket i världen och delwebben Lärar-pm tillgodoser svensklärare och studenter i utlandet med information om bl.a. svensk litteratur, kultur- och samhällsliv, läromedel, språktester, stipendier och kurser, kontaktuppgifter samt läsårsredogörelser från samtliga svenskinstitutioner som mottar bidrag. Via webbplatsen finns även kontaktuppgifter till institutioner och lektorer samt information om arrangemang som sker runt om i världen.

Totalt använder SI årligen cirka 10 miljoner kronor för verksamheten. Av SI:s totala budget för svenskundervisning i utlandet går den klart största delen till lektorsverksamheten. Av medlen till svenskundervisning i utlandet kommer två tredjedelar från SI:s förvaltningsanslag (UD) och en tredjedel från Utbildningsdepartementet. För år 2011 kom 3 650 000 kronor från Utbildningsdepartementet och 6 970 000 kronor från UD, vilket ger totalt 10 620 000 kronor.⁵² Antalet årsarbetskrafter inom SI som ägnas svenskundervisning i utlandet har minskat från fem 1998 till knappt tre 2012.⁵³

Särskilt om bidragsformer inom svenskundervisningen

SI:s insatser på området omfattar bidrag till institutioner, förmedling av lektorstjänster till utländska universitet och expensbidrag till lektorerna, bidrag för anordnande av arrangemang,

---

⁵¹ SI för inte statistik över antal studenter med inriktning mot litteratur och/eller översättning. Information om svenskundervisningens inriktning vid en viss institution, vilken forskning som bedrivs, antal studenter och lärare samt genomförda arrangemang finns dock tillgänglig i SI:s läsårsredogörelser.

⁵² På grund av ett EU-direktiv som innebär att Utbildningsdepartementet endast kan ge stöd till länder utanför EU/EES och Schweiz finansierades insatserna för svenskundervisning inom Europa under 2011 inom både utgiftsområde 5 och utgiftsområde 16.

⁵³ Information från SI samt Statskontorets rapport *Svenska institutets förvaltningskostnader* (2011), s. 13.

kurser och konferenser för lärare och studenter, bidrag till gästföreläsningar vid de utländska universiteten, stöd till sommarkurser i svenska språket och kulturen, stipendier för svenskstuderande och svensklärare samt bidrag till inköp av undervisningsmaterial och s.k. litteratur- och läromedelsservice.

Totalt är ett tusental svensklärare verksamma på hel- eller deltid vid de cirka 220 institutioner som bedriver svenskundervisning i utlandet. År 2011 finansierade SI 38 lektorer med expensbidrag och 10 inhemska svensklektorer med bidrag. Lektorer som förmedlas via SI får ett rese- och expensbidrag under högst sex år. Bidraget är anpassat till lönenivå och levnadsomkostnader i landet och summan som utgår skiljer sig således beroende på stationeringsland. Lektorerna är anställda och avlönade av respektive universitet.

SI stöder svenskundervisningen vid samtliga utländska universitet med läromedels- och litteraturservice, bokgåvor och utlåning av AV-material. Universitetsinstitutioner i utlandet kan ansöka om bidrag för inköp av läromedel, skönlitteratur och annat material. Generellt kan 5 000 kronor beviljas per institution och år. SI informerar även studenter och lektorer utomlands om ny svensk skönlitteratur och nya läromedel.

SI beviljar även bidrag till gästföreläsningar och evenemang vid utländska universitet. Bidrag kan sökas av utländska institutioner för arrangemang inom samtliga ämnesområden som är relevanta för svenskundervisningen, t.ex. litteratur, språk, kultur och samhälle eller aktuell debatt. Ett stort antal föreläsningar och evenemang gäller svensk litteratur och översättning. Ofta föreläser svenska författare, men även översättare, kritiker och forskare etc. Under 2011 beviljade SI bidrag eller arrangerade själva 89 föreläsningar och evenemang.⁵⁴ För att stimulera studenter att intressera sig för översättning har SI anordnat kurser för översättare, både etablerade och potentiella. Tillsammans med Kulturrådet planerar SI att genomföra seminarium för utländska översättare i Sverige.

SI arrangerar svensklärarkonferenser i Sverige för svenska och utländska svensklärare och lektorer vid utländska universitet och högskolor. Syftet är att ge lärarna och lektorerna stimulans genom kontakter med kollegor och föreläsare samt möjlighet att utbyta undervisningserfarenheter och idéer. Programmen omfattar föreläsningar och diskussioner om språk, litteratur och det svenska

---

⁵⁴ För 2012 beviljade SI även totalt cirka 1 miljon kronor för 34 arrangemang i 20 länder med tema Strindberg.

samhället. Utöver detta anordnas svensklärarkurs för lärare vid utländska universitet med annat modersmål än svenska. Programmet innehåller bl.a. intensiv språkträning, föreläsningar om svenska språket, ny svensk litteratur, aktuella ämnen och metodik.

Även regionala konferenser för svensklärare anordnas, oftast i samarbete med utlandsmyndigheter och universitet, exempelvis i Tyskland, Polen, Nordamerika, Ryssland, de baltiska länderna, Centraleuropa och Frankrike.

SI administrerar bidrag för korttidsvistelser (maximalt två månader) i Sverige för studier eller besök. Studenter, lärare och forskare på SI:s lista över universitet och högskolor i utlandet med undervisning i svenska kan söka bidraget. Projekt som kan beviljas stöd är t.ex. forskningsvistelse inför avhandling eller examensarbete eller kompetensutveckling för lärare och lektorer. Bidraget får användas till finansiering av resa, uppehälle och litteratur.

Bidrag finns även att söka för svenskstuderande vid universitet och högskolor utanför Sverige för en termins studievistelse vid en svensk folkhögskola. Folkhögskolorna står för undervisning, logi och i viss utsträckning fri kost under skolterminen, medan SI beviljar fickpengar, försäkring för olycksfall och sjukdom, och i vissa fall matbidrag.

Svenskstuderande i utlandet kan också söka stipendium för sommarkurser i svenska på folkhögskolor som SI samarbetar med. SI beviljar stipendier till 170 personer per sommar. Stipendium kan sökas av studerande i svenska vid universitet i SI:s förteckning och en stipendieplats innebär att kurs, kost och logi bekostas av SI.

Svenskundervisningens utveckling över tid

I början av 1970-talet beviljade SI stöd till 198 undervisningsorter, varav 109 i Västeuropa, 46 i Nordamerika, 30 i Östeuropa och 13 i andra delar av världen. Antalet universitet med svenskundervisning har sedan 1980-talet legat relativt konstant kring totalt cirka 200 utländska universitet och högskolor. År 2011 fick 216 institutioner i 38 länder institutionsstöd från SI. Motsvarande siffra för 2010 var 223 institutioner och 40 länder. Även om det totala antalet institutioner med svenskundervisning utomlands har varit relativt stabilt under många år, har det skett förändringar gällande i vilka länder svenskundervisning bedrivs.

Intresset för svenskstudier i utlandet är generellt stort och till och med ökande sett till totalt antal studenter i alla länder sammantaget (för detaljerade uppgifter om antalet institutioner och studerande i olika länder, se bilaga 2, tabell 36). Finland har av naturliga skäl allra flest svenskstuderande (cirka 14 000) och 26 institutioner.⁵⁵ Utanför Norden är stora länder för svenskundervisningen Tyskland med 50 institutioner, USA med 27 institutioner samt Ryssland med 22 institutioner år 2012.⁵⁶ Antal länder totalt med svenskinstitutioner har minskat något sedan 2007 från 41 länder till nuvarande 38 länder.

Det finns delar av världen där man kan se en negativ utveckling vad gäller institutioner med svenskundervisning. Sverigestudierna i USA är konkurrensatta och enligt SI:s bedömning kommer Sverigestudier som forskningsämne om fem år troligen bara att finnas kvar vid tre till fyra universitet i västra USA, och inte som i dag även i östra USA. De amerikanska universiteten uppges ha finansieringsproblem till följd av finanskris och uteblivna donationer. SI för även dialog med andra nordiska länder som står inför en liknande situation om möjligheter till samarbete och samfinansiering.⁵⁷ Totalt antal svenskstuderande i USA ligger dock ännu fortsatt stabilt och visar till och med en liten uppgång. SI bedömer vidare att svenskundervisningen kommer att upphöra i Melbourne, Australien. I såväl USA som Australien har studier i svenska konkurrerats ut av andra språk, ofta med god finansiering från respektive land (t.ex. tyska, italienska, franska och spanska).

Det framgår att även i flera västeuropeiska länder har mindre språk som svenskan drabbats av nedskärningar som följd av omprioriteringar vid universiteten under senare år. Undervisningen i svenska har t.ex. lagts ned vid sex institutioner i Storbritannien sedan 2005. I dag är det möjligt att studera svenska vid sex institutioner i Storbritannien, varav två mottar stöd från SI. I Storbritannien beror nedläggningen enligt SI på nationella prioriteringar som främst drabbat mindre språk.

I länder som Polen och Vitryssland, och inte minst Tyskland, ökar däremot antalet universitet med svenskundervisning. SI:s

---

⁵⁵ SI:s årsredovisning 2011, s. 20.

⁵⁶ Enligt uppgift från SI.

⁵⁷ Samtal med SI och SI:s årsredovisning 2011, s. 48. SI har 2011 även finansierat projektet Stieg Larsson & Beyond i USA som syftar till ökad kännedom om Sverige, men även ses som ett sätt att försöka rekrytera nya studenter till svenskundervisningen bland amerikanska studenter.

statistik visar att svenskundervisning på universitets- och högskolenivå överhuvudtaget inte finns i Sydamerika och i Afrika och att svenskan har en svag ställning sett till antal institutioner i delar av världen. År 2005 hade t.ex. Irland, Moldavien, Argentina och Uruguay svenskinstitutioner, vilket inte längre är fallet.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det svenska språkets ställning främst riskerar att försvagas i ett antal engelskspråkiga länder. I vissa delar av världen, som Afrika och Sydamerika, har situationen varit mycket svag sedan lång tid tillbaka och har dessutom försämrats under senare år. SI:s stöd är efterfrågestyrt, dvs. incitamentet till att erbjuda svenskundervisning kommer från det utländska lärosätet, inte från SI.

Det är även värt att notera att SI i dag finansierar färre lektorstjänster totalt än tidigare. Exempelvis finansierade SI cirka 70 lektorstjänster 2003, att jämföra med dagens 48 lektorer (se bilaga 2, tabell 36). Antalet sökande till lediga lektorstjänster har sjunkit stadigt under de senaste tio åren. Lektorerna anställs av de utländska universiteten och lönerna är i de allra flesta fall låga. Som kompensation betalar SI ut ett rese- och expensbidrag. Ett annat problem är att lektorerna i olika avseenden hamnar utanför det svenska trygghetssystemet. Exempelvis ligger inte utlandsarbetet till grund för pension i Sverige. Utredningen *Svenskan i världen* (SOU 2007:9) ansåg att lektorerna gör insatser för Sverige som är jämförbara med andra utsända från Sverige, t.ex. biståndsarbetare, och bör få del av sociala förmåner för statsanställda. SI:s budget har också försvagats sedan början av 2000-talet. Sedan 2011 är anslaget från Utbildningsdepartementet bara avsett för verksamhet i länder utanför EU/EES, medan anslaget från UD kan användas fritt för alla länder.

SI har kontakt med institutionerna för att få information om verksamheternas utveckling och bidragsgivningen följs upp genom att institutionerna inkommer med s.k. läsårsredogörelser. Utifrån dessa gör SI prioriteringar och bedömer vilken typ av stöd som behövs och till vilken institution. Enligt utredningen *Svenskan i världen* (SOU 2007:9) har dock SI:s stöd till svenskundervisning hittills i allt väsentligt styrts av bedömningar och beslut vid respektive universitet. Mer sällan har institutet försökt påverka undervisningens inriktning, omfattning och förutsättningar. Utredningens uppfattning var att SI bör vara mer aktivt agerande i dialogen med utländska institutioner.

13.8 Styrelsen för internationellt utvecklings- samarbete (Sida)

Målet för det internationella utvecklingssamarbetet är att bidra till att skapa förutsättningar för fattiga människor att förbättra sina levnadsvillkor. Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (Sida) är den myndighet som ansvarar för huvuddelen av biståndsverksamheten. Demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet är övergripande mål för utvecklingssamarbetet och de största områdena för Sveriges bistånd. År 2011 fördelade Sida cirka 4,6 miljarder kronor till sektorsområdet demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet, vilket utgör 28 procent av Sidas totala biståndsanslag.

Två delsektorer inom sektorsområdet Demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet är Kultur och Fritid samt Media och fritt informationsflöde. Sida bedrev tidigare ett omfattande biståndsarbete inom kulturområdet, exempelvis genom partnerskap mellan kulturinstitutioner i Sverige och institutioner i utvecklingsländer. Längre utgjordes en betydande del av det statliga stödet till internationellt kulturutbyte av biståndsmedel. Detta är i viss mån fortfarande fallet, men sedan år 2007 har Sida gradvis trappat ner kulturbiståndet. Sida satsade 180 miljoner kronor i kulturbistånd 2007 och 2011 var siffran 43 miljoner kronor till delsektorn Kultur och Fritid.⁵⁸ Av dessa 43 miljoner beviljades bl.a. medel till ett projekt inom litteraturområdet i syfte att främja barnlitteratur och läsning i Mellanöstern och Nordafrika. Projektet pågick 2006–2012 i samarbete med Anna Lindh Foundation.⁵⁹

Sida hade fram till 2007 en särskild enhet för kultur och media samt en specifik kulturpolicy. Såväl enheten som policyn har tagits bort och inte ersatts med någon ny policy eller strategi på kulturområdet.⁶⁰ Sidas insatser inom delsektorn Media och fritt informa-

⁵⁸ Sidas årsredovisning 2011, s. 34.

⁵⁹ Se www.arabchildrensliterature.com

⁶⁰ Fram till år 2005 redovisade Sida kultur- och medieinsatserna specifikt per kultur- och medieform, se t.ex. Sida, *Facts & Figures 2005: Culture and Media* (2006), avsnittet "Libraries and Literature Cooperation", s. 14. Sidas insatser inom bibliotek och litteratur uppgick till 27,8 miljoner kronor 2002, 22,4 miljoner kronor 2003, 24,8 miljoner kronor 2004 samt 22,2 miljoner kronor 2005. Medel beviljades t.ex. för folk- och skolbiblioteksprojekt, produktion och distribution av barnlitteratur, nätverk för utveckling av bokbranschen, författar- och yttrandefrihetsorganisationer och bokmässor i bl.a. Afrika, Asien Latinamerika och i Palestina (läsfrämjande insatser i samarbete med Tamer Institutet). I den tidigare kulturpolicyn formulerades mål specifikt för litteratur och biblioteksinsatser enligt följande: "The objective for Sida's support to literature is to facilitate efforts to create and maintain a literate and reading environment, to protect and promote freedom of expression and to stimulate

tionsflöde har däremot ökat sedan från 101 miljoner kronor 2007 till 187 miljoner kronor 2011. Sedan mars 2002 har insatsernas omfattning fördubblats inom delsektorn. I delsektorn Media och fritt informationsflöde ingår inte litteraturinsatser. Skälen till minskat kulturbistånd är en förändrad inriktning på utvecklings-samarbetet, bl.a. ökad land- och sektorsfokusering, vilket även lett till organisatoriska förändringar inom Sida. Ämnesfokuseringen hos Sida har bl.a. sin grund i regeringens policydokument i vilka kultur inte är en egen sektor, utan endast en delsektor.

Sidas arbete inom litteraturområdet i vid bemärkelse är numera till stor del fokuserat på insatser inom utbildningsområdet och med fokus på läskunnighet som ett sätt att bekämpa fattigdom. Insatserna utgör en del i strävan att uppfylla millenniemål 2 enligt vilket alla barn ska få börja skolan och slutföra sin grundskoleutbildning. I dag saknar fortfarande cirka 776 miljoner vuxna i världen kunskaper i att läsa och skriva, varav två tredjedelar är kvinnor och över 100 miljoner barn har inte möjlighet att gå i skolan.⁶¹ Sida fördelade totalt 988 miljoner kronor till utbildningssektorn 2011, vilket är en ökning från 652 miljoner kronor 2007. Det framgår dock inte hur stor del av de beviljade medlen inom sektorn som specifikt gäller arbete med läsning och ökad läskunnighet. Insatser inom utbildningsområdet utgjorde totalt cirka 6 procent av Sidas andel av kostnader inom samtliga huvudsektorer 2011.⁶²

Sedan 2009 har regeringen även drivit en särskild satsning för demokratisering och yttrandefrihet som sedan 2012 är en del i Sidas ordinarie arbete. Stödet riktas till förändringsaktörer som verkar för demokratisering och yttrandefrihet i länder där sådana rättigheter hotas och som kvalificerar för finansiering via utvecklings-samarbetet. Sida disponerade 100 miljoner 2009 för detta arbete och 215 miljoner kronor 2012, vilket innebär en tydlig förstärkning. Inom ramen för arbetet har regeringen särskilt prioriterat informations- och kommunikationsteknologi och frihet på nätet. Denna inriktning har förstärkts sedan satsningens början 2009. Det finns ingen tillgänglig information om till vilken del

---

imagination. In an attempt to cover all the aspects it includes working with writers and publishers, distributors, reading campaigns, book fairs, publishing industry, rural libraries as well as national libraries. Regional cooperation is given priority” (s. 5 och 14).

⁶¹ Se Sidas webbplats, www.sida.se

⁶² Se resultatbilagan till Sidas årsredovisning 2011, s. 14 och 30.

aktörer inom litteraturområdet, t.ex. hotade författare och författarförbund, har fått del av satsningen.

Styrdokument för Sidas arbete

Styrningen av Sidas verksamhet är komplex. Det framgår t.ex. i Statskontorets utvärdering av den svenska biståndspolitikens styrning.⁶³ Övergripande styr förordningen (2010:1080) med instruktion för Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete myndighetens arbete och i Sidas regleringsbrev anges hur de medel myndigheten disponerar ska fördelas mellan olika verksamheter: landsarbeten, regionsarbeten, specifika ämnesfrågor, förvaltning etc. Utöver dessa övergripande regleringar styr olika policys och strategier som beslutas av regeringen Sidas arbete. Det finns geografiska samarbetsstrategier för olika länder och regioner.⁶⁴ Sidas verksamhet styrs utöver dessa samarbetsstrategier även av strategier för olika verksamhetsområden. Det finns i dag elva olika sådana strategier. Sidas arbete inom olika ämnesområden styrs i sin tur av nio olika policys, vars främsta syfte är att skapa en plattform eller ett gemensamt förhållningssätt för insatserna.

Yttrandefriheten definieras numera som basen för kultur- och biståndet genom policyn *Förändring för frihet – Policy för demokratisk utveckling och mänskliga rättigheter inom svenskt utvecklingssamarbete 2010–2014* (UF2009/33076/UP). I policyn anges tre fokusområden: medborgerliga och politiska rättigheter, demokratis och rättsstatens institutioner och procedurer samt demokratiseringens aktörer. Inom fokusområdet medborgerliga och politiska rättigheter finns som delmål att stärka yttrandefriheten och framväxten av fria, oberoende medier. För att stärka yttrandefriheten ska Sverige, enligt policyn, verka för lagstiftning som främjar fria och oberoende medier (radio, tv, tidningar och internet), en stark och mångsidig kommunikationsmiljö samt en gynnsam lagstiftning och politik där pressfrihet, fria medier, kulturell mångfald och rätt till kulturella uttryck och ett fritt användande av ny informations- och kommunikationsteknologi

---

⁶³ Se Statskontoret, *Styrning av svensk biståndspolitik – en utvärdering* (2011).

⁶⁴ Grunden för samarbetsstrategierna ges enligt de s.k. ”Guidelines for Cooperation Strategies”, tillgängliga via www.sida.se.

möjliggörs. Fokus för policyn är således främst medier, journalistik och informations- och kommunikationsteknologi.⁶⁵

I enlighet med policyn *Förändring för frihet* beslutade regeringen 2009 om en strategi för särskilda insatser för demokratisering och yttrandefrihet 2009-2011 som nämnts ovan. I budgetpropositionen för 2012 angav regeringen att dessa särskilda insatser skulle fortsätta och även få ökade resurser.⁶⁶ På området togs också en ny strategi fram, *Strategi för särskilda insatser för demokratisering och yttrandefrihet 2012-2014* (UD 2012/21825/UD/UP), som numera styr myndighetens genomförande av insatserna inom satsningen. När regeringen beslutade om en uppdaterad strategi övergick satsningen till att bli en del av Sidas ordinarie verksamhet.

Syftet med arbetet är enligt strategin att stärka förändringsaktörer, såväl individer som grupper och aktörer i det civila samhället, som verkar för demokratisering och yttrandefrihet. I strategin anges att verksamheten ska bestå av planerad långsiktig verksamhet och skyndsamma insatser för att bistå förändringsaktörer som arbetar för demokratisering och yttrandefrihet. I jämförelse med den tidigare strategin på området, ligger fokus i den nya strategin tydligare på informations- och kommunikationsteknologi som verktyg för demokratisering.⁶⁷ I strategin anges att insatserna inom detta område ska stärkas i jämförelse med föregående strategi.

Det har även införts en ny formulering i den nuvarande strategin gällande fristadsförfattare och kulturaktörer. Numera anges att ”stöd ska huvudsakligen gå till enskilda individer, grupper, eller civilsamhällsorganisationer, däribland försvarare av mänskliga rättigheter, fackföreningar, journalister, politiskt aktiva och partianknutna organisationer, aktörer inom kulturlivet, forskare, kvinnorättsgrupper, religiösa sammanslutningar samt ungdomsföreningar och andra relevanta aktörer som arbetar för ökad demokratisering och yttrandefrihet”. Vidare anges att kulturskapande grupperings arbete för demokratisering och yttrandefrihet ska möjliggöras. Stöd ska kunna ges till demokrati- och MR-

⁶⁵ Sida har även utvecklat särskilda ”Guidelines for Media Development”. Litteratur, bibliotek och läsfrämjande ingår inte i de utarbetade riktlinjerna.

⁶⁶ I Budgetpropositionen för 2012 anger regeringen under utgiftsområde 7, Internationellt bistånd, bl.a. att kulturens och mångfaldens potential och betydelse för yttrandefrihet och demokratisering ska lyftas fram. Regeringen betonar därför vikten av fri och oberoende media samt aktörer inom kulturlivet, t.ex. fristadsförfattare.

⁶⁷ Jfr promemorian ”Strategi för särskilda insatser för demokratisering och yttrandefrihet 2009-2011” (UF2008/27888/UP).

försvarens verksamhet, i de fall dessa tvingats i exil, t.ex. fristadsförfattare. Även exilbaserade organisationer kan stödjas om deras verksamhet syftar till att stärka förändringsaktörer i hemlandet. Vidare ska stöd även kunna gå till fria, oberoende och professionella medier.⁶⁸

Utöver de ovan nämnda dokumenten har även t.ex. policyn *Pluralism: Policy för Sveriges stöd till det civila samhället i utvecklingsländer inom svenskt utvecklingssamarbete* bäring på Sidas insatser inom området yttrandefrihet och mänskliga rättigheter. Exempel på nationella och internationella aktörer i det civila samhället är bl.a. nätverk, forskningsinstitut, sociala rörelser, kulturskapande grupperingar samt näringslivets och andra intresseorganisationer. Syftet med policyn är att lägga fast ett förhållningsätt för direkt eller indirekt stöd till och samverkan med det civila samhället i utvecklingsländer. I policyn anges t.ex. att yttrandefrihet, mötesfrihet och rätten att organisera sig kring frågor utgör ofta en förutsättning för fattiga människor att påverka sin livssituation och bryta sig ut ur fattigdomen.

Aktörssamverkan i samarbete med Kulturrådet

Sida arbetar aktivt med aktörssamverkan (Partner Driven Cooperation) inom flera områden och med olika samarbetspartners. Sida prioriterar i dag sju länder för aktörssamverkan, s.k. selektiva samarbetsländer: Indonesien, Indien, Kina, Vietnam, Sydafrika, Namibia och Botswana. Kultursamarbete har identifierats som ett område där det är möjligt och önskvärt att bygga upp och utveckla de ömsesidiga relationerna. Kultursamarbeten anses ha potential att skapa ökade kontaktytor, stimulera dialog och bidra till demokratisk utveckling och hållbar ekonomisk utveckling.

Sedan 2011 har Kulturrådet och Sida inlett ett samarbete inom aktörssamverkan med bidragsgivning för samarbete mellan kulturaktörer i Sverige och de selektiva samarbetsländerna. Det nuvarande samarbetsavtalet mellan Kulturrådet och Sida gäller till december 2013. Övergripande mål för samarbetet är att bredda och utveckla kultursamarbetet mellan Sverige och samarbetsländerna

---

⁶⁸ Se promemorian "Strategi för särskilda insatser för demokratisering och yttrandefrihet 2012-2014" (UD 2012/21825/UD/UP), s. 3.

och att på så sätt bidra till fattigdomsbekämpning och en hållbar global utveckling. I landstrategierna för samtliga länder ligger fokus på att stödja demokrati, mänskliga rättigheter och yttrandefrihet.

Organisationer, institutioner, myndigheter och fria grupper i Sverige som arbetar med eller arrangerar professionell konst- och kulturverksamhet inom samtliga konstområden kan söka bidraget. För att kunna söka krävs en partner i samarbetslandet och ansökan ska vara formulerad gemensamt. Maximalt stöd per projekt är 284 000 kronor. Vid bedömningen läggs vikt vid projektets konstnärliga kvalitet och kulturpolitiska betydelse. I bidragsgivningen prioriteras projekt som bidrar till att uppfylla Sveriges övergripande mål med samarbetet, dvs. att minska fattigdom och ojämlikhet, befästa demokratin och främja respekt för de mänskliga rättigheterna. Beslut om bidrag fattas av Kulturrådet efter beredning med Sida.

I de två utlysningar som hittills har genomförts 2011 och 2012 har totalt 82 ansökningar inkommit, varav 6 inom litteratur-, biblioteks- och tidskriftsområdet. Totalt har cirka 10 miljoner kronor beviljats 40 ansökningar, varav 3 på litteratur- och tidskriftsområdet.⁶⁹

13.9 Europeiska unionen

Kultur är ur juridisk synvinkel ett relativt nytt verksamhetsområde för Europeiska unionen. Den var från början varken reglerad i EG-fördraget eller i den europeiska enhetsakten. Det var först i och med antagandet av Maastrichtfördraget 1992 som kulturpolitiken inom EU fick en egen rättslig grund. EU:s verksamhet på området kompletterar medlemsstaternas kulturpolitik, exempelvis genom samarbete mellan kulturella institutioner i olika länder och rörlighet för yrkesverksamma inom kultursektorn. Målen för EU:s kultursamarbete anges i Artikel 151 i EG-fördraget. Principerna som styr EU:s insatser på kulturområdet är kompletterande och subsidiära.

---

⁶⁹ Beviljade bidrag inom litteraturområdet var: Föreningen Karavan för projektet The Botswana No. 1 Creative Agency i Botswana (285 000 kronor) i samarbete med Botswana Writer's Organisation. Projektet handlar om att främja litteratur, läsning och den inhemska förlagsverksamheten i Botswana. Regina Teatern/Uppsala kommun för projektet Poetry – Crossing Borders i Sydafrika (279 000 kronor) om utveckling och idéutbyte inom poesin, med inriktning på frågor om gender, demokrati, ord och främlingsfientlighet. Länsbiblioteket i Västerbotten för det läsfrämjande projektet Books to children – Children to books (284 000 kronor) i Sydafrika.

Artikel 151 gör det möjligt att stödja och komplettera vissa av medlemsstaternas insatser på området, bl.a. till konstnärligt och litterärt skapande. År 2007 antog Europeiska kommissionen det strategiska dokumentet för kultursamarbetet på EU-nivå kallat *En europeisk agenda för en kultur i en alltmer globaliserad värld*. Den europeiska kulturstrategin är ”ett försök att möta globaliseringens utmaningar i syfte att förstärka kultursamarbetet inom EU genom att fokusera på konkreta förslag för att nå gemensamma mål”.⁷⁰ De tre främsta strategiska målen för EU:s kultursamarbete är:

- att främja kulturell mångfald och interkulturell dialog,
- att främja kulturen som en drivkraft för kreativitet inom ramen för Lissabonfördraget för tillväxt och sysselsättning, samt att främja kulturen som ett väsentligt inslag i unionens internationella förbindelser.

Det mest betydelsefulla programmet för kulturinsatser inom det europeiska samarbetet är i dag Kulturprogrammet. Ett antal andra bidragsprogram inom EU är dock även viktiga för kulturområdet, t.ex. europeiska socialfonden genom vilken bl.a. viss kompetensutveckling av yrkesverksamma inom kulturområdet, t.ex. av bibliotekariéer och bokhandlare, har gjorts möjlig.⁷¹ Vidare är landsbygdsprogrammet samt de regionala strukturfondsprogrammen och de territoriella samarbetsprogrammen viktiga även på kulturområdet. På litteraturens område har Ariane-programmet (för perioden 1997–1999) varit en utgångspunkt. Syftet var att öka samarbetet mellan medlemsstaterna inom området litteratur och läsning, främja ökade kunskaper om de europeiska folkens litterära verk och historia genom översättning samt att förbättra kunskaperna hos de yrkesverksamma inom området.

Statens kulturråd och Riksantikvarieämbetet är tillsammans EU:s kontaktkontor i Sverige. Kulturkontakt Sverige har i uppdrag att informera om möjligheterna att söka stöd inom ramen för EU:s kulturprogram samt att bevaka andra program av intresse för kulturområdet. Kulturrådet har tillsammans med Riksantikvarie-

---

⁷⁰ Se ”En europeisk agenda för en kultur i en alltmer globaliserad värld”, KOM(2007) 242, s. 8.

⁷¹ Bokia beviljades t.ex. bidrag om 1,3 miljoner kronor för kompetensutvecklingsprojektet Att läsa är framtiden. Samtliga anställda hos Bokia i Västra Götaland och Halland fick möjlighet att delta i individanpassad kompetensutveckling.

ämbetet uppgiften genom ett särskilt avtal med EU-kommissionen och Kulturrådet redovisar uppdraget gentemot kommissionen.

Kulturprogrammet och litteraturområdet

Det nuvarande ramprogrammet Kultur gäller under perioden 2007-2013. Programmets syfte är att stärka den europeiska gemenskapen och det gemensamma europeiska kulturarvet genom att utveckla samarbetet mellan kulturaktörer, konstnärer och kulturinstitutioner i de deltagande länderna. Programmets mål är att främja rörlighet över gränserna för personer som arbetar i kultursektorn, att uppmuntra transnationell rörlighet för konstverk liksom för konstnärliga och kulturella produkter, samt att främja interkulturell dialog. Budget för hela programperioden är 400 miljoner euro.

EU:s kulturprogram innehåller flera olika typer av bidrag. Inom litteraturområdet kan bidrag sökas för samarbetsprojekt inom kultursektorn, stöd till europeiska festivaler och stöd för översättning av europeisk skönlitteratur. Det finns även stödformer för europeiskt verksamma organisationer inom kultursektorn och för samarbete kring kulturpolitiskt analysarbete. Inom Kulturprogrammet finansieras även olika priser, bl.a. det Europeiska priset för samtida litteratur. Priset delades ut för första gången 2009.

Bidrag till samarbetsprojekt kan beviljas för 1 till 5-åriga samarbetsprojekt mellan kulturaktörer i Europa. Projekt som beviljas stöd ska utveckla ett långsiktigt samarbete och vara av europeiskt intresse. År 2011 medverkade totalt 21 svenska organisationer inom samtliga konstområden i olika projekt som tillsammans mottog cirka 8,4 miljoner euro (cirka 75 miljoner kronor) i EU-bidrag. I den senaste ansökningsomgången finns endast ett projekt relaterat till litteratur och läsning med en svensk medverkande aktör.⁷²

Möjligheten att ansöka om bidrag för översättning av europeisk skönlitteratur finns sedan 2007. Inom Kulturprogrammet kan

---

⁷² Ramus Förlag som i samarbete med slovenska Ars Poetica ska genomföra projektet Poetry regeneration. Beviljade bidrag med svenska aktörer var inom EU:s kulturprogram 2007-2011 på litteraturområdet (ej översättningsstödet): Östersjöns författar- och översättarcentrum, svensk koordinator för Common Sea – Come and See (2008), Stockholms stad, medarrangör för Shahrzad 2007), Östersjöns författar- och översättarcentrum, medarrangör L'Action des centres de traducteurs etc. (2007), Rámus Förlag Moving the Borders with the Wine and Poetry Festival (2008), Rámus Förlag Poetry Reaching Out (2010), Rámus Förlag Poetry regeneration (2011).

europiska förlag söka bidrag för översättning av skönlitteratur (oavsett genre, t.ex. romaner, noveller, dramatik, poesi och serier) från andra europeiska länder som ingår i programmet. Bidrag kan sökas för översättning av från ett upp till tio skönlitterära verk från ett officiellt europeiskt språk, samt latin eller forngrekiska, till ett annat officiellt europeiskt språk.⁷³ Bidrag beviljas endast för översättningskostnaderna. Det sökta beloppet ska vara minst 2 000 och högst 60 000 euro. I bedömningen tas bland annat hänsyn till litterär kvalitet, översättarens skicklighet och erfarenhet, förlagets policy, samt antal översatta titlar som publiceras i genren.

Svenska förlag har tidigare sällan ansökt om europeiskt översättningsstöd. Kulturrådet har därför sedan 2011 genomfört en riktad satsning för att öka antalet ansökningar inom EU:s översättningsstöd. Skäl som svenska förlag nämnt som orsak till att de inte ansökt i högre grad är att ansökningsförfarandet anses vara komplicerat och inte tillräckligt anpassat för förlagens planeringscykel.⁷⁴

År 2008 beviljades ett av tre sökande svenska förlag bidrag om 15 431 euro för en titel. År 2009 ansökte ett svenskt förlag om bidrag och beviljades 52 558 euro för översättning av 6 titlar till svenska. Inget svenskt förlag ansökte om europeiskt översättningsstöd 2010. År 2011 ansökte fyra svenska förlag om stöd för översättning av sammanlagt 17 titlar och tre förlag beviljades stöd för sammanlagt tio titlar till ett totalt belopp om cirka 750 000 euro.⁷⁵ År 2012 ansökte 11 svenska förlag om stöd, varav fem beviljades stöd för totalt 12 titlar till ett samlat belopp om cirka 121 800 euro. En tydlig ökning i antalet ansökningar kan med andra ord noteras efter de informationsinsatser som genomförts. Europeiska förlag beviljades även stöd för översättning av tretton svenska titlar 2011.

---

⁷³ Det är däremot inte möjligt att söka stöd för översättning från ett av landets officiella språk till ett annat, t.ex. översättning av en samisk bok till svenska.

⁷⁴ För en fördjupande genomgång och analys, se Statens kulturråd, *Främjande av ansökningar till EU:s kulturprogram* (2011).

⁷⁵ Se kulturprogrammets webbplats, <http://eacea.ec.europa.eu/culture>.

Kreativa Europa

Europeiska unionens nya ramprogram för den kulturella och kreativa sektorn inom budgetramen för 2014–2020 kallas Kreativa Europa och innebär att de nuvarande programmen Kultur, MEDIA 2007 och MEDIA Mundus kommer att slås samman i ett program. Förslaget om Kreativa Europa diskuteras för tillfället i ministerrådet och Europaparlamentet inom ramen för beslutet om budgetramarna för 2014–2020.

Det nya programmet kommer att innebära ett antal förändringar. Inom Kreativa Europa kommer antalet bidragsformer med stor sannolikhet minska till fyra: samarbetsprojekt, europeiska nätverk, europeiska plattformar och litterär översättning. Programmet ska innehålla ökad kapacitet att hjälpa konstnärer att utveckla internationella karriärer och främja internationella nätverk för att skapa professionella möjligheter och stödja transnationell cirkulation av konstnärliga verk. Ytterligare förslag är inrättandet av en finansieringsmöjlighet för små och medelstora företag inom kulturområdet med dålig tillgång till eget kapital genom ett kreditriskskydd till finansförmedlare. På litteraturområdet har förslaget gällt mer strategiska stödpaket till förlagen för översatt skönlitteratur, vilket inkluderar ett nytt stöd för marknadsföring av europeisk skönlitteratur.⁷⁶ Eftersom programmet ännu inte är beslutat är det inte möjligt att i dagsläget veta exakt hur utformningen blir.

Europeana och internationellt bibliotekssamarbete

Kungl. biblioteket (KB) deltar sedan länge i internationellt samarbete på biblioteksområdet. Med den digitala utvecklingen har det internationella samarbetet ytterligare förstärkts.⁷⁷ På europeisk nivå deltar KB i det europeiska programmet Europeana och The European Library. Europeana syftar till att tillgängliggöra Europas kulturarv för allmänheten genom en portal för digitaliserat material från bibliotek, arkiv, museer och audiovisuella samlingar.⁷⁸

⁷⁶ Se t.ex. meddelandet från Kommissionen om ett nytt ramprogram för den kulturella och kreativa sektorn (2014–2020) (2011).

⁷⁷ För information mer se *Digitaliseringsstrategi vid Kungl. biblioteket* (dnr 101-KB 780-2011).

⁷⁸ Se www.europeana.eu/portal/

Conference of European National Librarians (CENL) ansvarar för de europeiska nationalbibliotekens portal The European Library (TEL) och är en partner i utvecklingen av Europeana. Vad gäller bibliotekens digitalisering har viktiga diskussioner i europeiska sammanhang rört institutionernas möjligheter att arbeta med offentlig-privat samverkan för att finansiera digitalisering samt frågan om hur s.k. föräldralösa verk ska kunna tillgängliggöras.

Ett annat initiativ för digitalisering av litteratur är World Digital Library, ett projekt som leds av Library of Congress och syftar till att bygga upp en databas med digitaliserat kulturarv från hela världen. KB deltar även i detta internationella samarbete.

13.10 Nordiskt litteratursamarbete

Det nordiska kultursamarbetet är en viktig del i det nordiska samarbetet som omfattar Sverige, Danmark, Finland, Island, Norge, Färöarna, Grönland och Åland. Det officiella nordiska samarbetet äger rum inom Nordiska Ministerrådet där de nordiska regeringarna samarbetar samt inom Nordiska Rådet som är parlamentarikernas samarbetsforum.

Det nordiska kultursamarbetet syftar bl.a. till att den nordiska konsten och kulturen ska bli mer synlig på den globala scenen. Inom litteraturområdet gavs exempelvis bidrag till främjandet av nordisk litteratur i utlandet när den nordiska litteraturen var tema på Salon du Livre i Paris 2011. Nordiska Rådet delar även årligen ut Nordiska Rådets litteraturpris med syfte att öka intresset för de nordiska ländernas litteratur och språk.

Nordiska Ministerrådet driver även initiativet KreaNord som syftar till att förbättra tillväxtpotentialerna för kulturella och kreativa näringar i Norden. Begreppet kulturella och kreativa näringar omfattar inom KreaNord bland annat förlagsverksamhet. Arbetet inleddes 2008 på uppdrag av de nordiska kultur- och näringsministrarna och är tänkt att fungera som en nordisk plattform för utbyte, stöd och utveckling för kulturella och kreativa näringar. KreaNord arbetar t.ex. med nätverksaktiviteter och utveckling av policyrekommendationer. Det finns däremot

ingen öppen bidragsgivning och eller finansiering för externa projekt och satsningar.⁷⁹

Vidare har kulturministrarna under det norska ordförandeskapet 2012 avsatt medel för en satsning på barn- och ungdomslitteratur, bl.a. ett nordiskt barn- och ungdomslitteraturpris.

Nordisk kulturfond

Nordisk kulturfonds uppgift är att främja det kulturella samarbetet mellan Danmark, Finland, Island, Norge, Sverige, Färöarna, Grönland och Åland. Bidrag kan beviljas till exempelvis konferenser, festivaler, utbildning och forskning. För att beviljas bidrag ska projektet ha ett nordiskt mervärde, dvs. en extra dimension jämfört med om det endast sker i nationell regi genom nordiskt samarbete och utbyte.

Fonden fördelar cirka 27 miljoner danska kronor per år. När det gäller bidrag till utgivning av litteratur är fonden restriktiv i förhållande till projekt som enbart riktar in sig på bokutgivning.⁸⁰ Nordiska kulturfonden mottar årligen cirka 60 ansökningar inom litteratur- och tidskriftsområdet varav ungefär hälften beviljas bidrag.⁸¹ År 2011 beviljades t.ex. 24 litteraturrelaterade projektbidrag och cirka 3 000 000 kronor fördelas årligen i bidrag för projekt inom litteratur- och tidskriftsområdet.⁸²

Kulturkontakt Nord

Kulturkontakt Nord är förvaltningsorgan för Nordiska ministerrådets två program Kultur- och konstprogrammet (2012–2016) samt Nordiskt-baltiskt mobilitetsprogram för kultur (2012–2014). Kultur- och konstprogrammet innefattar två moduler; produktionsinriktad verksamhet och kompetensutveckling. Programmet

---

⁷⁹ Se www.kreanord.org och rapporten *A Creative Economy Green Paper for the Nordic Region* (Tom Fleming Creative Consultancy & Nordic Innovation Centre, 2007).

⁸⁰ Kraven är att det ska finnas ett förlagsavtal, att boken ska ha en bred nordisk relevans, en samnordisk tematik och att det ska finnas en dokumenterad nordisk distributionsplan för boken som omfattar flera länder och publicering på relevanta nordiska språk.

⁸¹ Se Nordisk kulturfonds årsberetning 2010, s. 7.

⁸² I denna summa ingår inte tvärssektoriella beviljade bidrag. En komplett förteckning över samtliga beviljade bidrag inom litteraturområdet sedan 2003 finns tillgänglig via Nordisk kulturfonds webbplats, se www.nordiskkulturfond.org

hade 2012 en rambudget om cirka 2 000 000 euro. Mobilitetsprogrammet innefattar tre moduler: mobilitet för individer, bidrag till nätverk samt bidrag till residenscentra. År 2012 innefattade mobilitetsprogrammet 1,6 miljoner euro, varav cirka 382 000 euro går till residensmodulen och resterande del fördelas mellan mobilitetsstöd och nätverksstöd.

En genomgång av beviljade medel 2011 inom Kulturkontakt Nords samtliga bidragstyper ger vid handen att relativt få bidrag beviljades svenska projektägare (organisationer och privatpersoner) inom litteratur- och tidskriftsområdet. Kulturkontakt Nord mottar betydligt fler ansökningar inom andra konstområden av svenska sökanden än inom litteratur- och kulturtidskrifter.

Bidrag för översättning av nordisk litteratur

Stöd för översättning av nordisk litteratur och dramatik till andra nordiska språk finansieras av Nordiska ministerrådet. Sedan 2010 koordineras översättningsstödet av Norla (Norwegian Literature Abroad) på uppdrag av Nordiska ministerrådet. Ansökan om översättningsstöd görs dock i det land där originalverket har publicerats, vilket innebär att ansökningar gällande svensk litteratur administreras av Statens kulturråd i Sverige.

Bidrag kan sökas av i Norden verksamma förlag, ansvarig utgivare för tidskrift eller professionella teatrar i de nordiska länderna. Syftet med stödet är att bidra till ökad utgivning av nordisk kvalitetslitteratur på andra nordiska språk. Stöd kan sökas för titlar inom kategorierna allmänkulturell facklitteratur med nordisk inriktning, skönlitteratur för barn, unga och vuxna (inklusive serier och grafiska romaner), ny dramatik, poesi samt essäistik. I bidragsgivningen prioriteras översättning av poesi och dramatik samt översättningar från de mindre språken i Norden. Som ett led i profileringen av Nordiska rådets litteraturpris kan förlag ansöka om stöd för översättning av de prisbelönda böckerna till nordiska språk i upp till tre år efter det att priset tilldelats. Utgivare kan även ansöka om stöd för översättning av särskilda temanummer av tidskrifter med nordisk inriktning. Det är även möjligt att ansöka om produktionsstöd för särskilt kostsamma publikationer på grönländska, färöiska och samiska.

Kulturrådet beviljade år 2011 bidrag till översättning av svensk litteratur till andra nordiska språk med medel från Nordiska

ministerrådet om totalt 806 000 kronor. Sammanlagt 29 svenska titlar fick översättningsstöd, varav 12 för utgivning i Danmark, 9 i Finland, 6 i Norge och 2 på Färöarna. Den största delen av de titlar som beviljas nordiskt översättningsstöd är skönlitteratur för vuxna.

Nordens folkhögskola Biskops-Arnö

Inom det nordiska litteraturssamarbetet är Biskops-Arnös folkhögskola en viktig aktör. Sedan ett regeringsbeslut 1956 drivs skolan av Föreningen Norden, vilken är en politiskt och religiöst obunden organisation. Biskops-Arnö utgör en mötesplats för författare, kritiker, litteraturforskare och kulturförmedlare från de nordiska länderna och organiserar inom ramen för Nordens författarskola kurser i att skriva lyrik, prosa och dramatik.

14 Bedömningar och förslag

Utifrån analysen i föregående kapitel följer här utredningens samlade bedömningar av litteraturens ställning och utvecklingstendenser som kan förväntas påverka området framöver. De bedömningar vi gör relateras sedan till befintliga statliga insatser på området och med denna utgångspunkt presenteras våra förslag i avsnitten 14.2 till 14.5.

14.1 Sammanfattande bedömningar

Den genomgång som gjorts i föregående kapitel, visar att litteraturens ställning på många sätt är god i dagens Sverige. Befolkningens läsvanor ligger tämligen stabilt på en hög nivå, det ges ut fler och billigare böcker än någonsin och Sverige har för att vara ett litet språkområde exportframgångar på litteraturområdet.

Samtidigt som bilden i stort är positiv finns det ett antal orosmoln som hotar att försämra situationen framöver. Framst gäller detta de unga generationernas läsfärdighet och läsvanor som det finns tydliga belägg för att de har försämrats. Ett bekymmer som funnits under lång tid är också upphovsmännens svårigheter att försörja sig på sitt skapande och att få ekonomiskt utrymme för konstnärlig verksamhet. Utvecklingen på bokmarknaden mot ökad integration och koncentration innebär risker på flera sätt och en kommande internationalisering av vissa delar av en traditionellt sett nationell marknad utgör en kultur- och språkpolitisk utmaning.

Läsvanor, läsfärdighet och läsfrämjande verksamhet

I kapitel 2 framgår att läsvanorna är stabila för den svenska befolkningen som helhet. Det är fortfarande en stor del av befolkningen som läser böcker regelbundet. Det finns dock stora skillnader

mellan olika befolkningsgrupper – flickor läser mer än pojkar, kvinnor läser betydligt mer än män och högutbildade mer än lågutbildade. Det finns också vissa oroande utvecklingstendenser, t.ex. att andelen som läser minskar bland unga. Barnen i bokslukaråldern (9-14 år) är fortfarande de som läser mest, samtidigt som det har gått att skönja en nedgång de senaste tio åren. Även bland unga vuxna har läsningen minskat. Denna trend är tydlig även över längre tid.

Läsfärdigheten har minskat påtagligt hos unga, särskilt de senaste tio åren. Försämrad läsförmåga gör att för en allt större andel av dagens elever är möjligheten att förstå och tillgodogöra sig texter begränsad och därmed även möjligheten till egna läsoplevelser. Mätningar av elevprestationer har under en lång följd av år visat att grundläggande mått på läsförmåga som läshastighet och läsförståelse avtagit. Ungefär en fjärdedel av de 15-åriga pojkarna i Sverige hade inte funktionell läsförmåga i senaste PISA-undersökningen. En fallande läsförmåga påverkar abstrakt tänkande och därmed blir en rad skolämnen lidande. Det gäller även ämnen som matematik och naturvetenskap. Det innebär också att tiotusentals barn trots nio år i grundskolan saknar den grundläggande färdighet som är nödvändig för att läsning ska bli lustfyllt och en väg till självständig förståelse av världen.

Läsfrämjande insatser i skolan måste ske i ljuset av att just de elever som är primära mål för insatserna ofta har en läsförmåga som begränsar möjligt material liksom lusten att delta i läsfrämjande aktiviteter. Insatserna måste därför vara anpassade efter individens specifika behov och en bättre grundläggande lästräning krävs för att särskilda läsfrämjande åtgärder inte bara ska förstärka de socialt betingade skillnader som i dag finns i skolan.

Den svenska skolan har från början på 1990-talet blivit sämre på att lära barn och unga att läsa, läslusten har minskat och unga läser mindre än tidigare. Kommittén gör bedömningen att den nya skollagen och den nya läroplanen kan vara steg i rätt riktning för att vända denna trend. Läroplanernas tydligare förväntningar på elevernas läsförmåga, att skönlitteratur ska ingå i de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga ämnena och kravet att alla skolenheter ska ha skolbibliotek är positiva reformer. Även vissa av de reformer som genomförts av lärarutbildningen är steg i rätt riktning, t.ex. att alla grundskollärare numera ska ha kunskaper i läsinlärning när de lämnar utbildningen. Kommittén gör dock bedömningen att dessa reformer måste följas upp noga och att det

krävs ytterligare insatser för att stärka litteraturen och läsningen i skolan.

Skapande skola är en viktig insats för att stärka litteraturen i skolan. Skolorna framhåller att de har fått en ökad kunskap om hur estetiska läroprocesser och litteratur kan användas i skolan för att berika verksamheten och öka måluppfyllelsen. Utfallet av återrapporteringarna visar sammantaget att en betydande del av de insatser som genomförs inom Skapande skola rör litteratur, berättande och skrivande. Skapande skola har även inneburit större möjligheter för litterära upphovsmän att verka inom skolan, vilket ger eleverna ett intressant sätt att närma sig litteratur och skrivande.

Utöver skolan är folkbiblioteken de enskilt viktigaste aktörerna i det läsfrämjande arbetet. Folkbiblioteken har, genom ett mer utåtriktat arbete, tagit och tar ett allt större ansvar för att främja läsningen bland barn, unga och vuxna. Både utlåningen och antalet biblioteksenheter har beklagligt nog minskat under senare år. Biblioteken är dock fortfarande välbesökta och omtyckta av medborgarna. Biblioteken har dock väldigt olika förutsättningar att arbeta utåtriktat beroende på att kommunernas anslag till biblioteksverksamhet varierar stort. Det saknas i dag en nationell samordning av det läsfrämjande arbetet på biblioteken vilket inneburit att erfarenheter av de satsningar som görs inte sprids.

Folkbildningen har varit och är fortfarande en mycket viktig aktör i det läsfrämjande arbetet. Inom folkbildningen sker en stor del av den läsfrämjande verksamheten riktad till vuxna. En mindre del av den totala verksamheten kan dock betecknas som direkt läs- eller litteraturfrämjande. Systemet för fördelning av statsbidrag till folkbildningen medför att det finns formmässiga hinder för att få statligt stöd för verksamhet som inte bedrivs i form av studiecirkel, kulturevenemang eller annan folkbildningsverksamhet. Vi gör bedömningen att ett framgångsrikt läsfrämjande i Sverige kräver att folkbildningens aktörer i allmänhet, och studieförbunden i synnerhet, bättre kan utnyttja den potential de har att nå medborgarna och återigen bli mer aktiva i det läsfrämjande arbetet. Som statens stöd till folkbildningen är utformat premieras inte direkt läsfrämjande verksamheter inom det civila samhället som inte följer de formkrav som Folkbildningsrådet har ställt upp.

Mot bakgrund av stora skillnader mellan befolkningsgrupper och framför allt den försämrade läsförmågan bland unga krävs åtgärder för att stärka framför allt ungas läsfärdighet och deras motivation och lust att läsa. I detta syfte föreslår vi att *Ett läslyft för*

Sverige initieras utifrån konkreta målsättningar om vilka förändringar som ska ha åstadkommit till 2018 (se nedan s. 398). Som första steg i detta läslyft föreslår vi ett antal åtgärder. Förslagen rör läsombud i förskolan, kompetensutveckling för lärare, skolbibliotekarier, nationell samordning av det läsfrämjande arbetet utanför skolan, litteratur och läsfrämjande i den s.k. kultursamverkansmodellen och ett särskilt statsbidrag till folkbildningen som ger utrymme för riktade satsningar på läsning.

Upphovsmännens villkor

Som visats i kapitel 5 ligger de litterära yrkeskategorierna under befolkningsmedianen vad gäller förvärvsinkomst. För att vara högutbildade är de litterärt verksamma lågt betalda generellt sett. Markant under medianen ligger de skönlitterära författarna och översättarna. Analysen indikerar också en välkänd tendens: författarkollektivet präglas av en s.k. stjärneekonomi med en stor andel personer med låga inkomster, relativt få med medelinkomster och några få med mycket höga inkomster.

Vidare arbetar dessa grupper med annat än litterär verksamhet i hög utsträckning. Ordkonstnärerna får en mindre andel av den totala inkomsten från litterärt arbete än den tid de lägger ner och detta ”inkomstgap” fylls ut av annat arbete som ofta är bättre betalt. Det är inte förvånande att många litterära upphovsmän har sin huvudsakliga försörjning på annat håll. Det säger dock en del om villkoren på marknaden. Mycket tyder på att det – förutom för de allra bäst säljande – blivit svårare att få skäligt betalt för den litterära verksamheten, vilket beror på hur bokmarknaden i sin helhet utvecklats.

De svårigheter som framträder vad gäller att få betalt för det konstnärliga arbetet gör att alternativa litterära inkomstkällor blir mycket viktiga. Hälften av ordkonstnärerna uppger att de i någon mån försörjt sin litterära verksamhet genom stipendier eller priser. En relativt stor andel av de litterära inkomsterna kan också, som visats, förväntas komma från författarfondens ersättningar och stipendier.

Det konstnärspolitiska målet har länge varit att konstnärer ska kunna basera sin försörjning på konstnärligt arbete. Som framgått av analysen är detta inte möjligt mer än periodvis för många verksamma inom ordområdet, trots hög utbildning och många gånger

även långa karriärer bakom sig. Mot denna bakgrund är det viktigt att det finns system som gör det ekonomiskt möjligt att vara konstnärligt verksam och att upprätthålla mer kontinuerliga karriärer. Biblioteksersättningen är mot denna bakgrund inte bara en motiverad ersättning för nyttjandet av upphovsmännens verk, utan även viktig för att främja kulturpolitiska mål.

Vi lämnar i det följande förslag i syfte att förenkla regleringen av biblioteksersättningen för att den ska bli enklare att förstå, lättare att administrera och för att underlätta för långsiktiga beslut. Vidare bedömer vi att den nuvarande förhandlingsordningen bör förändras genom en ny överenskommelse mellan parterna (se nedan s.421).

Bokmarknadens utveckling och vertikal integration

Förlagsledet på bokmarknaden utmärks som visats i kapitel 8 av polarisering mellan ett fåtal stora koncerner och en stor mängd små aktörer. Denna tendens förefaller ha stärkts under senare år. Den största förändringen är dock att de stora förlagskoncernerna flyttat fram sina positioner i återförsäljarledet. De har i dag ägarintressen i de största bokhandelskedjorna, äger de dominerade nätbokhandlarna och alla stora bokklubbar samt driver bokförsäljning i varuhus- och dagligvaruhandel. Utanför de stora koncernernas intressesfärer finns endast den försäljning som sker genom bokhandeln utanför de två stora kedjorna, viss dagligvaruhandel, några mycket små nätbokhandlar samt de övriga förlagens direktförsäljning via hemsidor eller egna bokklubbar.

Utvecklingen aktualiserar flera frågor. En fråga är hur det påverkar det utbud som konsumenterna möter. Flera av aktörerna som ägs av de stora koncernerna kan förvisso förväntas ha starka intressen i att tillhandahålla ett brett utbud (nätbokhandeln) eller i alla fall bästsäljande titlar från olika utgivare (dagligvaruhandeln), men några systematiska undersökningar av hur utbudet påverkas finns inte. Vidare reses frågan om de stora koncernernas titlar gynnas i marknadsföringen, t.ex. i form av kampanjer och skyltning i bokhandeln, plats på nätbokhandlarnas sajter eller genom specialerbjudanden i varuhusens kundtidningar. Ytterligare en fråga som blivit föremål för diskussion är hur det rabattsystem som tillämpas i branschen ska betraktas i konkurrenshänseende i en situation där samma ägare kan stå bakom både utgivare och återförsäljare.

Frågan ställdes på sin spets när nätbokhandeln Adlibris krävde höjda rabatter från förlagen.

Tydligt är att ökad ägarkoncentration och vertikal integration riskerar att hämma innovationstakten i sektorn eftersom dominerande aktörer i många fall har svaga incitament att släppa fram nya affärsmodeller. Vidare är det viktigt att uppmärksamma risken att tekniska plattformar utvecklas som fungerar begränsande för mindre aktörer. Till detta ska även läggas det informationsövertag som kan uppstå genom att vissa aktörer kan få tillgång till sådant som köpbeteenden och försäljningsstatistik även för konkurrenternas produkter. Det kan förväntas att frågor om informations-tillgång kommer att bli allt viktigare i och med teknikutvecklingen.

Inom ramen för vårt breda uppdrag har vi inte haft möjlighet att undersöka de ovan nämnda frågorna på ett systematiskt sett och avstår därför från att bedöma vilka konkreta effekter utvecklingen hittills har haft. Däremot menar vi att den vertikala integrationen gett upphov till en delvis ny situation som riskerar att föra med sig negativa konsekvenser för konkurrensförhållandena på marknaden och i förlängningen bl.a. för mindre aktörers möjlighet att nå ut till slutkonsumenterna. Ur en kulturpolitisk synvinkel skulle en sådan utveckling vara allvarlig eftersom det rör mångfalden i det litteraturutbud konsumenterna möter och vilka röster som hörs i det offentliga samtalet.

Samtidigt som detta skrivs väntar de två senaste större affärerna inom bokbranschen på konkurrensrättslig granskning. För tillfället genomför Konkurrensverket en fördjupad granskning av Bonnierförlagens köp av Pocketshop; senare kommer verket också att behöva ta ställning till Akademibokhandels sammanslagning med Bokia. Vår bedömning är att regeringen noga bör följa frågan om vertikal integration på bokmarknaden mot bakgrund av dess kulturpolitiska betydelse, men att dessa granskningar bör avvaktas innan beslut tas om huruvida det krävs ytterligare åtgärder. Vidare är det vår bedömning att regeringen bör se över möjligheterna att skärpa konkurrenslagstiftningen för att motverka ökad ägarkoncentration och vertikal integration på mediemarknaden generellt.

Bokhandelns kris

En tydlig tendens är att det sker stora omstruktureringar i försäljningsledet (se kapitel 8). Nätbokhandeln har i Sverige utvecklats mycket starkt under den senaste tioårsperioden och står i dag för cirka en fjärdedel av försäljningen. Samtidigt har den fysiska bokhandeln tappat mark både i absoluta och relativa tal och den står med all sannolikhet inför stora förändringar. Antalet butiker kan förväntas minska framöver eftersom lönsamheten är dålig. Detta är en internationell trend som dock ser annorlunda ut i flera av de europeiska länder som har fasta bokpriser.

Det är främst bokförsäljningen som har minskat i den fysiska bokhandeln i Sverige under senare år (inte sidosortimentet). I många mindre butiker i små kommuner som räknas som bokhandel står böckerna i dag för en mycket låg andel av försäljningen och det är en risk att de kan komma att helt gå över till andra varugrupper. De välsorterade "kulturbokhandlarna" har det också bekymmersamt när just bokförsäljningen minskar. Var tredje kommun och var tionde invånare saknar i dag en lokal bokhandel.

En viktig förklaring till den fysiska bokhandelns svåra situation är den hårda priskonkurrensen på bästsäljande titlar, där framför allt varuhus och dagligvaruhandel får stora rabatter mot att de köper in större volymer och därmed kan sälja böckerna betydligt billigare än enskilda bokhandlare. Vidare har priskonkurrensen skärpts genom näthandelns låga priser och förmåga att skapa effektiva flöden genom bl.a. centrallager utanför storstäderna.

Nätbokhandelns starka utveckling är en positiv tendens som bidragit till att radikalt förbättra tillgängligheten till framför allt smalare titlar. Den konsument som vet vad han eller hon efterfrågar kan i dag ofta snabbt få tillgång till böcker som det förr tog mycket lång tid att beställa hem. Det finns dock mycket som tyder på att näthandeln inte på ett enkelt sett kan ersätta den fysiska bokhandeln. På de orter där bokhandeln försvinner är det inte självklart att människor går över till nätet. Snarare förefaller det faktum att böcker finns synliga i det offentliga rummet bidra till att det köps fler böcker totalt sett. Bokhandelns styrka är att exponera böcker men det är också att stå för ett urval som kan inspirera till vidare läsning och bokköp. Bokhandeln har också en, i vissa fall underutnyttjad, potential som mötesplats kring litteratur i olika former och för läsfrämjande aktiviteter.

Mot denna bakgrund drar vi bl.a. slutsatsen att det finns skäl att vidareutveckla det stöd till evenemang i bokhandeln som införts på försök under 2012 (se nedan s. 415). Syftet är att stödja affärsutveckling och nya sätt att arbeta i bokhandeln där det fysiska rummets potential utnyttjas bättre. Detta kan dock inte förväntas påverka de grundläggande villkor under vilka bokhandlarna verkar i landet. Dessa villkor påverkas främst av rabattnivåer i förhållande till andra försäljningskanaler och hur förlagen värdesätter bokhandeln som plats för att exponera sin utgivning.

Villkoren påverkas naturligtvis också av övergripande marknadsregleringar. I ett stort antal europeiska länder tillämpas någon typ av fasta bokpriser (se bilaga 3), vilket bl.a. syftar till att värna en fullsorterad bokhandel. Det finns fördelar med ett sådant system, t.ex. att fokus hamnar mer på bokens innehåll än pris och att de fysiska bokhandlarna kan konkurrera med varuhus och dagligvaruhandel även vad gäller bästsäljande titlar. Fasta bokpriser kan dock även förväntas medföra betydande nackdelar, som högre bokpriser, och kommittén vill därför inte förespråka en återgång till ett fastprissystem i Sverige.

Tendenser i utgivningen

Utgivningen av litteratur är som visats i kapitel 7 totalt sett väsentligt större i Sverige i dag än under tidigare decennier. Detta bekräftar bilden av att det finns något av en "bokflod" och att det finns risk för problem relaterade till överutgivning. De skillnader man kan se decennierna emellan är också ett uttryck för att bokbranschen vuxit och för att det blivit tekniskt och ekonomiskt lättare att publicera en bok. Denna tendens förstärks av att det i dag finns i det närmaste obegränsade möjligheter att tillgängliggöra texter (litterära eller andra) via internet. Kampen om uppmärksamheten är hård och den stora svårigheten i dag handlar ofta om att synas och att bli läst. Med ökande utgivning följer att även kvalitativa titlar i dag ofta returneras innan de fått en reell chans att hitta sin publik.

Den allmänna utvecklingen innebär inte att alla typer av litteratur är väl företrädna i utgivningen. Exempel på generellt svaga områden är dramatik och viss översatt skönlitteratur (både för barn och vuxna) samt litteratur på flera nationella minoritetsspråk. Statistiken visar också att antalet titlar minskat inom viktiga

litteraturkategorier hos de större förlagen de senaste åren. Minskningar kan främst noteras vad gäller svensk skönlitteratur i original och skönlitteratur i översättning till svenska samt lyrik och dramatik.

Utgivningen på mindre förlag och i form av egenutgivning har dock vuxit sig så pass stor att den motverkar trenden hos de större förlagen totalt sett. Inom genrer som lyrik kan det t.o.m. antas att mindre förlag och egenutgivning i dag dominerar i kvantitativa termer. Denna trend skulle kunna tolkas som att vissa typer av litteratur håller på att genomgå en ”nedgradering” i den meningen att den flyttar från större, etablerade förlag till mindre utgivare eller hänvisas till egenutgivning (i tryckt form eller på nätet). Det finns tendenser till en sådan utveckling i de siffror som presenterats. En annan slutsats är dock att det finns ett antal klassiska förlagshus inom de stora koncernerna som är fortsatt mycket viktiga för den litterärt ambitiösa utgivningen.

En generell slutsats vi drar av analysen i kapitel 8 är att de aktörer som står för kvalitetsutgivningen har sinsemellan mycket olika förutsättningar, främst i ekonomiskt hänseende. Det i sin tur påverkar det litterära systemet i både tidigare och senare led: det påverkar vad konsumenterna får tillgång till i handeln och det påverkar förutsättningarna för upphovsmännen.

Vem utgivaren är påverkar i allmänhet vilken publik texten i fråga har möjlighet att nå. Ger de stora och mellanstora förlagen inte ut en viss typ av litteratur försvinner den ur synfältet för många konsumenter, egentligen för alla andra än de redan specialintresserade. Ges en bok ut av ett etablerat stort eller mellanstort förlag är försäljningskanalerna med stor sannolikhet tillgängliga och möjligheterna att skapa uppmärksamhet kring boken goda. Även om dessa satsningar i praktiken inte alltid görs har de stora förlagen resurser för marknadsföring och för att nå ut med sina författare; de kan distribuera sina titlar brett, både i bokhandeln och i andra kanaler. De mindre förlagen har inte samma förutsättningar att nå ut.

De stora och mellanstora förlagen har också bättre förutsättningar att ersätta upphovsmännen, både författare, översättare, tecknare och fotografer. Om den kvalificerade litteraturen flyttar från de stora och medelstora förlagen till de små, påverkar det villkoren i branschen. Mycket av det – kulturellt sett viktiga och för mångfalden avgörande – arbete som sker vid små förlag är trots allt ideellt och ges ersättning så är det ofta under normen för vad som

egentligen är skäligt. Även ur upphovsmännens synvinkel är alltså frågan om vem som ger ut en bok av stor betydelse.

En utveckling mot ökad egenpublicering och ideellt arbete vid mindre förlag är ur demokratisk synvinkel ofta en god sak, men hänsyn bör också tas till de förändrade förutsättningar det kan föra med sig i andra led. Att mikroförlag och egenutgivare frodas är i sig värdefullt genom att de kan fylla luckor och stå för alternativ. En utveckling mot att de skulle bära upp den kvalificerade litteraturen vore dock olycklig, då det skulle resultera i minskad synlighet och spridning för denna litteratur och sämre betalt för upphovsmännen.

Mot bl.a. denna bakgrund menar vi att det statliga stödet till utgivning av litteratur är en fortsatt viktig insats. Stödet är utformat så att det premierar och stöder kvalitativ förlagsverksamhet utan att påverka enskilda utgivningsbeslut. Denna konstruktion bör enligt vår bedömning behållas samtidigt som ett tak bör införas för hur stort stöd ett enskilt företag kan få (se nedan s. 427). Syftet är att stödet ska kunna bli mer omfattande till de mindre aktörer som bäst behöver ekonomiskt stöd för att dessa ska få större möjligheter att bl.a. ersätta upphovsmännen och arbeta med marknadsföring.

E-böckerna och den digitala utvecklingen

E-boken är på väg att få ett genombrott i Sverige. Både utgivning och försäljning av allmänlitteratur i elektronisk form har ökat påtagligt under de senaste åren. Mycket tyder också på att utvecklingen framöver kan bli snabb. Ett skäl är att det finns en kraftfull infrastruktur i form av bredband, vilket ger goda förutsättningar för elektronisk läsning att etablera sig. Samtidigt är renodlade läsplattor ännu ovanliga i Sverige till skillnad från på de marknader där e-boken redan slagit igenom. Om detta fortsätter vara fallet kommer e-boken i Sverige att få konkurrera med andra medieformer på surfplattor som inte är specifikt byggda för läsning.

Hur e-litteraturens utveckling kan påverka läsandet är ännu osäkert. Uppgifter från t.ex. USA tyder på att det inte automatiskt breddar gruppen av läsare. Snarare är det just de grupper som redan läser mycket som även konsumerar litteratur i elektronisk form. Läsandets praktik kan dock förväntas genomgå förändringar relaterade till de nya gränssnitt i vilka texten tar plats. Den elektro-

niska litteraturen blir t.ex. enklare en del av den interaktion som sker via sociala medier.

Hur e-boken kan komma att påverka andra format är det för tidigt att uttala sig om men erfarenheter från framförallt USA visar att pocketboken kan tänkas bli mindre relevant som billig förmedlare av information. Att pappersboken som sådan skulle vara på väg att ersättas inom en snar framtid finns det dock inga tecken på. En förhoppning är att utvecklingen mot allt lättillgängligare litteratur snarare för med sig att den tryckta bokens mervärde som fysiskt objekt blir viktigare och att den tekniska kvaliteten på tryckta böcker förbättras.

Även vad gäller affärsmodeller och prissättning av e-böcker måste det konstateras att situationen är högst osäker. I Sverige har förlagens främsta kunder än så länge varit låntagare vars lokala folkbibliotek stått för kostnaderna. Vilka affärsmodeller som kommer att kunna tillämpas framöver i försäljningen till både bibliotek och privatpersoner är omdebatterat. Det kan dock konstateras att priserna vid försäljning till privatpersoner är förhållandevis höga i Sverige, i alla fall jämfört med mer utvecklade marknader som i USA. Det är svårt att se att konsumenterna i längden kommer vara villiga att köpa tillgång till elektroniska filer för priser som inte sällan motsvarar vad det kostar att köpa den fysiska produkten. En pågående diskussion som kan komma att bli av stor betydelse rör den s.k. agentmodellen, där förlagen sätter utpris till kund och återförsäljaren fungerar som agent för förlaget. Om modellen visar sig förenlig med konkurrensrättsliga bestämmelser kan en återgång till fasta priser ske på denna del av marknaden.

Ett orosmoln är den svaga utveckling som kan noteras för ljudböcker under senare år. Efter ett antal år med kraftigt stigande utgivning och försäljning har formatet sjunkit tillbaka. En förklaring är den osäkerhet som illegal fildelning orsakat. Samma problem kan hämma utvecklingen av en svensk marknad för litteratur i e-boksformat. Ett annat troligt scenario är också att etablerandet av en marknad för elektronisk litteratur kan ge internationella aktörer en ingång på den svenska marknaden. En utveckling med starka multinationella företag som etablerar försäljningskanaler direkt till svenska konsumenter kan innebära en både kultur- och språkpolitisk utmaning då dessa bl.a. kan förväntas marknadsföra engelskspråkig litteratur till låga priser. I en situation där antalet svenskspråkiga titlar ännu är relativt

begränsat kan det ses som ett bekymmer för marknadens utveckling och det svenska språkets ställning.

Mot denna bakgrund drar vi bl.a. slutsatsen att det finns skäl att vidareutveckla det stöd till digital utgivning av förlagens backlist som införts på försök under 2012 (se nedan s. 429). De nya titlarna tillgängliggörs redan i dag regelmässigt som e-böcker, men det är viktigt att utbudet även breddas med äldre litteratur för att skapa en livaktig marknad för svenskspråkiga e-böcker. Vidare gör vi bedömningen att kommunerna, som är huvudmän för folkbiblioteken, bör förstärka samordningen av upphandlingen vad gäller kommersiella e-böcker för att tillförsäkra biblioteken bra villkor. Vi föreslår även att Kungl. biblioteket ges i uppdrag att möjliggöra för externa distributörer att tillhandahålla e-litteratur via den nationella katalogen Libris och säkerställa att upphovsrättsligt fri e-litteratur finns tillgänglig denna väg för tillgängliggörande vid de lokala biblioteken (se nedan s. 416).

Moms på litteratur i olika format

Som framhålls i den internationella utblicken i bilaga 3 varierar det mellan olika medlemsländer i EU vilken momssats som tillämpas vid försäljning av fysiska böcker. Liksom Sverige har merparten någon typ av momsreduktion. Ett antal europeiska länder tillämpar även en längre momssats för e-publikationer. EU-domstolen har dock inlett ett förfarande för att avgöra huruvida de lägre momssatser som Frankrike och Luxemburg beslutat införa är förenliga med EU:s mervärdeskattedirektiv.

Enligt våra direktiv ingår det inte i uppdraget att föreslå ändringar som rör mervärdesskatt och vi har därför inte analyserat frågan närmare i betänkandet. Det är enligt vår bedömning dock viktigt att följa utvecklingen och de avgöranden som är att vänta. Det befordrar inte framväxten av en svensk e-boksmarknad att en högre momssats tillämpas för litteratur som distribueras digitalt. I bedömningen av lämpliga åtgärder bör dock hänsyn även tas till de konstnärligt hämmande effekter som kan uppkomma med olika momssatser för olika kulturellt innehåll i digitala kanaler. Mycket av den intressanta utvecklingen sker i den digitala miljön när text, ljud och rörlig bild används tillsammans, t.ex. i form av s.k. utökade e-böcker.

Tidskriftsmarknaden och kulturtidskrifterna

Specialtidningsmarknaden är som visas i kapitel 10 mångfacetterad med ett stort antal titlar och relativt många förlag. Förhållandena utmärks dock av skarpa ekonomiska skillnader mellan olika typer av tidskrifter och utgivare. Som marknaden ser ut är kulturtidskrifternas kulturpolitiska betydelse stor. Till exempel står de oberoende från de stora förlagen vilket garanterar en mångfald i vilka som hörs i det offentliga samtalet. I kulturtidskrifterna behandlas också ämnen ofta på ett fördjupande sätt som inte är vanligt i det mer kommersiella utbudet.

Totalt sett når kulturtidskrifterna ett betydande antal läsare. Deras betydelse ska dock inte enbart mätas i antalet personer. Det är ett faktum att de även utgör ett forum för diskussion och reflektion som indirekt har viktiga återverkningar i andra delar av samhällslivet. Här kan frågor aktualiseras som resulterar i en bredare kultur- och samhällsdebatt och här kan nya konstnärliga uttryck skapa sig en plats. Kring kulturtidskrifter kan även viktiga nätverk skapas som är av betydelse för kulturlivet i landet. Kulturskapare har ofta en relation till kulturtidskrifter inom det egna området, inte bara som läsare utan också som skribenter eller deltagare i arrangemang.

Kulturtidskrifternas ekonomi bygger till stor del på prenumerationer. Insatser för att öka antalet prenumerationer är således viktiga för dessa tidskrifter, bl.a. är bibliotekens abonnemang en viktig intäktskälla. Samtidigt bidrar dessa till att fler får tillgång till tidskrifter med ofta svag distribution. Ett stort problem för många kulturtidskrifter är dock att portokostnaderna höjts över tid, vilket gör prenumerationer mindre lönsamma än tidigare.

Kulturrådets produktionsstöd är en avgörande del i många kulturtidskrifters ekonomi. Samtidigt finns det även ett antal tidskrifter som kan upprätthålla en journalistik som gör att de bör räknas som kulturtidskrifter på marknaden villkor utan statligt stöd. Gemensamt för den senare gruppen är att de antingen backas upp av relativt starka finansörer eller har goda möjligheter att få intäkter från annonser. Vår bedömning är att detta är positiva exempel, men att det är osannolikt att flertalet andra kulturtidskrifter skulle kunna följa samma väg. Produktionsstödet är således fortsatt viktigt för mångfalden i utbudet.

Som ofta påpekats är intäkterna från lösnummerförsäljningen små för de flesta kulturtidskrifter. Samtidigt är denna försäljning

viktig för tidskrifternas synlighet. Som Konkurrensverket framhöll redan 2003 försvårar distributörernas villkor för mindre tidskrifter att komma ut på marknaden.¹ I dag finns det förvisso alternativ som är tillgängliga även för mindre tidskrifter, om än för en mer begränsad distribution, men vår bedömning är att det även fortsättningsvis finns starka skäl att med kulturpolitiska resurser stödja distribution av kulturtidskrifter. För att nå ut brett kommer det även framöver att vara viktigt att de finns tillgängliga på fysiska försäljningsställen.

Mot denna bakgrund föreslår vi bl.a. att stödet till utgivning av kulturtidskrifter förstärks (se nedan s. 430). Skälet är att stödets ekonomiska värde i viss mån urholkats över tid och att det är angeläget att de mer professionellt drivna kulturtidskrifterna får större möjlighet att ersätta skribenter och medarbetare.

Internationellt utbyte på litteraturområdet

I kapitel 12 framgår att utgivning av översatt svensk litteratur i utlandet har ökat under senare år. Detta återspeglas inte minst i den starka utveckling svenska förlags exportintäkter för försäljning av utgivningsrätter till utländska förlag visar. Svensk kriminallitteratur har kommit att utgöra en betydande del av exportintäkterna. En positiv bieffekt av det internationella intresset för svensk kriminallitteratur är att utländska förlag även i högre utsträckning intresserar sig för litteratur inom andra litterära genrer. Viktigt att notera i sammanhanget är att den svenska litteraturens ställning i utlandet har byggts upp under lång tid och ofta med kvalitetslitteraturen som grund. Sammantaget ser vi en gynnsam utveckling för den svenska litteraturen i utlandet och det är av betydelse inte minst för upphovsmännen. Att svenska författare kan få sina verk publicerade på andra bokmarknader innebär utöver litterärt erkännande även ökade möjligheter att kunna försörja sig på sin konstnärliga verksamhet.

Vad gäller inflödet av utländsk litteratur till Sverige har utgivningen av översatt litteratur minskat markant hos Förläggareföreningens medlemsförlag under senare år. Sett till totalt antal utgivna titlar översatt litteratur enligt Nationalbibliografen syns dock ingen minskning, utan nivån ligger relativt still. En tendens

---

¹ Konkurrensverket, *Konkurrens och samarbete inom medierna* (2003), s. 116.

förefaller vara att översatt litteratur i allt högre grad numera publiceras av mindre förlag. Omstruktureringen innebär att dessa förlag som ofta har en mer specialiserad utgivning med inriktning mot översatt litteratur, har kommit att spela en allt viktigare roll för mångfalden i utbudet av litteratur på den svenska bokmarknaden. Vår bedömning är också att de statliga kulturpolitiska insatserna genom utgivnings- och distributionsstödet, stödet till litterära evenemang och stödet till planerad utgivning (inom vilket den översatta litteraturen särskilt prioriteras), på ett verkningsfullt sätt bidrar till att öka den översatta litteraturens synlighet i Sverige.

I kapitel 13 beskrivs de statliga aktörer som har ansvar för att främja internationellt utbyte. Även om det inte alltid sker i dag finns potential att satsa på internationellt utbyte på litteraturområdet inom ett flertal olika politikområden. Insatser inom ett visst område kan dessutom ofta ha gynnsamma effekter även inom ett annat. Exempelvis har kulturpolitiska insatser inte sällan även Sverige- och exportfrämjande verkan. Exportframgångarna för svenska deckare hade t.ex. inte varit möjliga utan skickliga översättare. Det finns även viktiga kopplingar mellan satsningar på internationellt kulturutbyte och Sveriges politik för global utveckling.

Fördelningen av Kulturrådets översättningsstöd och Svenska institutets stöd till svenskundervisning visar att de delar av världen som är dåligt representerade vad gäller svenskundervisning och utgivning av svensk litteratur ofta sammanfaller. Antalet studenter som vill studera svenska utomlands har ökat totalt sett. Delar av världen är dock i stort vita fläckar i detta hänseende. Det indikerar att även om den svenska litteraturens ställning i utlandet generellt sett kan bedömas vara god, handlar det till stor del om att den är livaktig i begränsade delar av världen, främst i Europa. Bland annat mot denna bakgrund är det bekymmersamt att intresset för att bedriva svenskundervisning har minskat vid universitet i länder som Storbritannien, USA och Australien där ett antal institutioner slutat eller planerar att sluta bedriva svenskundervisning. De engelskspråkiga bokmarknaderna är viktiga för den svenska litteraturens möjligheter att nå en vidare spridning, vilket en översättning till engelska kan innebära.

Vi bedömer att Kulturrådets insatser för internationellt litteraturutbyte, genom stöd till översättning av svensk litteratur och litterära evenemang i utlandet, samt Svenska institutets stöd för svenskundervisning i utlandet är av särskild betydelse för den

svenska kvalitetslitteraturens ställning och spridning i ett långsiktigt perspektiv. Kulturrådets kulturpolitiska uppdrag att stärka den svenska kvalitetslitteraturen i utlandet menar vi bör bibehållas, eftersom titlar i mer kommersiellt gångbara genrer får spridning i utlandet utan statligt stöd.

Mot bakgrund av vår samlade bedömning lämnar vi i det följande bl.a. förslag om förstärkta stöd för att främja den svenska litteraturens spridning (se s. 433). Vidare bedömer vi att det finns goda möjligheter att ytterligare lyfta fram betydelsen av läsning och litteratur inom ramen för det internationella utvecklingssamarbetet (se nedan s. 440). För att öka det internationella utbytet på litteraturområdet föreslår vi även att möjligheten undersöks att starta ett litteratur-Iaspis med residens för litterära upphovsmän.

14.2 Ett läslyft för Sverige

För att vända den negativa utvecklingen vad gäller läsning och läsförmåga krävs det enligt vår bedömning en bred samling kring målet att alla i Sverige, oberoende av socioekonomisk bakgrund, ska ges förutsättningar att utveckla god läsfärdighet. Det är viktigt att öka medvetenheten om att läsning och läsförmåga har stor samhälls- och individuell betydelse då det är grundläggande för demokratiskt deltagande, inläring och utbildning generellt samt individens möjligheter i arbetslivet.

För att bidra till större medvetenhet på olika nivåer i samhället och få fler aktörer att uppmärksamma betydelsen av läsning menar vi att *Ett läslyft för Sverige* bör initieras med sikte på att vissa mål ska vara uppnådda 2018. Läslyftet bör bygga på tydliga mål som uttrycker ett åtagande från det allmännas sida att vända den negativa trenden under en femårsperiod och innefatta konkreta åtgärder på flera politikområden. Inom ramen för läslyftet bör det också vara prioriterat att stärka kunskapsöverföringen från forskarsamhället till beslutsfattare samt att följa upp och bedöma effekterna av de reformer som genomförts på bl.a. utbildningsområdet ur ett läsperspektiv.

Som en del av det läslyft vi föreslår bör ett antal åtgärder vidtas på kultur- och utbildningsområdet för att stärka läsinläring, läsfrämjande och möjligheterna att ta del av litteratur. Nedan lämnar vi bl.a. förslag om skolbibliotekarier, läsombud på förskolor,

kompetensutveckling för lärare samt samordning av det läsförbättrande arbetet utanför skolan och utveckling av folkbildningen.

Nationella mål för läslyftet

Förslag: Regeringen bör för riksdagen lägga fram övergripande mål för *Ett läslyft för Sverige* med sikte på 2018. Förslaget är att följande åtagande görs för att vända den negativa utvecklingen vad gäller läsning och läsfärdighet:

Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och förutsättningar, ha god läsfärdighet och tillgång till litteratur. För att nå det övergripande målet ska följande delmål vara uppnådda 2018.

- Läsfärdigheten och motivationen att läsa bland barn och unga ska avsevärt förbättras och ha ökat mätbart jämfört med i dag, särskilt i grundskolans tidiga årskurser.
- Fler barn och unga än i dag ska regelbundet ta del av både fack- och skönlitteratur.
- Kunskapen om läsningens betydelse för utbildning och delaktighet i samhällslivet ska ha ökat i alla grupper som i dag läser i liten utsträckning.

Förslaget är vidare att en parlamentarisk beredning för läslyftet, bestående av folkvalda och experter, ges i uppdrag att vid lämpliga tidpunkter bedöma måluppfyllelsen och effekterna av tidigare genomförda reformer. Beredningen bör även få mandat att lämna förslag till ytterligare åtgärder för att nå målen.

I ett antal med Sverige jämförbara länder har parlament och regeringar lyft frågan om läsning och läsförståelse på ett samlat vis. Detta mot bakgrund av dess betydelse för olika politikområden och med motivet att det krävs insatser och medvetandehöjande åtgärder i många delar av samhällslivet för att åstadkomma förändring. Flera länder har tagit fram nationella mål, strategier och handlingsplaner för läsning i situationer som liknat den Sverige befinner sig i med sjunkande resultat i bl.a. läsförståelsestudier.

Viktiga och delvis olikartade exempel på hur frågan lyfts är de insatser som gjorts i Norge med *Gi rom for lesing!* Strategi for

stimulering av leselyst och leseferdighet 2003–2007 och sedermera det s.k. Leseåret det efterföljande Leselyftet samt den federala regeringens initiativ No child left behind i USA (se vidare bilaga 3). Gemensamt för flera av dessa initiativ är att det satts upp tydliga mål för förbättringar som ska följas upp inom en viss tidsperiod och att frågan lyfts upp på den politiska agendan, samtidigt som en bred uppsättning civilsamhälles- och frivilligaktörer involverats. Stora ansträngningar har i dessa fall också gjorts för att insatserna ska vara baserade på kunskap från forskarsamhället och praktiskt verksamma. I det här sammanhanget är också den i Storbritannien nyligen inrättade All Party Parliamentary Group on Literacy ett intressant exempel. Den arbetar med att höja kunskapen om läsningens betydelse och främja kännedom om vetenskapliga rön och goda exempel i parlamentet.

Vi menar att det även i Sverige är viktigt att sätta ökat fokus på läsningens betydelse och att förankra de åtgärder som krävs i breda delar av samhällslivet. Det är viktigt att öka medvetenheten bland beslutsfattare på både nationell och lokal nivå om vilka effekter på läsningen olika beslut kan ha och att nå samsyn om grundläggande prioriteringar. Det är också viktigt att tydligt involvera biblioteks-företrädare, det civila samhället och de många andra intressenter som på olika sätt arbetar med dessa frågor. Vidare är det av stor betydelse att insatser på olika politikområden kan ses i ett sammanhang. Grundläggande är de insatser som görs inom utbildningspolitiken och, vad gäller tillgång till litteratur, inom kulturpolitiken. Frågor om läsande och delaktighet har också viktiga kopplingar till socialpolitik och funktionshindersfrågor. I förlängningen har frågan även betydelse för en rad andra politikområden som näringspolitiken.

Mot denna bakgrund föreslår vi att regeringen som en utgångspunkt för läslyftet för riksdagen lägger fram grundläggande mål som uttrycker ambitionen att vända den negativa utvecklingen. Det övergripande målet bör vara att alla i Sverige, oavsett bakgrund och förutsättningar, ska ha god läsfärdighet och möjlighet att ta del av litteratur. För att det övergripande målet ska kunna nås föreslår vi tre delmål som ska vara uppnådda senast 2018. För det första att läsfärdigheten och motivationen att läsa bland barn och unga ska avsevärt förbättras och ha ökat mätbart jämfört med i dag, särskilt i grundskolans tidiga årskurser. För det andra att fler barn och unga än i dag regelbundet ska ta del av både fack- och skönlitteratur. För det tredje att kunskapen om läsningens betydelse för utbildning

och delaktighet i samhällslivet ska öka i alla grupper som i dag läser i liten utsträckning.

Den första prioriteringen måste vara att läsfärdigheten och motivationen att läsa förbättras bland barn och unga. Det gäller särskilt i grupper som i undersökningar visat sig halka efter i läsutvecklingen, bl.a. gruppen pojkar generellt men även barn från socioekonomiskt svaga familjer och barn som har föräldrar som talar andra språk än svenska i hemmet. Särskilt viktigt är det att dessa förbättringar kan iaktas hos yngre barn och redan i grundskolans tidiga årskurser. Vidare är det viktigt att uppmärksamma de förutsättningar som gäller för barn och ungdomar med funktionshinder som dyslexi.

En förutsättning för att utveckla god läsförståelse är aktiv läsning. Särskilt skönlitteratur är av stor betydelse för att barn och unga ska känna lust till att läsa och utveckla en läsning som bidrar till mer avancerad läsförståelse. Därför bör det andra målet vara att fler barn och unga regelbundet tar del av litteratur av olika slag, både fack- och skönlitteratur. Även i denna del är det särskilt viktigt att insatser riktas mot grupper som i dag tar del av litteratur i mindre utsträckning än genomsnittet.

Vidare är det väl dokumenterat att de ungas läsning hänger nära samman med vuxengenerationens vanor. För att kunna vända utvecklingen behövs därför även insatser för att minska skillnaderna i befolkningen i stort vad gäller kunskap om läsningens betydelse. Om inte vuxna i barnens omgivning uppfattar att det finns ett värde i litteratur och själva läser, eller om vuxna inte läser för mindre barn, är det svårt att vända den negativa trenden vad gäller läsfärdighet. Även om ett stort ansvar ligger på det allmänna skolväsendet att ge alla barn likvärdiga förutsättningar, krävs också en medvetenhet om läsningens betydelse i hemmet. Vi föreslår därför att det tredje målet ska vara att kunskapen om läsningens betydelse för utbildning och delaktighet i samhällslivet ska öka i alla grupper som i dag läser i liten utsträckning.

De mål vi föreslagit representerar åtaganden för det allmänna som det är viktigt att så många som möjligt sluter upp bakom, därför menar vi att de bör beslutas av riksdagen. Målen bör dels vara vägledande för de statliga myndigheternas arbete men även kommunerna är viktiga i denna fråga och bör omfattas. Vidare kan målen även inspirera aktörer i det civila samhället och bidra till att ge frågan ett bredare genomslag i folkrörelser och föreningsliv.

En parlamentarisk beredning för läsllyftet

För att följa arbetet med läsllyftet och bedöma om målen nås föreslår vi att regeringen tillsätter en parlamentarisk beredning, organiserad som en kommitté, som till sig kan knyta experter på läsutveckling, läsvanor och litteratur. Beredningen för läsllyftet bör ges i uppdrag att följa utvecklingen på området utifrån tillgängliga indikatorer samt med lämpliga intervall bedöma måluppfyllelsen och effekterna av implementerade reformer. Särskilt viktigt är att beredningen kan följa och bedöma effekterna av de stora reformer som genomförts på det utbildningspolitiska området ur ett läsperspektiv. Vidare bör beredningen ges mandat att lämna förslag till ytterligare åtgärder för att nå målen.

Att den föreslagna beredningen har goda möjligheter att inhämta expertkunskap inom ramen för sitt uppdrag är viktigt. Området är komplext och det kommer att krävas en samlad bedömning utifrån olika studier för att följa utvecklingen. En beredning av den typ vi föreslår är också viktig just som arena för möten mellan beslutsfattare och experter. Beredningens uppgift bör dock inte vara att bedriva utvärderingsverksamhet på det sätt sektorsansvariga myndigheter gör, utan att sammanställa och dra slutsatser av den kunskap som skapas i vetenskapssamhället och inom myndighetssfären.

Läsombud för att stärka litteraturens ställning i förskolan

Förslag: I syfte att stärka litteraturen och läsningen i förskolan föreslår vi att Statens skolverk får i uppdrag att, i samråd med folkbiblioteken och Centrum för lättläst, initiera en försöksverksamhet med läsombud i förskolorna.

Forskningen visar att det är av mycket stor vikt att barn tidigt får möta litteratur för att senare i livet kunna uppnå god läsförmåga. Många barn växer upp utan att det regelbundet läses för dem i hemmet och i många hem finns endast bristfällig tillgång till litteratur. Det finns indikationer på att antalet barn som inte regelbundet får ta del av högläsning i hemmet ökar.

Cirka 83 procent av alla barn i åldern 1 till 5 år i Sverige går i förskolan. Förskolan kan därför ha en betydelsefull utjämnande effekt när det gäller barns möjlighet att tidigt i livet få möta

litteraturen oavsett social bakgrund. Kvalitetsgranskningar från Statens skolinspektion visar dock att kvaliteten på det pedagogiska innehållet i förskolan varierar i Sverige, bl.a. vad gäller arbetet med litteratur och läsning. I vissa förskolor är kunskapen om barns språkutveckling och medvetenheten om t.ex. högläsningens betydelse låg. Det är därför angeläget att Statens skolverk inom ramen för sitt uppdrag stödjer kommuner och andra huvudmän för förskolor i utvecklingen av arbetet med litteratur och läsning.

En viktig del i detta är enligt vår bedömning att det finns engagerade och kompetenta personer på förskolorna som kan inspirera övrig personal och driva på utvecklingsarbetet. Vi föreslår därför att Skolverket initierar en försöksverksamhet med läsombud på svenska förskolor. Vi tror att det behövs att en anställd på varje förskola får ett särskilt ansvar för att ge stöd till de andra i personalgruppen och dessutom har kontakt med bibliotek och andra intressenter i frågor som rör läsning. En sådan person tror vi skulle vara en viktig resurs i förskolornas pedagogiska arbete med litteratur och läsning.

Många förskolor arbetar i dag nära folkbibliotek och i vissa förskolor finns redan läs- eller bokombud. Till exempel Lunds kommun har en framgångsrik försöksverksamhet där bokombuden samarbetat med folkbibliotekens barnbibliotekarier. Vi ser ett utökat samarbete med folkbiblioteken som en central del i utvecklingsarbetet och en viktig uppgift för läsombuden.

Centrum för lättläst har sedan flera år tillbaka byggt upp en verksamhet med över 5 000 läsombud runt om i Sverige. Dessa läsombud finns framförallt på äldreboenden och gruppboenden för personer med funktionsnedsättning. Erfarenheterna från Centrum för lättläst är att detta är en verksamhet som med relativt små ekonomiska resurser kan ge goda resultat. Skolverket torde kunna använda sig av den kunskap som finns på Centrum för lättläst om rekrytering, utbildning och nätverksbyggande. Centrum för lättlästs läsombud är organiserade i regionala nätverk och i ett nationellt nätverk. Utbildning av läsombuden sker genom att Centrum för lättläst har köpt tjänsten från studieförbundet (se vidare kapitel 4).

Vi föreslår mot denna bakgrund att Skolverket får i uppdrag att, i samråd med folkbiblioteken och Centrum för lättläst, initiera en försöksverksamhet med läsombud på förskolor i valda regioner. Om denna försöksverksamhet visar sig vara framgångsrik bör systemet med läsombud utvidgas till hela landet.

Kompetensutveckling för lärare

Bedömning: Lärarnas kunskaper om litteratur, och särskilt barn- och ungdomslitteratur, samt litteraturdidaktiska metoder behöver stärkas. Framtida satsningar på förskole-, grund- och gymnasielärarnas kompetensutveckling bör inriktas på att vidareutveckla lärarnas kunskaper på dessa områden.

Forskningen om vad som gör framgångsrika skolor framgångsrika är entydig: pedagogerna är de enskilt viktigaste resurserna för att nå goda skolresultat. Samtidigt visar den senaste PISA-undersökningen att den främsta anledningen till att svenska elever presterar sämre i dag än tidigare är att de läser allt mindre på grund av minskad läslust. Mot bakgrund av denna utveckling menar vi att resurser bör sättas in för att ge lärarna bättre möjligheter att främja elevernas läsning och intresse för litteratur.

Enligt 2 kap. 34 § skollagen (2010:800) är det huvudmännens som ska se till att personalen vid förskole- och skolenheterna ges möjligheter till kompetensutveckling. Statliga satsningar som syftar till att stärka lärarnas kompetens har samtidigt initierats, som Lärarlyftet, Förskolelyftet samt Läsa-skriva-räkna-satsningen. För att förbättra läsningen bland barn och unga krävs dock ytterligare insatser för att framförallt stärka lärarnas kunskaper om olika metoder och inspirerande litteratur. Framgångsrik undervisning i läsförståelse kräver dels att lärarna har kännedom om flera olika pedagogiska metoder då eleverna har olika förutsättningar och dels att de själva är aktiva läsare med stor kunskap om vilka texter som är bra och som kan fungera stimulerande. Som visats i kapitel 3 saknar dock lärarna ofta relevanta verktyg för sin undervisning, särskilt i fråga om barn- och ungdomslitteratur och litteraturdidaktiska förhållningssätt.

Det finns i dag ett antal insatser som syftar till kompetensutveckling i dessa delar och som innefattar spridandet av goda exempel. Till exempel finns det i många kommuner språk-, läs- och skrivutvecklare som också samlas i ett nätverk administrerat av Statens skolverk. Som påpekas i kapitel 3 har dessa i många fall varit viktiga för att utveckla läs- och skrivmetoder i skolorna. Språk-, läs- och skrivutvecklarna har i stor utsträckning varit finansierade genom den statliga Läsa-skriva-räkna-satsningen. Denna satsning avslutas 2012 och det är osäkert vad som kommer

att hända med de kommunala språk-, läs- och skrivutvecklarna. Det är enligt vår mening av stor vikt att den verksamhet som byggts upp fortsätter att utvecklas och sprids till fler kommuner.

I ett nytt uppdrag till Skolverket inom ramen för satsningen att främja jämställdhet inom skolväsendet betonas också att elevers språk, läs- och skrivutveckling har avgörande betydelse för hur väl eleverna lyckas nå målen i alla skolans ämnen och att Skolverket därför ska ge förskollärare och lärare möjlighet att utveckla metoder för sin undervisning. Det är av stor betydelse att Skolverket inom ramen för denna satsning kan sprida pedagogiska metoder som ger bättre språk- och läsförståelse och fokuserar på att eleverna ska vara aktiva läsare.

Vi har i uppdrag att bedöma om det på skolområdet behövs särskilda insatser för fortbildning och för att utveckla lärande exempel på textval och boksamtal. Utifrån den analys som redovisas i kapitel 2 och 3, och av de skäl som angetts ovan, menar vi att det är tydligt att det behövs insatser för att ge pedagogerna bättre verktyg att arbeta med systematiska samtal om litteratur. Många lärare behöver också djupare kunskaper om litteratur och särskilt barn- och ungdomslitteratur för att kunna välja lämpliga texter. Däremot anser vi inte att dessa insatser enbart bör fokusera på boksamtal utan att det är viktigt att olika metoder för att arbeta med läsförståelsestrategier kan prövas. Mot denna bakgrund är vår bedömning att framtida satsningar på förskole-, grund- och gymnasielärarnas kompetensutveckling bör inriktas på att ge lärarna ökad kunskap om litteratur, och särskilt barn- och ungdomslitteratur, samt litteraturredaktiska metoder.

Samtliga elever bör ha tillgång till skolbibliotekarier

Förslag: För att tydliggöra att skolbibliotek ska vara en pedagogisk resurs i lärandet och främja elevernas intresse för läsning föreslår vi att det i 9 kap. skolförordningen (2011:185) införs en bestämmelse som anger att huvudmännen ska sträva efter att skolbiblioteken är bemannade med bibliotekarier som har kompetens att vara ett stöd till elever och lärare i det läsfrämjande och pedagogiska arbetet. En likalydande bestämmelse bör införas i 4 kap. gymnasieförordningen (2010:2039).

Vi föreslår även att Statens skolverk får i uppdrag att utvärdera om de skolbibliotek som finns fungerar som en pedagogisk resurs, stödjer elevernas lärande och främjar intresse för läsning och litteratur.

I 2 kap. 36 § skollagen (2010:800) finns sedan 2010 krav på att samtliga elever inom grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolans ska ha tillgång till bibliotek. För att skolbiblioteken ska kunna uppfylla de intentioner regering och riksdag gett uttryck för när bestämmelsen infördes och vara effektiva verktyg för ökad läsning och förbättrad läsfärdighet bör skolbiblioteken ha personella resurser kopplade till sin verksamhet. Ett skolbibliotek utan personal blir en boksamling som förlorar sin roll i det pedagogiska och läs- och litteraturfrämjande arbetet.

En kvalificerad skolbibliotekarie kan även vara en resurs i det övriga pedagogiska arbetet, medverka i t.ex. boksamtal och fungera stödjande för klassrumsundervisningen. Internationell forskning visar att skolbibliotekarier kan vara mycket effektiva vad gäller att öka läsfärdigheten bland unga. Skolbibliotek utan skolbibliotekarier har inte alls samma positiva effekt som skolbibliotek med kvalificerad personal.

Elever i samma ålder befinner sig ofta på olika nivå i läsningen. Detta innebär att elever behöver hjälp att hitta litteratur som passar och kan fungera inspirerande. Lärarna saknar dock ofta den tid som krävs för att vara det stöd som de enskilda eleverna behöver. I dagens skola finns även många elever som har behov av litteratur på

andra språk eller i andra format, som DAISY.² Lärare har inte alltid möjlighet att på bästa sätt hjälpa elever med denna typ av särskilda behov. Skolbibliotekarier kan i många fall fylla denna roll och hjälpa den enskilde eleven att hitta litteratur som väcker läslust samt vara en viktig länk mellan lärare och skolbibliotek.

Samhället ställer i ökad utsträckning krav på att alla medborgare kan hitta, tolka, förstå och värdera information digitalt på internet. Som framgår i kapitel 2 är svenska elever bättre på att ta till sig text i detta format än när det gäller traditionell läsning. Det betyder dock inte att denna kunskap inte behöver utvecklas ytterligare. Skolbibliotekarier kan även vara en viktig resurs i detta avseende och arbeta med informationskompetens som är viktig för måluppfyllelsen i många ämnen.

Tillgången på skolbibliotekarier måste kunna anordnas på olika sätt beroende på lokala förutsättningar. En liten skola på landsbygden har andra förutsättningar och andra behov än en stor skola i en större stad. Det bör finnas möjligheter till mer samarbeten mellan olika skolor och mellan skolor och folkbibliotek.

Den reformerade skollagen håller nu på att implementeras. Vi är medvetna om att den nya skollagen innebär stora förändringar för skolan och att det därför inte kan förväntas att den redan i dag nått reformernas syfte. Det finns dock tydliga indikatorer om att statens intentioner med skolbibliotek behöver förtydligas. Därför bör regeringen i skolförordningen (2011:185) och gymnasieförordningen (2010:2039) införa bestämmelser om att huvudmännen ska sträva efter att skolbiblioteken är bemannade med bibliotekarier som har kompetens att vara ett stöd till elever och lärare i det läsfrämjande och pedagogiska arbetet.

Vår förhoppning är att den nuvarande regleringen tillsammans med vårt förslag till tillägg i skol- och gymnasieförordningen innebär att skolbiblioteken blir den viktiga resurs som de bör kunna vara. För att tillförsäkra sig om att skolbibliotekens verksamhet når upp till förväntningarna bör regeringen ge Skolverket i uppdrag att utvärdera om intentionerna med lagen uppfylls, dvs. att utvärdera om de skolbibliotek som finns fungerar som en pedagogisk resurs, stödjer elevernas lärande och främjar intresse

---

² DAISY är en förkortning av Digitalt Anpassat Informationssystem och är ett standardformat för att läsa upp digital text. Verkyget finns som applikation till smarta telefoner och kan användas i persondatorer. Syftet är att göra tryckt text tillgänglig för personer som är blinda eller har läsinlärningsproblem.

för läsning och litteratur. Om intentionerna inte uppfylls bör regeringen överväga att skärpa regleringen så att kraven på skolbibliotek i skollagen uttryckligen även omfattar krav på skolbibliotekarier.

Läs- och litteraturfrämjande i kultursamverkansmodellen

Förslag: Folkbibliotekens och andra lokala och regionala aktörers utvecklingsarbete på litteratur- och läsfrämjandeområdet bör stärkas. Därför bör staten tydliggöra att läs- och litteraturfrämjande ska vara en del i kulturplanerna som tas fram inom ramen för kultursamverkansmodellen, och att statliga medel för detta ändamål fördelas till landstingen. Vi föreslår att detta uttrycks genom ett tillägg i 8 § förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet.

Som en konsekvens av detta föreslår vi att de riktade statsbidragen till inköp av barn- och ungdomslitteratur, lokala och regionala läsfrämjandeprojekt och huvuddelen av stödet till litterära evenemang upphör och att 17 miljoner kronor omfördelas från dessa statsbidrag till kultursamverkansmodellen.

För att stärka det läsfrämjande arbetet på regional och lokal nivå föreslår vi att läsfrämjande insatser och litteratur ska ingå i kultursamverkansmodellen. Redan i dag är biblioteksverksamhet en del i samverkansmodellen. Inom ramen för samverkansmodellen finns även stöd till kulturfrämjande verksamhet. Att föra in läs- och litteraturfrämjande verksamhet i modellen kan ur detta perspektiv ses som naturligt. De läsfrämjande verksamheter och de litterära evenemang som i dag får stöd av Statens kulturråd är framför lokala eller regionala. Vi anser därför att beslut om stöd till dessa verksamheter i högre utsträckning bör fattas lokalt och regionalt.

Folkbiblioteken arbetar i ökad utsträckning aktivt läsfrämjande. De samarbetar ofta med skolor, förskolor, BVC och andra aktörer och får sammantaget ses som de lokala motorerna i det läsfrämjande arbetet. Folkbiblioteken har dock inte samordnat sina läsfrämjande insatser i tillräckligt stor utsträckning. Detta har inneburit att folkbiblioteken ofta genomför läsfrämjande insatser i liten skala. Att läsfrämjande insatser lyfts fram av staten som ett

prioriterat område inom ramen för samverkansmodellen och att det tillskjuts medel för ändamålet bör få till följd att dessa insatser uppmärksammas i större utsträckning regionalt och att den regionala samordningen förbättras. Den enkätundersökning som vi genomfört har visat kultursamverkansmodellen redan i dag fått sådana positiva effekter i flera län/regioner. Eftersom landstingen samråder med kommunerna, det professionella kulturlivet och det civila samhället inom ramen för den regionala fördelningen av medel finns det goda möjligheter till samverkan i dessa frågor.

Även andra litteraturfrämjande insatser som stöd till litterära evenemang bör ingå i kultursamverkansmodellen. I likhet med de läsfrämjande insatserna är de litterära evenemangen framförallt lokala och regionala angelägenheter. Om de ingår i kultursamverkansmodellen har det fördelen att beslutsfattandet hamnar närmre projektägarna. I dag kräver Kulturrådet att arrangörer av litterära evenemang har lokal eller regional medfinansiering. Genom detta förslag stärks ytterligare förankringen lokalt och regionalt. Kulturrådet bör dock även fortsättningsvis ge stöd till litterära evenemang som ökar det internationella litterära utbytet och är av särskild nationell betydelse.

Samverkansmodellen innebär att de kulturpolitiska besluten i allt högre utsträckning fattas på regional nivå vilket också bör kunna vara till gagn för biblioteken och det läsfrämjande arbetet. Biblioteksverksamheten har enligt vad utredningen inhämtat ofta blivit bättre synliggjord och därigenom fått ökat stöd regionalt och lokalt i och med införandet av kultursamverkansmodellen. Att även betona litteratur och läsfrämjande insatser i kultursamverkansmodellen bör medföra att dessa frågor får ökad uppmärksamhet i det regionala och lokala utvecklingsarbetet. Det möjliggör satsningar på utvecklingsfrågor som är viktiga lokalt och regionalt, t.ex. fristadsförfattare.

Finansiering av förslaget och omfördelning inom anslag 3.1

I och med att litteratur- och läsfrämjandefrågor av lokal eller regional karaktär ska behandlas inom ramen för kultursamverkansmodellen föreslår vi att modellen förstärks med 17 miljoner kronor. Detta innebär att regionerna och kommunerna får en större frihet att disponera dessa medel till vad de anser är lämpligt, från kurser i litteraturförmedling till inköp av medier i nya tekniska

format.³ Samtidigt bör staten inom ramen för modellen fortfarande kunna följa upp det lokala arbetet med t.ex. läsfrämjandeplaner. Förstärkningen av kultursamverkansmodellen bör finansieras genom att vissa direkta statsbidrag under anslag 3:1, som i stor utsträckning gått till kommunal och lokal/regional verksamhet, samtidigt upphör. Vi föreslår att statsbidragen till inköp av barn- och ungdomslitteratur, till litterära evenemang som främst är av lokalt intresse och till lokala och regionala läsfrämjandeprojekt tas bort som en del av reformen.

Inköpsstödet infördes under den ekonomiska krisen på 1990-talet, främst i syfte att ge kommunerna incitament att bibehålla nivån på medieanslagen till biblioteken (se kapitel 4). Stödet är riktat till inköp av litteratur för barn- och unga och uppgår i dagsläget till ungefär 24 miljoner kronor per år. Stödet har haft flera goda effekter och bl.a. kunnat användas för att få kommunerna att arbeta med läsfrämjandeplaner. Detta riktade statsbidrag har dock förlorat i betydelse eftersom det inte längre är självklart att denna typ av medieinköp är den del av verksamheten som bäst behöver stöd. I och med att hela området litteratur, bibliotek och läsning blir en del av samverkansmodellen är det också rimligt att staten diskuterar ambitioner och prioriteringar med regionala och lokala företrädare inom ramen för modellen. Det gäller även stöd till litterära evenemang som främst är av lokalt intresse och lokala och regionala läsfrämjandeprojekt. Bidragen på dessa områden uppgår i dagsläget till totalt kring 14 miljoner kronor.

De föreslagna förändringarna innebär sammantaget att cirka 38 miljoner kronor frigörs varav en stor andel istället bör fördelas genom samverkansmodellen (17 miljoner kronor). I övrigt är vårt förslag att medlen omprioriteras inom ramen för anslag 3:1, bl.a. för att samordna och finansiera större läsfrämjandeinsatser av nationellt intresse (16 miljoner kronor) och för ett utökat stöd till evenemang i bokhandeln (1 miljon kronor) samt för att förstärka insatserna för internationellt utbyte (3 miljoner kronor). Dessa förslag behandlas utförligare nedan. Till detta ska även läggas att det även fortsättningsvis är nödvändigt med ett visst stöd till litterära evenemang på nationell nivå, bl.a. när det gäller större arrangemang med fokus på internationellt utbyte. För detta föreslår vi att 1 miljon kronor reserveras.

---

³ Flera intressanta exempel på sådana utvecklingsmöjligheter finns i Svensk biblioteks-förenings rapport *Läsfrämjande – förnyelse behövs!* (2008).

Samordning av läsfrämjande insatser utanför skolan

Förslag: I syfte att stärka det läsfrämjande arbetet föreslår vi att Statens kulturråd ges i uppdrag att ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse. I anslutning till det förändrade uppdraget bör Kulturrådet efter samråd med andra berörda parter även ta fram en ett handlingsprogram för det läsfrämjande arbetet utanför skolan som kan ligga till grund för prioriteringar. Uppdraget bör finansieras genom de omprioriteringar inom anslag 3:1 som beskrivits ovan. Cirka 16 miljoner kronor bör användas för ändamålet.

Det finns i dag ingen samlande nationell aktör som kan ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser utanför skolan. Nästan allt läsfrämjande arbete bedrivs lokalt, vilket förvisso många gånger är en stor fördel eftersom det leder till större kännedom om de lokala behoven. Samtidigt innebär det att erfarenhetsutbytet blir lidande, att större nationella eller flerregionala satsningar uteblir, liksom att läsfrämjandeprojekt sällan utvärderas. Mot denna bakgrund menar vi att det behövs en nationell aktör som kan initiera projekt, på egen hand eller tillsammans med andra, och som kan stå för kunskapsförmedling, resurser och samordning och därigenom driva på utvecklingen. Behovet av sådan nationell resurs blir särskilt angelägen när läsfrämjande och litteratur införs i samverkansmodellen.

Kulturrådet fördelar medel till läsfrämjande insatser och är redan i dag drivande i större nationella satsningar (som ALMA och läsambassadören). Vi föreslår att Kulturrådets uppdrag utökas och förändras genom att bidragsfördelningen utvecklas så att Kulturrådet blir en aktiv medägare till de projekt de är med och finansierar och att myndigheten får en mer aktiv roll i det läsfrämjande arbetet genom att ta egna initiativ.

Kulturrådet bör ges i uppdrag att ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse. I detta bör ligga att myndigheten själv deltar som en part eller projektägare i de satsningar som genomförs. Övriga parter kan t.ex. vara andra myndigheter, bibliotek och folkbildningsorganisationer, intresseföreningar, branschorganisationer och kommuner. Särskilt folkbildningsrådet bör vara en viktig strategisk part i detta. Av sär-

skild betydelse är att Kulturrådet med detta uppdrag får möjlighet att aktivt verka för att projekt som initierats i mindre skala och visat sig vara framgångsrika, kan spridas till fler och ”skalas upp” på nationell eller regional nivå. Exempel på verksamhet som på detta sätt kan bli nationell verksamhet med Kulturrådet som aktiv part är de många verksamheter runt om i Sverige som ser till att alla nyfödda barn får ett bokpaket. Kulturrådet kan inom ramen för sitt nya uppdrag exempelvis driva en svensk variant på de internationellt framgångsrika Bookstart-projekten (se bilaga 3).

I det utökade uppdraget bör också ingå att i samråd med andra berörda parter ta fram ett nationellt handlingsprogram för läsfrämjande utanför skolan som kan ligga till grund för prioriteringar. Inom ramen för programmet bör målgrupper som är särskilt viktiga i de läsfrämjande insatserna pekas ut och framgångsrika metoder i det läsfrämjande arbetet lyftas fram. Programmet bör också kunna fungera som vägledning för bibliotek, folkbildningen och andra aktörer som verkar på det läsfrämjande området utanför skolan. Programarbetet bör bedrivas öppet och i samråd med biblioteken och folkbildningens aktörer. Ett syfte med ett nationellt handlingsprogram är att det ska kunna leda till en fördjupad dialog och stimulera till ökade insatser även utanför det allmänna. En målsättning bör vara att utveckla synergierna mellan nationella insatser och det arbete som bedrivs lokalt/regionalt och kommer till uttryck i arbetet med framtagande och uppföljning av de regionala kulturplanerna.

Regeringen bör ge Kulturrådet i uppdrag att, utifrån de nationella mål som vi föreslår och det nationella handlingsprogrammet, följa upp och utvärdera de läsfrämjandeprojekt som genomförs. Ett stort problem i dag är bristen på vederhäftiga utvärderingar av olika insatser. En viktig uppgift bör vara att etablera bättre metoder för detta i samråd med forskare på området och att återföra den kunskap som genereras till läsfrämjandeaktörer runt om i landet. Kulturrådets utvärdering bör tillsammans med den uppföljning som Statens skolverk gör på skolområdet även fungera som underlag för den parlamentariska beredning som vi föreslår.

En särskild referensgrupp bör kopplas till Kulturrådets läsfrämjande arbete. Referensgruppen kan bistå myndigheten i bedömningen av projekt och i arbetet med ett nationellt handlingsprogram. Referensgruppen, som lämpligen inrättas av myndigheten själv, bör bestå av företrädare för t.ex. Statens skolverk, bibliotek

och folkbildningsorganisationer, författare, förläggare och läsforskare.

Vi föreslår att det nya och utökade uppdraget finansieras genom de omprioriteringar inom anslag 3:1 som beskrivits ovan (se s. 409). Cirka 16 miljoner kronor bör användas för ändamålet. Detta bör bl.a. innebära att cirka fem nya tjänster kan tillföras Kulturrådets arbete med att koordinera och följa upp läsfrämjande verksamhet.

Stärk folkbildningens roll i det läsfrämjande arbetet

Förslag: I syfte att stärka det läsfrämjande arbetet i det civila samhället och för att öka samverkan mellan t.ex. bibliotek och det civila samhället föreslår vi att medel särskilt avsätts till folkbildningens läsfrämjande arbete. Av det statliga stödet till studieförbunden på 1,6 miljarder kronor bör 30 miljoner kronor avsättas till läsfrämjandeverksamhet inom folkbildningen. Dessa medel bör fördelas av Folkbildningsrådet som ett projektbidrag för planerad verksamhet och finnas som en anslagspost under anslaget 14:1 Bidrag till folkbildningen.

Folkbildningen och folkbiblioteken springer ur samma idé om att bildning är till gagn för individen såväl som samhället i stort. De tidiga folkbildningsorganisationerna startade även de första folkbiblioteken. Folkbiblioteken och studieförbunden har sedan det tidiga 1900-talet utvecklats åt olika håll. Denna utveckling har till viss del varit ett resultat av statlig styrning i form av ett bidragssystem till studieförbunden som inte premierar kvalitet eller samverkan mellan studieförbund och mellan studieförbund och folkbibliotek. Folkbildningen engagerar i dag miljontals människor i Sverige och bedriver många gånger i skymundan ett bildningsarbete som är av stor betydelse för individers personliga utveckling och för samhället i stort. För att nå de mål om ett läsluft för Sverige som vi föreslagit tror vi att det krävs att såväl bibliotek som folkbildning engageras än mer i arbetet. Utan den stora resurs som folkbildningen utgör tror vi inte att målen kommer att nås.

Det finns flera verksamheter som i dag inte får statligt stöd då verksamheten inte passar in i de strikta formkrav som finns för bidraget till studieförbunden och inte längre kan betecknas som

utvecklingsprojekt och därigenom få läsfrämjandebidrag från Kulturrådet. Statsbidraget till folkbildningsverksamhet fördelas av Folkbildningsrådet och bygger på kvantitativa kriterier och formkriterier. Detta har i flera avseenden varit negativt för det läsfrämjande arbetet då det inneburit att studieförbunden inte har prioriterat läsfrämjande verksamheter som inte passar den form som statsbidraget kräver. Exempel på verksamheter som studieförbunden i dag inte bedömt att de har möjlighet att finansiera i tillräcklig utsträckning är Läs för mig pappa, arbetsplatsbibliotek och vägkrogsbibliotek. Vidare har flera folkbibliotek uppgett att det har varit svårt att samarbeta med studieförbund på grund av de strikta formkrav som studieförbunden stipulerar.

Vi anser att en modern folkbildning ska vara fri och frivillig men samtidigt behöver den tydligt inriktas på befolkningens bildningsbehov. I en tid där klyftorna mellan de som läser och de som inte läser ökar och läsfärdigheten bland unga minskar bör folkbildningens aktörer kunna vara centrala i att stärka intresset och motivationen för läsning och litteratur i grupper som inte eller sällan läser. Studieförbunden som samordnare av det civila samhällets bildningsverksamhet har en potential som sträcker sig längre än vad som är fallet i dag.

För att de statliga medlen för folkbildning och läsfrämjande ska kunna användas effektivt krävs att det civila samhället och folkbiblioteken samverkar nationellt, regionalt och lokalt. I dag saknas en nationell statlig part som kan driva på en sådan samverkan. Regionalt ser det olika ut beroende på vilka resurser länsbiblioteken har. På den lokala nivån fungerar oftast samarbetet bäst, det är där det läsfrämjande arbetet framförallt utförs. Den statliga styrningen har dock inte uppmuntrat till sådant samarbete då bidragen och styrningen till det civila samhället och till biblioteken inte är samverkande.

För att lyckas vända utvecklingen till en situation där klyftorna minskar mellan de grupper som läser respektive inte läser krävs en nationell part som samordnar folkbildningens läsfrämjande verksamhet och som har möjlighet att driva läsfrämjande verksamhet. För att studieförbunden ska ta det ansvar som efterfrågas krävs ett annat, och mindre formstyrt bidragssystem för läsfrämjande verksamhet. Mot denna bakgrund är vårt förslag att en särskild anslagspost inrättas för läsfrämjande verksamhet inom ramen för folkbildningen under anslag 14.1 Bidrag till folkbildningen. Bidragen bör kunna fördelas med stöd av förordningen (1991:977)

om statsbidrag till folkbildningen, men i de villkor Folkbildningsrådet ställer upp bör det tydliggöras att statsbidraget inte ska styras av form eller kvantitet utan av kvaliteten på den läsfrämjande verksamheten.

Ett syfte med ett sådant specialdestinerat bidrag är att det borde leda till att studieförbunden utvecklade sin läsfrämjande verksamhet och att de får större möjligheter att inleda samarbeten med folkbiblioteken. På sikt skulle det även kunna innebära att banden mellan folkbibliotek och studieförbund stärks. Det är viktigt att det föreslagna stödet inte ersätter de många viktiga litteratur- och läsfrämjande insatser som i dag får statsbidrag och genomförs av studieförbunden, exempelvis läsecirklar och kulturarrangemang i form av författarsamtal osv. Statsbidraget till folkbildningen fördelas i efterhand, dvs. stödet ges för genomförda insatser. Vi föreslår att detta stöd ska ges som ett projektbidrag för planerade insatser vilket vi tror kan innebära att studieförbunden blir mer benägna att satsa på ny verksamhet.

Vi anser att Folkbildningsrådet bör fördela dessa medel då de i myndighets ställe fördelar statsbidrag till folkbildningen. För att statens resurser till läsfrämjande ska fungera effektivt anser vi att Folkbildningsrådet bör samverka med Statens kulturråd i strategiska frågor om läsfrämjande.

Stöd till evenemang i bokhandeln

Förslag: Det stöd till evenemang i bokhandeln som införts på prov under 2012 bör fortsätta och vidareutvecklas genom att 1 miljon kronor per år omprioriteras för ändamålet inom anslag 3:1. Den miljon som avsatts tillfälligtvis för detta stöd bör också under kommande två år användas för ändamålet.

Som påpekats ovan finns det för att främja läsandet ett stort värde i att ett brett urval böcker är synliga i offentliga rum där människor ofta vistas. Biblioteken har en viktig roll i detta avseende, men bokhandeln är också för många en naturlig plats att möta litteraturen som det finns skäl att värna. Många bokhandlar har även en viktig roll som arrangör av evenemang kring litteratur och läsning. Som visats i kapitel 8 är den fysiska bokhandeln inne i en svår omställningsperiod där både små bokhandlar på mindre orter och

större välsorterade "kulturbokhandlar" gör svaga resultat. Utvecklingen beror bl.a. på konkurrens från internethandeln och, vad gäller bästsäljare, från varuhus och dagligvaruhandel.

Det stöd till evenemang i bokhandeln som på utredningens förslag införts på prov under 2012, har visat sig vara efterfrågat och stödet har fått en god spridning över landet. Förhoppningen är att detta stöd, trots att det är litet, ska kunna bidra till affärsutveckling i branschen och fungera stödjande för bokhandlar som arbetar aktivt med författarbesök och evenemang. Relativt sett få aktörer har dock kunnat få del av stödet då resurserna varit begränsade. Mot denna bakgrund föreslår vi att stödet fortsätter och vidareutvecklas genom att 1 miljon kronor per år omprioriteras för ändamålet inom anslag 3:1 på det sätt som föreslagits ovan (se s. 409). Den miljon som avsatts tillfälligtvis för detta stöd bör också under kommande två år användas för ändamålet.

Möjligheter för folkbiblioteken att arbeta aktivt med e-böcker

Bedömning och förslag: Det är viktigt att biblioteken kan hantera avtal om nyttjande av upphovsrättsligt skyddad litteratur i elektroniska format. Enskilda folkbibliotek saknar i dag sådana resurser och vår bedömning är att huvudmännens samarbetsorganisation, Sveriges Kommuner och Landsting, är bäst lämpad att träda in som avtalspart gentemot rättighetshavarna. Staten bör kunna bistå i en sådan utveckling.

Förslaget är även att Kungl. biblioteket ges i uppdrag att möjliggöra för externa distributörer att tillhandahålla e-resurser via den nationella katalogen Libris och att säkerställa att upphovsrättsligt fri e-litteratur finns tillgänglig denna väg för förmedling via det allmänna biblioteksväsendet.

Det är viktigt att folkbiblioteken i framtiden i ökad utsträckning kan tillhandahålla elektronisk litteratur. För biblioteken är det en central utvecklingsfråga i ett alltmer digitaliserat samhälle. Ur medborgarnas synvinkel är det av betydelse att biblioteken kan bidra med fri och opartisk tillgång till information och t.ex. erbjuda lagliga alternativ till illegal fildelning. Det är dock viktigt att de modeller för arbetet med elektronisk litteratur som tas fram gör att

biblioteken också kan bidra till andra mervärden än ”gratis” tillgång.

Enligt vår mening bör elektroniska system och tjänster utformas på ett sådant sätt att enskilda biblioteks särdrag och kunskap kan komma till större uttryck i bl.a. presentation och urval av titlar. Som vi ser det är det centralt att biblioteken i arbetet med elektronisk litteratur kan bidra med alternativ till det utbud som marknaden tillhandahåller, presentera det på ett annat sätt och använda sig av e-litteratur i t.ex. läsfrämjandeaktiviteter. Denna typ av aktivt arbete med det elektroniska materialet skapar mervärden som är unika för det allmänna biblioteksväsendet. Om fokus enbart läggs på att tillhandahålla elektroniskt material utan avgift är det inte otänkbart att kommersiella tjänster – ett framtida ”Spotify för böcker” eller liknande – kan komma att utgöra ett mer attraktivt alternativ för många.

Mot bakgrund av denna allmänna bedömning har vi formulerat våra förslag. Vi menar också att skillnaderna mellan upphovsrättsligt skyddad och fri litteratur måste beaktas i högre utsträckning än i dag. Åtgärder behöver vidtas för att stärka bibliotekens möjligheter vad gäller båda typerna av litteratur, om än på olika sätt.

Avtal om tillgängliggörande av e-litteratur

Vad gäller upphovsrättsligt skyddad litteratur är det viktigt att beakta att övergången till elektroniska format innebär en stor förändring i hur skyddet fungerar. Exemplar av fysiska böcker får fritt spridas vidare om de gjorts tillgängliga på marknaden, t.ex. genom att säljas i handeln. Det innebär att biblioteken efter att ha köpt in ett exemplar fritt kan låna ut det. För e-böcker, eller andra typer av e-litteratur, inträder inte denna s.k. konsumtion av upphovsmannens spridningsrätt efter tillgängliggörandet eftersom e-litteraturen rättsligt sett inte sprids i exemplar (vilket även gör att offentligrättslig biblioteksersättning inte är lämplig i detta fall, se nedan).

E-böcker är alltså att jämställa med elektroniska tjänster där det krävs tillstånd för olika typer av nyttjande så länge det upphovsrättsliga skyddet gäller. Att införa bestämmelser som för digitala filer imiterar den inskränkning i spridningsrätten som gäller för fysiska exemplar, är knappast tänkbart då det inte finns något

hinder för i hur många ”exemplar” en digital fil kan spridas. En rätt att fritt låna ut/sprida elektronisk litteratur skulle på ett helt annat sätt än den fria vidare spridningen av fysiska exemplar underminera förutsättningarna för en marknad.

Förhållandet mellan antalet köpta och antalet utlånade böcker ser i Sverige i dag helt annorlunda ut för fysiska böcker än för elektroniska böcker (se kapitel 7). Proportionerna för digitala böcker är grovt sett en försäljning per åtta utlån, att jämföra med fysiska böcker där relationen är i storleksordningen ett till ett. I längden är denna skillnad inte hållbar. Samtidigt som utlåning bl.a. är en viktig inkörsport till e-bokskonsumtion är det viktigt att hitta en balans mellan försäljning och utlåning som gör det lönsamt för förlagen ge ut digitala böcker för privatmarknaden. Den inbyggda tröghet som fysiska exemplar skapar försvinner i övergången till det digitala, vilket ger en helt ny situation som måste beaktas. I det läget kommer även biblioteken troligen behöva acceptera vissa inskränkningar i tillgänglighetsförändringen för att marknadsstörningarna inte ska bli för stora.

Förändringarna mot digitalt tillgängliggörande för också med sig en situation som på andra sätt är annorlunda än för fysiska böcker och i vissa avseenden mer komplicerad. Nya frågor kring tillgången till information uppstår t.ex. eftersom rättighetshavarna har möjlighet att hindra lån av e-böcker trots att de finns till försäljning eller tidigare till och med varit tillgängliga via bibliotek. Vidare uppstår helt nya möjligheter att kartlägga vad som läses och av vem.⁴

För att hantera denna nya situation krävs ett ofta komplicerat arbete med att sluta avtal om användning. Forskningsbiblioteken, som sedan länge arbetar med stora mängder digitala resurser, har kunnat hantera denna utveckling med sina relativt stora förvärvs-anslag och genom att skaffa ny kompetens inom förhandlings-teknik och juridik. Forskningsbiblioteken samverkar också kring upphandlingen av licenser för att få bättre villkor vad gäller både pris och användningsvillkor.⁵ Vid Kungl. biblioteket (KB) finns det nationella konsortiet Bibsam som sluter centrala avtal med KB som avtalspart gentemot leverantörerna. De högskole- och special-

⁴ För ett utförligare resonemang om denna nya situation, se Katarina Renman Claesson, ”Boken, författaren och läsaren – en upphovsrättslig reflektion”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).

⁵ Jfr Wilhelm Widmarks redogörelse för forskningsbibliotekens arbete med e-resurser i bilaga 8.

bibliotek som ingår i konsortiet lämnar en fullmakt som ger KB rätt att sluta avtal för deras räkning men de kan själva välja om de vill gå med i ett enskilt avtal.

Om det i vissa avseenden varit problematiskt för de jämförelsevis stora forskningsbiblioteken att hantera de förhandlingar som krävs för digitala resurser är situationen naturligtvis än svårare för folkbiblioteken – som både är betydligt fler och oftast betydligt mindre. Det är inte realistiskt att tro att enskilda folkbibliotek, möjligen bortsett från några av de större stadsbiblioteken, skulle kunna bygga upp den kompetens som krävs för att utgöra en inflytelserik avtalspart. Inte heller är de enskilda bibliotekens budget tillräckligt stor för att de ska kunna påverka villkoren på egen hand. Risken är istället att enskilda bibliotek ställs inför färdigpaketerade erbjudanden som man har att acceptera som de är för att inte bli helt utan (kommersiella) e-böcker. För att folkbiblioteken ska kunna hantera de avtalsförhandlingar som är nödvändiga är vår bedömning att de behöver samverka för att skapa sig reell förhandlingsförmåga.

KB kan vara part i de avtal som sluts för forskningsbibliotekens räkning eftersom dessa är statliga. Samma roll kan KB inte ha vad gäller de kommunala folkbiblioteken. Vår bedömning är i stället att Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) bör vara lämplig att ta på sig denna roll. I princip bör detta inte vara ett problem eftersom SKL redan i dag samordnar upphandlingen av varor och tjänster för kommunernas räkning på flera områden. Det ligger även i linje med de målsättningar och åtaganden som gjorts inom ramen för arbetet med det SKL kallar e-samhället.⁶

Det kommer dock att krävas särskild kompetens i just denna fråga eftersom de avtalsvillkor som måste förhandlas delvis är specifika för biblioteksvärlden. Att i likhet med KB inrätta en referens- och styrgrupp med företrädare för biblioteken förefaller vara ett sätt att säkra denna kunskap i förhandlingsarbetet. Det finns också ett nationellt intresse av att stödja arbetet i denna del och KB bör kunna bistå SKL i uppbyggnaden av en förhandlingsorganisation för detta och i inrättande av ett eventuellt konsortium.

---

⁶ Den samordnade upphandlingen sker via bolaget SKL Kommentus Inköpscentral. För prioriteringarna vad gäller e-samhället, se skrivelsen "SKL:s arbete för e-samhället bidrar till genomförande av Digital agenda för Sverige" som är tillgänglig via www.skl.se

Tillgängliggörande av e-litteratur via Libris

En typ av elektroniskt material som utnyttjas i allt för liten utsträckning vid framför allt folkbiblioteken, är den litteratur som inte är upphovsrättsligt skyddad. Det finns både via frivilligprojekt, kommersiella tjänster och offentliga insatser bl.a. äldre litteratur fritt tillgänglig i elektronisk form.

Böcker har sedan länge tillgängliggjorts via projekt som Gutenberg och Runeberg, men också genom nyare projekt som Litteraturbanken. Till detta ska läggas all den äldre litteratur som tillhandahålls via t.ex. Google Books. I Sverige har även offentliga kulturinstitutioner, bl.a. större folkbibliotek, i viss utsträckning digitaliserat äldre litteratur. Det som är tillgängligt denna väg håller inte alltid hög teknisk kvalitet och filerna kan behöva vidareförädlas för att vara attraktiva för allmänläsare. Icke desto mindre är det en viktig materialkälla som biblioteken borde kunna arbeta aktivare med att förmedla till en litteraturintresserad allmänhet.

Den upphovsrättsligt fria litteraturen, eller för all del även den litteratur som sprids under t.ex. Creative Commons-licens, är normalt inte svår att hantera avtalsmässigt och juridiskt. Problem kan i och för sig uppstå när det handlar om att bedöma verk där upphovsmannen är okänd (s.k. föräldralösa verk). Generellt sett är dock problematiken snarare teknisk och resursmässig än juridisk. Därför är det bl.a. viktigt att resurser kan frigöras för att öka utbudet av digitaliserad äldre litteratur, något som biblioteken i dag saknar möjligheter att göra. En väg som prövats på flera håll i Europa för att finansiera detta är partnerskap mellan offentliga och privata intressenter.

Enligt vår mening är det också viktigt att det finns enkla sätt för lokala bibliotek att arbeta med att förmedla denna typ av litteratur. Det kan därför behövas gemensamma elektroniska tjänster för att presentera och "låna ut" den fria litteraturen, tjänster som även mindre bibliotek kan ansluta sig till. Sådana bör med fördel kunna integreras i eller på annat sätt samordnas med den gemensamma katalogen Libris.

I vidareutvecklingen av Libris som nationell katalog finns det, enligt uppgifter från KB, potential att låta olika externa leverantörer tillhandahålla elektroniska filer kopplade till katalogposterna. Att vidareutveckla dessa möjligheter skulle dels kunna ge biblioteken enklare tillgång till fri litteratur, men det skulle också kunna bidra till att bryta upp den dominans som en distributör av

kommersiell elektronisk litteratur (Elib) har i dag och ge utrymme för flera konkurrerande distributörer.

Att utveckla de tjänster som beskrivits bedömer vi ligger inom ramen för det nya uppdrag om samverkan som getts till KB. I det anges bl.a. att KB ska verka för utveckling och samordning av digitala tjänster nationellt. Vi föreslår dock att regeringen förtydligar uppdraget i den del som handlar om Libris och anger att KB via den nationella bibliotekskatalogen Libris ska göra litteratur i elektronisk form tillgänglig för förmedling via det allmänna biblioteksväsendet.

14.3 En moderniserad biblioteksersättning

Förslag och bedömning: Förslaget är att det i förordningen (1962:652) om Sveriges författarfond bl.a. tydliggörs att nyttjande av litterära verk i elektronisk form inte ska ligga till grund för biblioteksersättning. Vidare bör förordningen enbart reglera författarfondens verksamhet och de belopp på vilka biblioteksersättningen beräknas utgå. Därtill lämnas bl.a. förslag om att fondstyrelsen minskas i storlek.

Vad gäller den s.k. förhandlingsordningen är vår bedömning att parterna bör sluta en ny överenskommelse som bl.a. tydliggör att beslut ska fattas för längre tidsperioder än i dag och att ersättningen däremellan ska räknas upp enligt systemet med pris- och löneomräkning i staten.

Vidare är vår bedömning att det är motiverat att fortsätta undersöka möjligheterna att införa en ersättningsordning för inläsare av litterära ljudböcker. I arbetet bör effekterna av den pågående övergången till digital distribution av ljudböcker särskilt beaktas.

Biblioteksersättningen är en av staten finansierad ersättning till upphovsmän för utlån av litterära verk vid folk- och skolbibliotek i Sverige (se kapitel 6). Ersättningsens totalbelopp beräknas i dag, förenklat sett, som ett visst belopp per utlån. Motivet till ersättningen är kulturpolitiskt och bygger på den inskränkning i spridningsrätten som medför att upphovsmännen inte har någon rätt till ersättning enligt upphovsrättsliga regler för den utlåning av exemplar av litterära verk som sker genom bibliotek. Om man ser

till de litterära upphovsmännens ofta ansträngda villkor (kapitel 5) är det tydligt att denna ersättning fyller viktiga kulturpolitiska syften.

För att förenkla systemet och för att minska behoven av detaljstyrning från regeringens sida lämnar vi ett förslag till revidering av förordningen (1962:652) om Sveriges författarfond (se författningsförslaget). Utgångspunkterna för de ändringar vi föreslår är att systemet ska bli lättare att förstå, särskilt för enskilda upphovsmän, att det ska bli mindre detaljstyrande och att det ska bli mer robust i den bemärkelsen att det inte ska behöva ändras varje år. Samtidigt som dessa förslag minskar detaljregleringen är det viktigt att påpeka att det inte innebär att karaktären av ersättning överges. Syftet ska fortsatt vara detsamma som i dag.

För det första har en generell språklig revidering av, den ofta ålderdomliga, förordningen genomförts. Vi föreslår bl.a. att termerna författarpennning och översättarpennning genomgående ersätts av termen individuell ersättning (till författare respektive översättare). Vårt förslag är vidare att förordningen skrivs om så att den enbart reglerar fondens verksamhet och ramarna för fördelningen av medel från fonden till upphovsmännen. De belopp på vilka anslaget beräknats bör alltså utgå (4 §). Detta gör det bl.a. möjligt att undvika ändringar i förordningen varje gång ersättningsnivån förändras, dvs. i praktiken årligen.

Detta innebär också en delegering av beslut från regeringen till fondstyrelsen. Vilken exakt ersättning varje lån eller referensexemplar ska ge den enskilda upphovsmannen får med vårt förslag bestämmas av fondens styrelse utifrån den totala summa som avsatts för ändamålet (6 §). Den så kallade avtrappningsregeln vid mycket höga totala ersättningsbelopp menar vi dock bör behållas för att värna systemets legitimitet. Bestämmelsen bör däremot utgå från prisbasbelopp istället för krontal för att den inte ska behöva ändras löpande (6 §). Vi föreslår också att det till fondstyrelsen delegeras att avgöra proportionerna mellan ersättning för originalverk och översättningar.

Som en följd av att beloppen inte längre anges på förordningsnivå kan också vissa andra förändringar göras i regleringen för att förenkla det nuvarande systemet och göra det lättare att förstå. Hur mycket som ska användas totalt för individuella ersättningar (penningar) och hur mycket som ska användas för annan verksamhet, föreslår vi regleras genom att regeringen som ett anslagsvillkor anger hur stor andel av anslaget som ska användas för

det förstnämnda samt organisationsbidrag till upphovsmannaorganisationer.⁷ Regeringen kan t.ex. ange att 45 procent av anslaget ska användas till individuella ersättningar och organisationsbidrag (vilket ungefär motsvarar vad som varit fallet under senare år) och att resterande medel ska användas till administration, stipendier, särskild författarpennning och olika understöd. Författarfonden får utifrån anslagets storlek, angivna andelar till olika ändamål och uppgifter om antalet lån och referensexemplar beräkna den individuella ersättningen per lån/referensexemplar.

Genom denna reform blir det tydligare att det inte finns en överföring av medel mellan den individuella ersättningen (penningarna) och fondens ”fria del”. På så vis kan den i debatten ibland förekommande – och missvisande – kritiken om att vissa upphovsmän med hög utlåningsfrekvens subventionerar stipendiegivningen undvikas. Den ökade tydligheten gör också att frågan om hur omfattande olika delar av verksamheten ska vara lättare kan övervägas, t.ex. inom ramen för de överläggningar som föreslås nedan.

Styrelsen för Sveriges författarfond är osedvanligt stor (i dag totalt 28 personer). Detta beror till viss del på att både regeringen och företrädare för flera olika intressentgrupper ska vara representerade. Vidare är det en följd av att styrelsen är tänkt att inom sig kunna utse de personer som ska delta i olika beredningsgrupper. Styrelsens storlek gör dock att det bör vara svårt att arbeta strategiskt med verksamhetsutveckling. I linje med resonemangen ovan bör systemet kunna förenklas genom ökad delegering. Ett förslag är därför att fondstyrelsen minskas i storlek och i stället i högre utsträckning anlitar sakkunniga utanför styrelsekreten. Vi föreslår att proportioner mellan olika parter i styrelsen kvarstår men att suppleanterna avskaffas (11 §).

Bibliotek ersättningen och e-litteratur

Bibliotek ersättningen bör inte innefatta ersättning för elektroniska utlån. Skälet till det är att det inte finns någon inskränkning i spridningsrätten att kompensera i detta fall. Elektroniska ”böcker”

---

⁷ Det bör också tydliggöras att bidrag till ”särskilda ändamål som avser litterär verksamhet” numera i praktiken innebär bidrag till organisationer på upphovsmannaområdet. Se 7 § förslaget till förordning om ändring i förordningen (1962:652) om Sveriges författarfond.

är ur rättslig synvinkel att jämställa med elektroniska tjänster och det finns inga exemplar som fritt får spridas vidare sedan de sålts på marknaden. Det innebär att biblioteken måste avtala om det kontinuerliga användandet med rättighetshavarna (oftast förlag) och upphovsmännen då bör få ersättning för nyttjande denna väg. Vi föreslår mot denna bakgrund också att det förtydligas i 1 och 5 §§ förordningen (1962:652) om Sveriges författarfond att nyttjande av elektroniskt material inte ska ligga till grund för biblioteksersättning.

I en framtid där alltmer av ”utlåningen” sker elektroniskt blir underlaget för biblioteksersättning alltså mindre.⁸ Det är i sig inte ett problem utan följer logiken om ersättning för nyttjande: upphovsmännens rättigheter har stärkts i den digitala miljön och nya möjligheter till ersättning för nyttjande har uppstått. Hur den samlade digitala marknaden kommer utvecklas är dock högst osäkert och mycket pekar på att det kan komma att bli svårt att bibehålla intäktsnivåerna för litterära verk generellt. Mot den bakgrunden bör regeringen, för det fall att nivåerna i biblioteksersättningen inte längre kan motiveras av utlånen, i stället överväga att förstärka de andra bidrags- och stipendieanslag som också finns på området.

Förhandlingsordningen

Som beskrivits i kapitel 6 har regeringen i avtal åtagit sig att, som ett led i beredningen av sitt förslag till statsbudget, förhandla med upphovsmannaorganisationerna om biblioteksersättningens grundbelopp. I avtalet anges dock att om ingen överenskommelse nås bestämmer regeringen om det förslag till grundbelopp som ska föreläggas riksdagen. Detta blev också resultatet i den näst senaste förhandlingsomgången då parterna inte kom överens.

Detta är således en ordning som i praktiken innebär att regeringen, och i förlängningen naturligtvis riksdagen, ändå ytterst sett bestämmer beloppet. Att så är fallet är ofrånkomligt då det inte rör sig om ett vanligt avtalsförhållande utan en kulturpolitiskt motiverad ersättning och det inte finns någon möjlighet för upphovs-

---

⁸ Jfr Bengt Westerbergs debattartikel ”Författarstödet måste utvecklas”, *Svenska Dagbladet*, 1 mars 2012.

mannasidan att säga nej till utlåning.⁹ För att spegla denna situation är det enligt vår mening tydligare att kalla förfarandet reglerade överläggningar snarare än förhandlingar. Det senare ger sken av att det rör sig om två jämbördiga parter som kan välja att erbjuda respektive köpa en tjänst eller ej, vilket alltså inte är fallet. Biblioteksersättningens storlek handlar, liksom omfånget av andra stöd och ersättningar, om vilka politiska prioriteringar som görs i regering och riksdag.

Enligt vår bedömning bör dock den typ av överläggningar som förekommer inom ramen för förhandlingsordningen ha ett värde för parterna: för upphovsmannagrupperna för att de får möjlighet att formulera sina krav och lyfta fram hur de ser på utvecklingen och för regeringen genom att dess representanter får underlag för de avvägningar som måste göras. Vårt förslag är därför att denna typ av överläggningar fortsätter men att de förändras på ett antal punkter för att de ska återspegla de verkliga förutsättningarna att förhandla och för att de ska bli mer effektiva.

Vårt förslag är, för det första, att överläggningarna tar sikte på ersättningens totala nivå snarare än det s.k. grundbeloppet och de kompletterande parametrar som förhandlats fram. Utgångspunkten bör naturligtvis fortfarande vara utvecklingen av nyttjandet vid folk- och skolbiblioteken (av fysiska exemplar). Däremot kan beslut om den exakta ersättningen till enskilda för t.ex. referensexemplar delegeras till fondstyrelsen. Vi föreslår vidare att överläggningarna sker med sikte på beslut med längre tidsintervall än vad som normalt är fallet i dag. Det skulle skapa större stabilitet, bättre förutsättningar för regeringen att planera för budgetarbetet och minskad arbetsbörda för parterna generellt. Längre intervall mellan de egentliga överläggningarna skulle också kunna möjliggöra mer omfattande dialog även i andra frågor som rör de litterära upphovsmännen. De förslag vi lämnat ovan till ändringar i förordningen för Sveriges författarfond syftar till att möjliggöra dessa reformer.

Vår bedömning är att parterna bör sluta en ny överenskommelse med den innebörd som angetts ovan. Av den bör bl.a. framgå att ny ställning ska tas till biblioteksersättningens nivå t.ex. vart femte år och att ersättningen däremellan ska räknas upp automatiskt enligt

---

⁹ Detta förhållande kan inte ändras med mindre än att upphovsrättslagen förändras och upphovsmännen tillerkänns mer långtgående rättigheter än i dag. En sådan förändring ingår inte i vårt uppdrag att överväga.

modellen för pris- och löneomräkning i staten.¹⁰ Denna modell innefattar ett effektivitets- och produktivitetskrav vilket gör det rimligt att med jämna intervall överväga om ersättningsnivån bör höjas på detta område även om allt annat skulle vara lika (dvs. nyttjandet vid biblioteken). Med de föreslagna förändringarna, där överläggningar om frågan sker mer sällan, tror vi också att det finns bättre förutsättningar för regeringen att besluta om faktiska omprioriteringar för det fall det skulle anses motiverat.

Ersättning till inläsare av litterära ljudböcker

Utöver biblioteksersättningen till författare, översättare m.fl. utgår sedan slutet av 1990-talet även en ersättning till kompositörer och musiker för utlåning av musikfonogram på bibliotek. Sedan antalet utlån vid folkbiblioteken av ljudböcker vuxit under senare år (se kapitel 4), har frågan åter väckts om en ersättningsordning för utövande konstnärer (främst skådespelare) som medverkar som inläsare av litterära ljudböcker.¹¹

De utövande konstnärerna är den enda konstnärsgrupp som står utanför ersättningssystemet som det ser ut i dag. Regeringen angav också i budgetpropositionen för 2009 att det finns skäl att pröva förutsättningarna för en ersättningsordning för utövande konstnärer som medverkar som inläsare av litterära ljudböcker. Inom Kulturdepartementet har det sedan även gjorts en studie kring hur en sådan ordning skulle kunna administreras.

Vår bedömning är att det är motiverat att fortsätta undersöka möjligheterna att införa en ersättningsordning för utövande konstnärer som medverkar som inläsare av litterära ljudböcker. I arbetet bör dock effekterna av den pågående övergången till digital distribution av ljudböcker särskilt beaktas och hur det påverkar mängden ersättningsgrundande lån.

---

¹⁰ Budgetåret 1993/1994 introduceras det s.k. ramanslagssystemet som finansieringsform i statsförvaltningen. I och med det fick myndigheterna befogenheter att inom en given kostnadsram själva bestämma hur tillgängliga medel skulle disponeras mellan kostnader för löner, lokaler och övriga förvaltningskostnader. En viktig byggsten i ramanslagsmodellen är den så kallade pris- och löneomräkningen (PLO) som syftar till att myndigheterna kompenseras för prisförändringar samtidigt som de åläggs ett effektivitets- och produktivitetskrav.

¹¹ I denna fråga har en skrivelse från Teaterförbundet inkommit till utredningen (Ku2011:04/2012/1).

14.4 Omprioriteringar inom litteratur- och tidskriftsstödet

Förslag: Mot bakgrund av en samlad bedömning av resursbehovet bör medel omprioriteras från större mottagare av utgivningsstöd till andra ändamål. För att uppnå syftet är förslaget att det i förordningen (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser tas in en bestämmelse som innebär att ett företag eller en koncern av företag för utgivning av litteratur sammantaget får beviljas statsbidrag motsvarande högst 23 prisbasbelopp per år. Av de medel som frigörs genom denna förändring bör 4 miljoner kronor användas för att höja bidragsnivåerna per titel.

Som visats i kapitel 8 och 9 fördelas det statliga utgivningsstödet till ett stort antal mottagare varje år, allt från de största förlagen till små egenutgivare. En fråga som infinner sig är hur man ska se på nyttan av stöd i efterhand. 1968 års litteraturutredning karakteriserade efterhandsstödet som förlustutjämning och framhöll att det kan innebära både en belöning för och en stimulans till kvalitetsutgivning. Enligt vår bedömning är det tydligt att det haft denna effekt. Det finns flera exempel på mindre förlag som kan ha en kvalitativ utgivningslinje med hjälp av dessa medel. Genom att alla förlag kan söka kan det också förutsättas ha goda dynamiska effekter på hela utgivningen. Möjligheten att få utgivningsstöd kan vägas in i utgivningsbesluten och uppmuntrar på så vis till ambitiös utgivning oavsett om den enskilda titeln sedan erhåller stöd eller ej.

Viktiga mottagare finns både bland stora och små förlag. Som vi ser det är det en styrka med stödordningen att den fokuserar starkt på kvalitet och låter alla typer av utgivare konkurrera om medlen på samma premisser.¹² Att överge kvalitetsprincipen och ta hänsyn till det enskilda projektets stödbehov tror vi vore olyckligt då det för in ett svårhanterligt bedömningsmoment som skulle komplicera stödordningen väsentligt. Samtidigt har vi kunnat konstatera att utgivningsstödet reala värde sjunkit över tid. Vidare har nya angelägna ändamål tillkommit med den digitala utvecklingen. Det bör i denna situation ifrågasättas om den mest effektiva använd-

---

¹² För detta argument se David Karlsson, *En kulturutredning: Pengar, konst och politik* (Glänta Produktion, 2010), s. 131–135.

ningen av de resurser som står till förfogande är att, som i dag, fördela stora sammantagna belopp till vissa större stödmottagare som vanligen också har en stark ställning på marknaden.

Mot bakgrund av de relativt begränsade resurser som står till förfogande föreslår vi istället att ett tak tillämpas för hur mycket stöd som kan fördelas till en enskild mottagare över tid (en regel som för övrigt fanns med också i det ursprungliga förslaget på 1970-talet).¹³ Förslaget är att det i det i förordningen (2010:1058) om statsbidrag till litteratur m.m., tas in en bestämmelse som innebär att ett företag eller en koncern av företag för utgivning av litteratur sammantaget får beviljas statsbidrag motsvarande högst 23 prisbasbelopp per år. Detta motsvarar i dagsläget ungefär 1 miljon kronor. Det ska framhållas att hänsyn med en sådan regel inte behöver tas till mottagarens ekonomiska situation i bedömningen av enskilda ansökningar och att de dynamiska effekter som beskrivits ovan fortfarande kan få genomslag.

Det kan uppskattas att förslaget bör frigöra cirka 8 miljoner kronor per år som kan omfördelas till andra ändamål, detta under förutsättning att mottagarna inte blir väsentligt mer diversifierade än vad som varit fallet de senaste åren. För att kompensera för prisutvecklingen i samhället är det motiverat att använda en del av dessa medel för att justera upp stödet per titel. Detta kan göras antingen genom att den s.k. arkersättningen höjs, eller genom att distributionsstödet utökas. Detta är enligt vår mening en viktig åtgärd för att stärka de små och medelstora förlag för vilka utgivningsstödet är mycket viktigt och som i dag står för en stor del av den kvalificerade utgivningen. Förslaget är att Kulturrådet använder 4 miljoner kronor per år i detta syfte. Vidare bör stödet till förlagens digitalisering av backlist och för utgivning av kulturtidskrifter kunna vidareutvecklas genom denna omprioritering (se nedan).

Med det tak som vi föreslår bör Kulturrådet även kunna avskaffa den övre gränsen för hur stor förstaupplaga en titel får ha tryckts i. Med taket finns det andra spärrar mot en alltför sned fördelning av stödet. Denna förändring skulle underlätta hanteringen och göra att problem med att förstaupplagan blir ett alltmer relativt begrepp

---

¹³ Förslaget liknar också i grova drag vad som gäller enligt den s.k. de minimis-regel som tillämpas för t.ex. läsförmedlingsbidraget. För närmare detaljer se Kommissionens förordning (EG) nr 1998/2006 av den 15 december 2006 om tillämpningen av artiklarna 87 och 88 i fördraget om stöd av mindre betydelse, *Europeiska unionens officiella tidning*, L 379/5.

(bl.a. genom ökade möjligheter att göra snabba tilltryck) kan undvikas.

Utökat stöd till backlistdigitalisering

Förslag: Det stöd till digitalisering av förlagens backlist som införts på prov under 2012 bör fortsätta och vidareutvecklas genom att 2 miljoner kronor per år omprioriteras för ändamålet inom anslag 3:1. Den miljon som avsatts tillfälligtvis för detta stöd bör också under kommande två år användas för ändamålet. Bidraget bör samtidigt göras om till ett renodlat efterhandsstöd. Vår bedömning är också att en viktig utveckling sker vad gäller s.k. utökade e-böcker och att sådana bör kunna komma i fråga för stöd inom ramen för planerad utgivning.

Den tilltagande digitaliseringen av litteraturen och bokmarknaden innebär en rad utmaningar för ett litet språkområde som det svenska. Som framhållits ovan är det av stor betydelse att svenska aktörer kan möta konkurrensen från de billiga engelskspråkiga utgåvor som i allt högre utsträckning blir tillgängliga för svenska konsumenterna via nya digitala distributionskanaler. För utvecklingen av den svenska e-boksmarknaden är det också viktigt att det skapas ett litteraturutbud som är tillräckligt stort och intressant för att enskilda konsumenterna ska vilja investera i t.ex. läsplattor.

Med andra ord finns det flera skäl att stödja utgivningen av kvalitetslitteratur i elektronisk form. De nya titlarna ges i dag regelmässigt ut av förlagen även som e-böcker. Vad gäller äldre titlar (förlagens backlist) behövs dock incitament för att framför allt mindre aktörer ska ta den kostnad som en retroaktiv digitalisering innebär. Inte minst gäller detta publikationer som är relativt sett dyrare att ge ut elektroniskt, t.ex. serier och bildverk. Ett stöd till utgivning av äldre titlar bidrar också till skapandet av den "långa svans" som är viktig för att det digitala utbudet ska vara attraktivt.

Försöksverksamheten med stöd till utgivning av förlagens backlisttitlar, som på utredningens förslag införts under 2012, har fallit väl ut. Ett antal viktiga utgivningsprojekt har kunnat stödjas inom ramen för försöksverksamheten. Det finns dock behov av att utöka stödets omfattning för att främja utbudet av e-böcker på svenska, både vad gäller svenska original och översättningar till

svenska. Därför föreslås att 2 miljoner kronor per år omprioriteras från utgivningsstödet för detta ändamål. Omprioriteringen möjliggörs genom det tak som föreslås. Den miljon som avsatts tillfälligtvis för detta stöd bör också under kommande två år användas för ändamålet. I sammanhanget bör bidraget också göras om till ett renodlat efterhandsstöd för att det ska få de positiva incitaments-effekter som gäller för andra delar av utgivningsstödet (jfr ovan).

Det bör även framhållas att mycket av den intressanta utvecklingen vad gäller litteratur i elektronisk form sker i form av s.k. utökade e-böcker som innefattar uppläsningar, musik, länkar och kommentarer (se kapitel 7). Dessa är mer att likna vid multimediala produktioner, motsvarande t.ex. dataspel, och utgivningen kan behöva en annan typ av stöd än traditionella e-böcker eftersom kostnaderna är högre. Utvecklingen har inte kommit så långt i Sverige vad gäller denna typ av böcker, åtminstone inte vad gäller vuxenlitteraturen. Ett skäl till det är förmodligen att produktionskostnaderna är höga i förhållande till möjligheterna att få intäkter på den marknad som det svenska språkområdet utgör. Om projekt som det finns skäl att stödja lanseras, gör vi dock bedömningen att frågan bör kunna behandlas inom ramen för det stöd till planerad utgivning som Statens kulturråd fördelar.

Ett förstärkt kulturtidskriftsstöd

Förslag: Förslaget är att 2 miljoner kronor tillförs stödet till utgivning av kulturtidskrifter för att ge tidskrifterna bättre förutsättningar och möjligheter att ersätta medarbetarna. I förordningen (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser bör det tas in en bestämmelse som innebär att krav på ersättning till medarbetarna får ställas vid bidrag till utgivning av kulturtidskrifter.

Vår bedömning är också att det är fortsatt viktigt att Statens kulturråd prioriterar insatser som syftar till att öka kulturtidskrifternas spridning och synlighet inom ramen för utvecklingsstödet. Nuvarande principer för stöd till elektroniska tidskrifter bedöms vara rimliga men den snabba tekniska utvecklingen gör att de löpande bör ses över så att de inte blir styrande för hur aktörerna väljer att publicera sig.

Som påpekats i kapitel 10 har många kulturtidskrifter relativt begränsade möjligheter att ersätta medarbetarna. Det ideella arbete som många tidskrifter bygger på har naturligtvis många goda sidor, men samtidigt är det rimligt att kulturjournalister och kritiker i högre utsträckning kan få ersättning för medverkan även i dessa tidskrifter. Trots att det finns ett antal kulturtidskrifter som kan fungera mer på marknadens villkor, är flertalet i hög utsträckning beroende av det utgivningsstöd som Statens kulturråd fördelar. Som visats i kapitel 11 har detta i viss mån urholkats av kostnadsutvecklingen under det senaste decenniet.

För att ge de kulturtidskrifter som får produktionsstöd bättre förutsättningar och möjligheter att ersätta medarbetarna föreslår vi att de generella stödnivåerna höjs. Förslaget är att 2 miljoner kronor används för ändamålet genom den omprioritering inom utgivningsstödet till litteratur som föreslås.

I samband med reformen bör Kulturrådet införa krav på ersättning till medarbetarna för tidskrifter som får stöd över en viss nivå, förslagsvis 200 000 kronor. Detta bör enligt vår bedömning kunna bidra till en ökad professionalisering av dessa tidskrifter som är till gagn för området i stort. Samtidigt är det viktigt att kravet inte gäller generellt då det finns ett antal mindre, helt ideella tidskriftsprojekt, som också måste kunna komma i fråga för stöd fast på delvis andra grunder. I förordningen (2010:1058) om statsbidrag till litteratur m.m. bör det tas in en bestämmelse som innebär att krav på ersättning till medarbetarna får ställas vid bidrag till utgivning av kulturtidskrifter.

Det är enligt vår bedömning viktigt att Kulturrådet inom ramen för utvecklingsstödet också fortsätter att satsa på gemensamma projekt som gör kulturtidskrifterna mer synliga. I den digitala miljön uppstår nya möjligheter att nå ut, och förhoppningsvis nya förutsättningar för mångfald. Både näthandeln med fysiska exemplar och de nya möjligheterna till heldigital distribution kan om inte annat komma att utgöra ett nytt viktigt skyltfönster för många mindre tidskrifter. Ett annat skäl att vara närvarande i t.ex. nätbokhandeln är att många bibliotek numera gör sina inköp denna väg. Även här bör initiativ som kan komma flera kulturtidskrifter till del kunna stödjas. De investeringar i tekniskt utvecklingsarbete som krävs är ofta svåra att bära för enskilda tidskrifter.

En viktig utvecklingstendens är att det i ökande grad förekommer kvalificerad kulturbevakning och viktig samhällsdebatt även på bloggar och hemsidor. Detta kan komplettera kultur-

tidskrifterna på de områden de är starka och framöver kan det även förväntas att gränserna mellan tidskrifter och annan digital publicering i än högre grad kommer att lösas upp. En viktig framtidsfråga är hur staten i denna situation bäst kan stödja kvalificerad innehållsproduktion, fördjupning, debatt och diskussion utan att förutsätta ett visst format.

I det nuvarande stödet till nättidskrifter finns som villkor bl.a. att den sökande inte är en enskild person och att webbsidan löpande uppdateras på ett sätt som motsvarar minst fyra tryckta nummer per år. Vidare ingår i kvalitetsbedömningen att texterna ska vara resultatet av ett tydligt redaktionellt arbete. Med andra ord utsluts en hel del – i sig kanske högkvalitativa – webbsidor som är mer av forumkaraktär, drivs av enskilda eller har mer oregelbunden publiceringsfrekvens. Vår bedömning är att det är rimligt att nätpublicering som är ett resultat av redaktionellt arbete prioriteras för statligt stöd. Dels eftersom det kräver andra ekonomiska resurser, och dels då det borgar för högre kvalitet och större kontinuitet. Om själva tidskriftsbegreppet även framöver bör användas i detta sammanhang är däremot en fråga som kan diskuteras. Kulturrådet bör löpande följa utvecklingen av nätpubliceringen för att se om stödet till nättidskrifter behöver förändras så att det träffar rätt.

14.5 Internationellt utbyte på litteraturområdet

Vi föreslår en fortsatt satsning på det internationella utbytet inom litteraturområdet. Det är viktigt för att stärka den konstnärliga utvecklingen men också för litteraturexporten och den svenska litteraturens spridning i utlandet. Vidare har det internationella litteraturutbytet stor betydelse för demokratisk utveckling och yttrandefrihet i många delar av världen. I det följande lämnar vi förslag som rör flera delar av de statliga insatserna på området.

Kulturpolitiska insatser för att främja svensk litteratur i utlandet

Förslag: Statens kulturråds insatser för att främja svensk litteratur i utlandet bör vidareutvecklas genom ett breddat översättningsstöd och ett förstärkt arbete med exempelvis seminarier för översättare av svensk litteratur. Vi föreslår att det nuvarande stödet för översättning kompletteras med ett produktionsstöd för utgåvor som är särskilt kostsamma att framställa. Vi föreslår därför att det införs en ny punkt i 4 § förordningen (2007:1435) om statsbidrag till internationellt utbyte och samarbete på litteraturområdet, som innebär att stöd kan ges till förlag eller teatrar för produktionskostnader vid särskilt kostnadskrävande utgivning av svensk litteratur eller svensk dramatik.

Satsningarna bör finansieras genom de omprioriteringar inom anslag 3:1 som beskrivits ovan och cirka 2 miljoner kronor användas för ändamålet. Vidare bör 1 miljon kronor av de medel regeringen tillfälligtvis anslagit för litteratur under 2013 och 2014 användas för dessa satsningar.

Statens kulturråds arbete för att främja svensk litteratur i utlandet och de bidrag som fördelas för översättning av svensk litteratur och litterära evenemang är viktiga för spridning av svensk litteratur i utlandet. Även de egeninitierade insatserna bestående av översättarseminarier, deltagande vid bokmässor och information om svensk kvalitetslitteratur är viktiga delar i arbetet. Det kan dock konstateras att i t.ex. ett nordiskt perspektiv är Sveriges insatser på området resursmässigt relativt små. Det finns också ett antal konkreta områden som behöver vidareutvecklas.

För det första finns det ett antal litteraturkategorier som inte stöds aktivt inom ramen för översättningsstödet i dag, till exempel den svenska kvalitetsproduktionen av serier, grafiska romaner och bildverk. Ett skäl till att dessa litterära genrer är svagt företrädade bland ansökningarna kan vara att den stora kostnaden för utgivning är tryck snarare än översättningen. I praktiken ansöker de flesta utländska förlag om översättningsstöd för svensk skönlitteratur. Färre ansökningar gäller stöd för utgivning av svensk barn- och ungdomslitteratur eller facklitteratur. Det kan vara kostsamt för ett förlag att producera en bilderbok eller konstbok och vissa typer av facklitteratur kan vara tidskrävande och därför dyr att publicera.

För att stimulera en ökad utgivning av svenska titlar utomlands även inom de litteraturkategorier där kostnaden huvudsakligen kan hänföras till den tekniska framställningen av boken föreslår vi att det införs ett produktionsstöd. Vi föreslår därför att det införs en ny punkt i 4 § i förordningen (2007:1435) om statsbidrag till internationellt utbyte och samarbete på litteraturområdet, som innebär att stöd kan ges till förlag eller teatrar för produktionskostnader vid särskilt kostnadskrävande utgivning av svensk litteratur eller svensk dramatik.

Inom Kulturrådets egeninitierade verksamhet ser vi möjligheter till att arbeta mer proaktivt mot särskilt intressanta marknader. Ett sådant arbete kräver en fördjupad omvärldsanalys och ett mer utvecklingsinriktat och strategiskt arbete på området. Särskilt översättarseminarier har varit ett betydelsefullt sätt att stimulera redan verksamma översättare och översättarstuderande att fördjupa sina kunskaper och få ytterligare motivation och viktiga kontakter. Vi anser att Kulturrådet tillsammans med Svenska institutet därför bör vidareutveckla arbetet med översättarseminarier i såväl utlandet som i Sverige. Mot bakgrund av Svenska institutets Sverige-främjande uppdrag bör de två myndigheterna ha intresse av att samfinansiera dessa satsningar.

Det finns även möjligheter till ett fördjupat och tydligare organiserat samarbete samt ett ökat informationsutbyte inom det internationella litteraturutbytet mellan berörda myndigheter inom olika politikområden. Det gäller Statens kulturråd, Svenska institutet, de utsända kulturråden, utrikesrepresentationen och i viss mån även Sida. Dessa aktörer genomför inom respektive politikområde egna insatser på området som ofta skulle kunna bli mer effektiva om de genomfördes koordinerat. Sådana initiativ bör kunna tas av myndigheterna själva utifrån de gemensamma intressen som finns på detta område.

De satsningar vi föreslår bör finansieras genom de omprioriteringar inom anslag 3:1 som beskrivits ovan (se s. 409). Cirka 2 miljoner kronor bör användas för ändamålet. Vidare bör 1 miljon kronor av de medel regeringen tillfälligtvis anslagit för litteratur under 2013 och 2014 användas för dessa satsningar.

Internationellt utbyte för litterära upphovsmän

Förslag: Konstnärsnämnden bör få i uppdrag att, i samråd med Sveriges författarfond och Statens kulturråd, med t.ex. Iaspis och Internationella dansprogrammet som utgångspunkt föreslå hur ett internationellt utbytesprogram inom litteraturområdet kan utformas. För uppdraget bör 1 miljon kronor avsättas under ett års tid genom de omprioriteringar inom anslag 3:1 som beskrivits ovan.

En ökad internationalisering av det svenska litteraturlivet är betydelsefullt av ett flertal skäl. Samarbeten och kontakter mellan litteraturaktörer i Sverige och i övriga världen samt mobilitet för konstnärliga utövare är grundläggande för förnyelse och utveckling. Residens med programverksamhet har internationellt visat sig vara ett effektivt sätt att stärka det internationella utbytet på litteraturområdet. En sådan verksamhet bidrar till att stärka författarnas och översättarnas konstnärliga utveckling och lyfta fram litteraturen som konstform. Det ger även ökade möjligheter för litterära upphovsmän att utveckla kontakter och skapa nätverk, vilket har betydelse för ökad internationell spridning av litteratur.

Det finns i nuläget inget strukturerat internationellt program för internationellt utbyte på litteraturområdet i Sverige. Staten stödjer däremot genom Statens Kulturråds bidragsgivning Östersjöns författar- och översättarcentrum som bedriver en viktig verksamhet. De litterära upphovsmän som vistas på centret är dock till övervägande del svenska och i övrigt främst från de nordiska länderna eller från länder kring Östersjön. Upphovsmän från andra delar av världen får endast i enstaka fall möjlighet till residensvistelse på centret eftersom verksamheten är inriktad mot Östersjösamarbetet. Många andra länder erbjuder möjligheter till residensvistelse för utländska författare och översättare inom olika typer av Writer in Residence-program.¹⁴ Sverige har i dag endast mycket begränsade möjligheter att göra detsamma. Svenska statliga internationella kulturutbytesprogram har utarbetats inom de flesta konstområden, men ännu inte inom litteraturen.

---

¹⁴ Intressanta exempel i Europa är bl.a. Villa Gillet i Lyon, Collège International des Traducteurs Littéraires med Assises de la traduction littéraire i Arles, Writers Center i Norwich, Literarisches Colloquium i Berlin och Vertalershuis i Amsterdam.

Långsiktighet och stabilitet i det internationella utbytet är grundläggande och vår bedömning är att det finns motiv för ett statligt program för residensverksamhet med tydlig konstnärlig och internationell profil i Sverige. Ett internationellt program på litteraturområdet bör även syfta till att utveckla litterära upphovsmäns kontakter med institutioner, förläggare och agenter samt med kollegor och publik och därigenom bidra till konstnärlig fördjupning och förbättrade arbets- och inkomstmöjligheter. Verksamheten bör vara öppen för författare, översättare och kulturjournalister från hela världen och hög konstnärlig kvalitet och nyskapande vara grundläggande i arbetet. En internationell residensverksamhet skulle även kunna vara plats för t.ex. översättarseminarium och erbjuda gästbostäder för översättare av svensk litteratur samt svenska och utländska författare. Publikprogramverksamhet med exempelvis seminarier och samtal bör inrymmas i verksamheten.

Konstnärsnämnden är den myndighet som har i uppdrag att utveckla konstnärers möjligheter till internationellt utbyte. Myndigheten har erfarenhet av och kunskap om planering och genomförande av internationella kulturutbytesprogram, däremot saknas specifik kompetens inom litteraturområdet. Författarfonden och Kulturrådet har kunskap om litteraturområdet och de litterära upphovsmännens situation. Vårt förslag är därför att ett uppdrag ges till Konstnärsnämnden att, i samråd med Sveriges författarfond och Statens kulturråd, med t.ex. Iaspis och Internationella dansprogrammet som utgångspunkt föreslå hur ett internationellt utbytesprogram på litteraturområdet kan utformas. För uppdraget föreslås att 1 miljon kronor avsätts under ett års tid genom en omprioritering från anslag 3:1, Bidrag till litteratur och kulturtidskrifter. Omprioriteringen möjliggörs genom de förslag som lämnats ovan (se s. 409).

Som beskrivits i kapitel 13 finns planer på att skapa ett internationellt litteraturhus i Stockholm och delvis liknande initiativ diskuteras även i bl.a. Göteborg och Lund. Det är i dagsläget oklart vad dessa verksamheter kommer att innefatta men utredningen ställer sig generellt positiv till lokala och regionala initiativ som främjar litteraturen och läsningen. Den internationella utbytesverksamhet vi förespråkar har flera beröringspunkter med de initiativ som diskuteras och det bör vara en del i det uppdrag vi föreslår att undersöka vilka samarbeten som kan vara möjliga. I sammanhanget är det viktigt att ha som utgångspunkt att det

nationella intresset i detta fall främst bör vara att främja internationellt litteraturutbyte som innefattar konstnärlig spetsverksamhet och residensmöjligheter.

Tydligare ansvarsfördelning för internationellt litteraturutbyte

Förslag: Ansvarsfördelningen mellan Statens kulturråd och Sveriges författarfond bör förtydligas och Kulturrådet få möjlighet att bevilja bidrag till översättare av svensk litteratur och dramatik för deltagande i internationellt utbyte. I detta syfte föreslås att förordningen (2007:1435) om statsbidrag till internationellt utbyte och samarbete på litteraturområdet ändras så att Kulturrådet får möjlighet att besluta om bidrag till översättare av litteratur och dramatik från svenska språket för deltagande i internationellt utbyte. De bestämmelser som rör Sveriges författarfond bör samtidigt utgå ur förordningen. 500 000 kronor för bidrag till litterära upphovsmän för internationellt utbyte bör överföras till anslag 5:2, ap.9, och fördelas av författarfonden med stöd av förordningen (1976:528) om bidrag till konstnärer.

Kulturrådet och författarfonden har ett delat uppdrag att främja internationellt litteraturutbyte. Inom detta uppdrag fördelar Kulturrådet i dag bl.a. översättningsstöd och stöd till litterära evenemang till juridiska personer, t.ex. förlag. Författarfonden fördelar bidrag för internationellt utbyte till enskilda litterära upphovsmän, bl.a. översättare. I enlighet med ett anslagsvillkor i Kulturrådets regleringsbrev överförs i dag minst 1 miljon kronor per år till författarfonden för detta ändamål från anslag 3:1, Bidrag till litteratur och kulturtidskrifter.

Ett problem som denna ansvarsfördelning fört med sig är att det varit svårt att koordinera det stöd som författarfonden beviljar enskilda upphovsmän med de evenemang och projekt (i vilka översättare ofta deltar) som Kulturrådet stöder. Medverkande vid evenemangen måste vända sig till fonden för stöd samtidigt som Kulturrådet har den löpande dialogen med vederbörande.

Efter dialog med parterna bedömer vi att det bästa sättet att lösa frågan är att Kulturrådet får möjlighet att bevilja bidrag för internationellt utbyte till översättare av svensk litteratur och dramatik.

Det ger en möjlighet att hålla samman stöden till evenemang och projekt med bidrag till de enskilda personer som deltar i desamma. En sådan lösning skulle även innebära en tydlig förenkling för de sökande. För att uppnå förändringen föreslår vi att förordningen (2007:1435) om statsbidrag till internationellt utbyte och samarbete på litteraturområdet ändras så att Kulturrådet får möjlighet att besluta om bidrag till översättare av litteratur och dramatik från svenska språket för deltagande i internationellt utbyte. De bestämmelser som rör författarfonden bör samtidigt utgå ur förordningen.

Vidare bedömer vi att det är av betydelse att författarfonden även fortsättningsvis har möjlighet att bevilja bidrag till enskilda litterära upphovsmän för internationellt utbyte. Författarfonden fördelar i dag vissa mindre bidrag för internationellt utbyte från anslag 5:2, ap. 9. Vi föreslår att 500 000 kronor från anslag 3:1, ap. 1, överförs till nämnda anslagspost, för bidrag för internationella utbyten för författare, översättare, kulturjournalister och dramatiker. Bidragen kan fördelas med stöd av förordningen (1976:528) om bidrag till konstnärer. Inom regeringskansliet pågår för närvarande en översyn av denna förordning, bl.a. i syfte att lyfta in Konstnärsnämndens och författarfondens bidrag för enskilda konstnärers deltagande i internationella utbyten.

Stärk svenskundervisningen i utlandet

Förslag: Förslaget är att det i 2 § förordningen (2007:1224) med instruktion för Svenska institutet, tydliggörs att myndigheten, inom ramen för stödet till svenskundervisningen, särskilt ska främja utbildning av översättare av svensk litteratur. Vidare bör Svenska institutet få i uppdrag att närmare kartlägga vilka faktorer som ligger bakom nedläggningen av universitetsinstitutioner med svenskundervisning och föreslå åtgärder som skulle kunna motverka utvecklingen i berörda länder.

En grundläggande förutsättning för att den svenska litteraturen ska kunna nå ut i världen är att det finns kvalificerade litterära översättare från svenska. Översättarna har en central roll i att läsare utanför Sverige får möjlighet att ta del av svensk litteratur. Utan en professionell översättarkår med god återväxt kan den svenska litteraturen inte nå internationell spridning. Översättarna fungerar

även ofta som introduktörer eller lektörer av svensk litteratur för utländska förlag. Det är vanligt att översättare från svenska till andra språk har studerat svenska vid universitet utanför Sverige. Utredningens bedömning är bl.a. att Svenska institutets stöd till svenskundervisning i utlandet därför är mycket betydelsefullt för ett långsiktigt arbete med att stärka den svenska litteraturens ställning och spridning i utlandet. Lektorer vid de utländska universiteten är också viktiga för den svenska litteraturens spridning genom sina ofta breda nätverk och stora engagemang.

Möjligheterna till svenskundervisning och svenskstudier har som visats i kapitel 13 minskat i ett antal länder. Detta är olyckligt då det hotar den svenska litteraturens närvaro i dessa länder på sikt. Svenska insatser för att främja svenskundervisningen bygger dock på att det finns institutioner som vill och kan erbjuda undervisning och studenter som vill studera svenska. Detta är naturligen faktorer som inte alltid kan påverkas, men Sverige kan på olika sätt stimulera ett sådant intresse. I likhet med utredningen om svenskundervisningen i utlandet (SOU 2007:9) menar vi att ett mer aktivt agerande i dialogen med utländska institutioner är angeläget för att i de fall det är möjligt motverka nedläggning av svenskinstitutioner i utlandet. Vid sidan av institutionernas och studenternas intresse har även finansieringsmöjligheterna för verksamheten betydelse.

Svenskundervisningen i utlandet är en del av Svenska institutets uppdrag inom det allmänna Sverigefrämjandet. Mot bakgrund av den särskilda betydelse översättarna har för exporten av svensk litteratur och för kännedomen om Sverige generellt är det motiverat att förtydliga Svenska institutets uppdrag i denna del. Vårt förslag är att det i 2 § förordningen (2007:1224) med instruktion för Svenska institutet tydliggörs att myndigheten, inom ramen för stödet till svenskundervisningen, särskilt ska främja utbildning av översättare av svensk litteratur.

Det finns ett antal konkreta områden där Svenska institutet borde kunna uppmärksamma studenter med inriktning mot översättning och litteratur ytterligare. Framför allt borde svenskstudierande med översättar- eller litteraturinriktning kunna prioriteras inom Svenska institutets stipendieprogram för studier i Sverige. Vi menar även att Svenska institutet tillsammans med Statens kulturråd skulle kunna inleda ett arbete med att bjuda in översättare av svensk litteratur, utländska förläggare och agenter till Sverige för att få information om den svenska samtida litteraturen och utöver de två myndigheterna även möta svenska förläggare och rättighets-

försäljare. Denna typ av arrangemang genomförs regelbundet i flera europeiska länder.

Läsning och litteratur i det internationella utvecklingssamarbetet

Bedömning: Vår bedömning är att litteraturens roll i utvecklingssamarbetet med fördel kan stärkas. För att nå de övergripande målen inom den svenska biståndspolitikens om demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet är det viktigt att den centrala roll som författare och skribenter kan spela i demokratiska förändringsprocesser tydligare uppmärksammas och tas tillvara. Även insatser för att stödja t.ex. uppbyggnad och utveckling av institutioner som bibliotek samt nationella bokmarknader bör kunna vidareutvecklas.

Litteraturen och det fria ordet är ett verkningsfullt medel i demokratiarbetet och yttrandefrihet en förutsättning för ett öppet samhälle. Kopplingen mellan Sveriges politik för global utveckling och frågor om litteratur och läsning är tydlig och bör uppmärksammas mer. Litteraturens och läsningens betydelse för fattigdomsbekämpning och för att utveckla förståelse för människors lika värde, mänskliga rättigheter och demokrati är framträdande.

Inom Sveriges politik för global utveckling och Sidas biståndsarbete genomförs litteratur- och läsrelaterade insatser inom ett antal områden. Sverige ger också omfattande stöd till internationella biståndsorganisationer som bl.a. satsar på litteraciprogram. Sida satsar inom utvecklingssamarbetet bl.a. på utbildningssektorn i enlighet med millenniemål 2 som stipulerar att alla barn ska få chans att börja skolan och kunna slutföra sin grundskoleutbildning. Ökad läskunnighet och läsundervisning har en viktig plats inom utbildningssektorn. Detta är av grundläggande betydelse och både tekniska aspekter, som t.ex. byggnation av skolor, och satsningar på läsinläring bör framhållas.

Sidas insatser inom kulturområdet generellt, och i detta fall inom litteraturområdet specifikt, har däremot minskat betydligt genom den ändrade inriktningen på det svenska utvecklingssamarbetet under senare år. Som en del i att nå de övergripande målen om demokrati och mänskliga rättigheter och mer specifikt för att främja yttrandefrihet, ser vi möjligheter att utveckla insats-

erna för läsning och litteratur som en del i Sidas biståndsarbete. Områden som bör kunna lyftas fram tydligare inom ramen för de policys och strategier regeringen satt upp är utveckling av institutioner som bibliotek, läsfrämjande insatser, uppbyggnad och utveckling av strukturer för nationella och lokala bokmarknader. Dessa perspektiv borde med fördel t.ex. kunna lyftas fram tydligare i policyn *Förändring för frihet – Policy för demokratisk utveckling och mänskliga rättigheter inom svenskt utvecklingsamarbete 2010–2014* när den revideras.

Insatser med bäring på litteratur och läsning i vid mening, dvs. med yttrandefrihetsförtecken, är sedan 2009 en del i regeringens särskilda satsning på mänskliga rättigheter och yttrandefrihet. Dessa insatser har fram till mars 2012 utgjort ett komplement till Sidas övriga arbete för demokrati och mänskliga rättigheter. I Utrikesdepartementets nya *Strategi för särskilda insatser för demokratisering och yttrandefrihet 2012–2014* har formuleringarna gällande bl.a. fristadsförfattare skärpts gentemot tidigare strategi. I strategin anges även att stöd ska kunna gå till fria, oberoende och professionella medier. Utredningens förhoppning är att den nya strategin kommer att innebära en förstärkning av de statliga insatserna på litteraturområdet. För att nå yttrandefrihetsmålen menar vi att författare och skribenter samt andra aktörer inom bokbranschen är av stort värde som förändringsaktörer. Samarbetsmöjligheter med internationellt verksamma aktörer inom området som exempelvis PEN International förefaller även vara av intresse.

Sidas pågående samarbete med Kulturrådet inom ramen för aktörssamverkan är ett exempel på en viktig satsning som vi anser har stora utvecklingsmöjligheter inom litteratur- och läsfrämjandeområdet och som bör få en fortsättning efter den nu pågående programperioden.

15 Ekonomiska konsekvenser m.m.

Enligt 14 § kommittéförordningen ska kommittéer beräkna och redovisa ekonomiska konsekvenser av sina förslag. Detta gäller kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda. En sådan redovisning görs nedan i avsnitt 15.1.

Enligt 15 § kommittéförordningen ska kommittéer även analysera konsekvenser för det kommunala självstyret, brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen. Konsekvenser enligt denna bestämmelse redovisas nedan i avsnitt 15.2.

15.1 Ekonomiska konsekvenser m.m.

De förslag vi lägger syftar till att läsandet och läsfärdigheten ska öka i befolkningen, och särskilt bland barn och unga. Elever som misslyckas i skolan innebär i förlängningen stora kostnader för samhället och bristande läsförmåga är en av de viktigaste anledningarna till att elever inte uppnår målen i teoretiska ämnen. Om den negativa trenden rörande läsfärdighet och läsvanor bland unga fortsätter kan det förutsättas att det för med sig stora samhälls-ekonomiska kostnader. En utgångspunkt för våra förslag är följaktligen att det innebär betydande vinster på sikt att vända trenden och öka läsandet och läsfärdigheten. Bland annat av detta skäl behövs *Ett läslyft för Sverige*.

I detta syfte föreslår vi tydligare mål och bättre samordning nationellt, både på politisk nivå och inom ramen för vissa myndigheters ansvarsområden. Vi föreslår också satsningar på läsombud

vid förskolor, kompetensutveckling för lärare vad gäller litteratur och tydligare bestämmelser om skolbibliotekarier. Dessa insatser bedömer vi kan ge fler barn och unga en chans att utveckla en god läsfärdighet och skapa en relation till litteratur och berättande. Insatserna är viktiga steg för att vända den negativa trend vi påvisat och de kan beräknas medföra positiva effekter för barn och unga som indirekt får del av större kunskap och engagemang från förskollärare, lärare och skolbibliotekarier.

Vi föreslår vidare bl.a. att organiseringen av stödet till läsfrämjande arbete utanför skolan förändras. Syftet är att insatserna ska bli mer effektiva då samordningen regionalt/lokalt kan förbättras om läsfrämjande och litteratur införs i landstingens kulturplaner. Det nya uppdraget till Statens kulturråd om läsfrämjande arbete syftar även till att den nationella samordningen ska förbättras. Dessa förändringar innebär både att regionerna och kommunerna får större frihet att disponera medel till behov som identifieras lokalt och att statens kapacitet att samordna, driva på och följa upp större insatser av nationellt intresse stärks. I förlängningen bör förslagen leda till positiva effekter för litteratur, läsfrämjande och biblioteksområdet som helhet, bl.a. genom ett större regionalt och lokalt intresse för och engagemang i dessa frågor.

Även en rad andra förslag som lämnas i betänkandet bör ha positiva effekter på läsvanor och läsförståelse. För gruppen vuxna är förslaget om en ny fördelning av vissa medel till folkbildningen centralt. Vår bedömning är att det bör göra det möjligt för studieförbunden att i högre utsträckning engagera sig i verksamhet tillsammans med andra parter, t.ex. bibliotek och andra aktörer inom det civila samhället som idrotts- och fackföreningsrörelsen, för att nå grupper som i liten utsträckning läser i dag. Även fler vuxna, och särskilt i grupper som i dag har en svag relation till litteratur, kommer med andra ord att få möta böcker i sin vardag med detta förslag.

Flera av de förslag som lämnas syftar också till att förbättra tillgången till litteratur, dels på marknaden och dels via biblioteken. Det gäller bl.a. förslagen om stöd till digitalisering av backlisttitlar och förslagen om utvecklade arbetssätt vad gäller e-böcker vid biblioteken. Även dessa förslag bör i förlängningen ge positiva effekter på läsningen eftersom de innebär att fler kvalitetstitlar blir tillgängliga för läsarna och att litteraturen blir synligare i samhället. Det är också viktigt att påpeka att de förslag vi lägger i syfte att

förbättra villkoren i det litterära systemet i stort, t.ex. ökat stöd till mindre förlag, ett stärkt kulturtidskriftsstöd och ett förstärkt internationellt utbyte på litteraturområdet, i förlängningen syftar till att skapa förutsättningar för en levande läsandets kultur i samhället.

Budgetkonsekvenser för staten, kommuner och landsting

De förslag som lämnats för inte med sig ökade kostnader för staten utan finansieras inom nuvarande budgetramar. Flera av de förslag vi lämnar syftar också till större effektivitet och träffsäkerhet i de statliga bidragsordningarna. Det gäller bl.a. förslaget om ett tak för statsbidraget för utgivning av litteratur. Förslaget om en moderniserad biblioteksersättning lämnas bl.a. med motivet att minska den administrativa arbetsbördan.

De direkta ekonomiska konsekvenserna av våra förslag för kommunerna är förhållandevis små men vi föreslår vissa förändringar av hur statliga bidrag till kommunal och landstingskommunal verksamhet fördelas. Vi föreslår bl.a. att litteratur och läsfrämjande ska behandlas inom ramen för kultursamverkansmodellen. Som en del av denna reform bör medel omfördelas inom och från anslaget 3:1 Bidrag till litteratur och kulturtidskrifter (utg.omr. 17). Vi föreslår att modellen förstärks med 17 miljoner kronor samtidigt som vissa direkta statliga stöd till kommunal och lokal verksamhet upphör.

Förslaget är att det direkta statsbidraget till inköp vid folk- och skolbibliotek, vissa bidrag till litterära evenemang och bidrag till läsfrämjandeprojekt på lokal nivå upphör. Samtidigt kan kommuner och regioner även fortsatt få del av medel för bl.a. dessa ändamål via kultursamverkansmodellen och en ny typ av läsfrämjandeinsatser på nationell nivå (i vilka även dessa kan vara samarbetsparter). De föreslagna förändringarna innebär totalt sett att cirka 38 miljoner kronor frigörs varav en del bör användas för att förstärka kultursamverkansmodellen. Den andra delen bör enligt vårt förslag omprioriteras för insatser på statlig nivå. Dels för att ge utrymme att finansiera större läsfrämjandeprojekt av nationellt eller flerregionalt intresse och stärkt samordning av det läsfrämjande arbetet (16 miljoner kronor), dels för vissa andra insatser som förstärkta internationella stöd (totalt 4 miljoner kronor).

Vad gäller folkbildningen innebär vårt förslag att en mindre del av statsbidraget styrs mot annan verksamhet än tidigare, vilket

innebär en förändring inom anslag 14:1 Bidrag till folkbildningen (utg.omr. 17). De insatser som statsbidraget styrs mot innebär dock inte någon förändring av de ändamål som statsbidraget i dag går till eftersom läsfrämjande verksamhet ligger inom ramen för folkbildningens uppdrag. Studieförbunden, som i dag är bidragsmottagare, erhåller sammantaget fortsatt lika stort statsbidrag totalt sett. Vårt förslag kan dock innebära att fördelningen mellan studieförbunden ändras då de studieförbund som planerar att genomföra läsfrämjande projekt får mer resurser än de studieförbund som inte gör denna prioritering.

Förslagen om att Statens skolverk ska initiera en försöksverksamhet med läsombud i förskolan samt utvärdera verksamhet med skolbibliotek, bör kunna finansieras inom nuvarande budgetramar. Kostnaderna för att genomföra förslaget om att utvärdera skolbiblioteksverksamhet är i sammanhanget begränsade och det ingår i Skolverkets uppdrag att följa upp och utvärdera skolväsendet.

Skolverkets kostnader för att ordna en försöksverksamhet för läsombud beräknas inledningsvis till cirka 1,5 miljoner kronor per år. Kostnadsberäkningen bygger på att det för projektledning, dvs. att initiera, marknadsföra och underhålla ett nätverk för läsombud, behövs en helårsarbetskraft. Enligt schablon innebär detta cirka 1 miljon kronor. Vidare kan det vara lämpligt att kring 150 förskolor deltar i försöksverksamheten (50 förskolor per region i tre regioner). Varje deltagare bör under projektets gång få en utbildning som motsvarar ungefär 1 högskolepoäng (en initial heldagsutbildning samt en halvdagsutbildning cirka sex månader senare). Skolverket har tidigare beräknat utbildningskostnaden för 1 högskolepoäng till 1 250 kronor, vilket sammantaget ger knappt 200 000 kronor per år. Därtill kan läggas 300 000 kronor för kringkostnader som utvärdering och marknadsföring. För huvudmännen är det frivilligt att delta i verksamheten och vi har därför inte räknat med att de ska ersättas för de anställdas arbetstid.

Den parlamentariska beredning för läslyftet som föreslås följa utvecklingen på läsområdet samt bedöma måluppfyllelse och effekter av implementerade reformer, bör finansieras inom ramen för regeringskansliets anslag för kommittéväsendet. Vi bedömer att beredningen kommer att behöva en årlig budget på cirka 3,5 miljoner kronor. Kostnadsberäkningen bygger på att beredningen har behov av ett kansli med tre personer där en årsarbetskraft uppskattas till strax under 1 miljon kronor. Resterande medel

behövs för ledamöternas kostnader samt, som anförs i förslaget, för att beredningen ska ha möjlighet att beställa rapporter och anlita externa konsulter för sammanställningar och forskningsöversikter.

Effekter av omprioriteringar

Inköpsstödet uppgick 2012 till knappt 25 miljoner kronor och bibliotekens totala budget för medieköp är drygt 424 miljoner kronor. Att inköpsstödet dras in och medel omfördelas till kultursamverkansmodellen kan innebära att resurserna minskar för medieinköp vid vissa folk- och skolbibliotek. Samtidigt rör det sig om små summor per mottagare som har fördelats till dessa ändamål, särskilt när det handlar om mindre kommuner. De exakta effekterna på medieinköpen går inte att uppskatta eftersom förslaget innebär en större frihet för huvudmännen att prioritera själva. Dessa kan även fortsatt komma att prioritera medieinköp även om det är mer sannolikt att många vill satsa på t.ex. litteraturförmedling.

Avskaffandet av det nuvarande statsbidraget till läsfrämjande och litterära evenemang kommer ändra förutsättningarna för vilka projekt som är aktuella för direkt statligt stöd. Mindre lokala verksamheter kommer i ökat utsträckning att få söka stöd från lokala och regionala finansiärer. Dessa kan i sin tur prioritera denna typ av verksamhet i överläggningarna med staten inom ramen för kultursamverkansmodellen. Det uppdrag som vi föreslår ges till Kulturrådet om att initiera och samordna läsfrämjandearbete nationellt innebär också att de kan fortsätta att finansiera projekt som involverar vissa av de aktörer som tidigare fått stöd. Skillnaden blir dock att Kulturrådet framöver kommer att vara projektägare i de verksamheter de stödjer och att dessa måste vara av större nationell eller flerregional omfattning. Denna ordning bör innebära betydande synergieffekter då Kulturrådet får större möjlighet att samordna likartade verksamheter så att metoder kan återanvändas och vissa funktioner utnyttjas gemensamt.

Omprioriteringarna inom utgivnings- och kulturtidskriftsstödet innebär bl.a. att vissa större förlag/förlagsgrupper kan förväntas få minskade bidrag. Vårt förslag innebär dock att ett enskilt företags samlade bidrag fortfarande kan uppgå till cirka en miljon kronor per år. Vår bedömning är att de större förlagen eller förlagskoncernerna har egna resurser att finansiera en större del av den

smalare utgivningen. De traditionella förlagshusen har också ofta ett direkt ekonomiskt intresse av att vidmakthålla sin profil som kvalitetsförlag, bl.a. för att attrahera författare och för att bygga sitt varumärke. Därför har de också skäl att även utan omfattande statligt stöd arbeta med utgivning som inte är lönsam på kort sikt. Det minskade bidraget till dessa förlag bör därför inte påverka deras utgivning i någon större utsträckning.

Denna omprioritering innebär också att medel frigörs till ökat stöd per titel, ökat stöd till digitalisering av backlist samt ett förstärkt tidskriftsstöd. Det ökade stödet per titel och till backlist-digitalisering innebär att mindre förslag som inte når upp till taket kommer få mer i bidrag. Det är enligt vår mening en riktig prioritering eftersom dessa står för en ökande andel av den kulturpolitiskt viktiga utgivningen och ofta saknar resurser för t.ex. marknadsföring och ersättning till upphovsmännen. Det är även en viktig effekt av omprioriteringen att flera kulturtidskrifter kan få ökat stöd och t.ex. bättre förutsättningar att betala sina skribenter.

15.2 Konsekvenser enligt 15 § kommittéförordningen

Konsekvenser enligt 15 § kommittéförordningen behandlas nedan. De förslag vi presenterat i föregående kapitel har inte någon inverkan på brottsligheten eller det brottsförebyggande arbetet och detta kommenteras därför inte närmare.

Det kommunala självstyret

Det förslag vi lämnar om litteratur- och läsfrämjande i kultursamverkansmodellen ger större utrymme för lokala och regionala prioriteringar och stärker på så sätt det kommunala självstyret. I övrigt bedömer vi inte att våra förslag har betydelse för principen om kommunalt självstyre.

Sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet

Syftet med flera av de förslag vi lämnar om läsning och läsfrämjande är att de ska bidra till en bättre geografisk spridning av olika insatser. Bedömningen är att förslagen om läsombud i förskolan och bättre tillgång till skolbibliotekarier kan bidra till att

utjämna skillnader mellan olika förskolor och skolor i landet. Bedömningen är vidare att tillgången till kultur i olika delar av landet främjas av att litteratur och läsfrämjande behandlas inom ramen för i kultursamverkansmodellen samt att förbättrad samordning nationellt vad gäller läsfrämjandeprojekt kommer att påverka utbudet positivt i delar av landet där sådana projekt i dag är mindre vanliga. Det förslag vi lämnar om utökad stöd till litterära evenemang i bokhandeln bedöms kunna bidra till bättre förutsättningar att bedriva bokhandel på mindre orter.

Små företags konkurrensförmåga och villkor i övrigt

Det förslag vi lämnat rörande utgivningsstödet syftar till att ge större utrymme att stödja små företag (förlag) på bokmarknaden för att på så sätt bl.a. väga upp för de skalfördelar större företag har och för att underlätta finansieringen av mindre verksamheter. Bedömningen är att de föreslagna förändringarna av bidragssystemet indirekt även kan motverka de koncentrationstendenser som finns på marknaden. Samma sak gäller förslaget om förstärkt stöd till utgivare av kulturtidskrifter. De förslag vi lämnar innefattar ingen ökad regelbörda för mindre eller större företag.

Jämställdheten mellan kvinnor och män

En central fråga vad gäller läsfärdighet och läsvanor är de skillnader som finns mellan pojkar och flickor. För att främja jämställdhet är det viktigt att insatser görs för att komma tillrätta med den minskning i läsfärdighet som framförallt kan noteras bland pojkar. Flera av de förslag som vi lämnar bör kunna bidra till detta även om ytterligare initiativ också behöver tas. Förslagen om läsombud i förskolan, kompetensutveckling för lärare samt skolbibliotekarier bör främja en utveckling i önskvärd riktning. I övrigt är bedömningen att våra förslag inte har några direkta konsekvenser på jämställdheten mellan kvinnor och män.

Möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen

Av stor betydelse för att nå de integrationspolitiska målen är att alla i samhället ges möjlighet att utveckla en god läsfärdighet, men även att det finns god tillgång på litteratur på olika språk och från olika språkområden. Våra förslag i syfte att främja läsfärdighet och läsning bland barn och unga bedöms ha positiva konsekvenser för att nå de integrationspolitiska målen då de bl.a. syftar till att stärka stödet till gruppen barn vars föräldrar talar ett annat språk hemma eller vars föräldrar inte själva har en stark relation till läsning. Vidare bör de förslag vi lämnar om att stödja översättningar och internationellt utbyte ha positiva effekter i denna del.

Referenser¹

- A Creative Economy: Green Paper for the Nordic Region* (Tom Fleming Creative Consultancy & Nordic Innovation Centre, 2007).
- Allen, Ester, red., *Être traduit ou ne pas être – rapport PEN/IRL sur la situation de la traduction littéraire* (Institut Ramon Llull, 2007).
- Allén, Sture, & Kjell Espmark, *Nobelpriset i litteratur – en introduktion* (Svenska Akademien, 2006).
- Andersson, Eva, Monica Larson och & Lena Lindgren, *Cirkeldeltagare 2008 – en studie om deltagare i studieförbundens studiecirkelverksamhet* (Folkbildningsrådet, 2009).
- Arbete åt konstnärer* (SOU 1997:183).
- Arnbak, Elisabeth, "To what extent do basic skills predict students' PISA reading score?", i Niels Egelund, red., *Norden Lights on PISA 2009 – focus on reading* (Nordiska ministerrådet, 2012).
- Avtalad upphovsrätt* (SOU 2010:24).
- Barkman, Clas, "Bästsäljare slukar marknaden", *Dagens Nyheter*, 21 september 2010.
- von Baumgarten-Lindberg, Marianne, Elisabet Reslegård, Susanna Ekström & Ulf Larsson, "Sagostunden som försvann", *Dagens Nyheter*, 24 april 2012.
- Bennich-Björkman, Li, *Statsstödda samhällskritiker: Författarautonomi och statsstyrning i Sverige* (Tidens förlag, 1991).
- Bijvoet, Ellen, & Kari Fraurud, *Det romska språket och romsk språkvård i Sverige 2007* (Institutet för språk och folkminnen, 2008).
- Biståndets resultat – tema demokrati och mänskliga rättigheter* (skr. 2011/12:164).
- Bohlund, Kjell, *Bokmarknaden 2010* (Svenska Förläggareföreningen, 2010).
- Boken: Litteraturutredningens huvudbetänkande* (SOU 1974:5).
- Boken i tiden: Betänkande från Utredningen om boken och kulturtidskriften* (SOU 1997:141).
- Bokutredningen* (SOU 1952:23).

---

¹ Referenslistan innefattar enbart utgivna publikationer. Internetsidor, beslut och handlingar hos myndigheter samt opublicerade promemorior förtecknas inte. Regeringens budgetpropositioner och årligen återkommande skrivelser från statliga myndigheter, som budgetunderlag och årsredovisningar, tas inte heller upp i referenslistan.

- Bäst i klassen – en ny lärarutbildning* (prop. 2009/10:89).
- Carlsson, Ulla, & Ulrika Facht, red., *Mediesverige 2010: Statistik och analys* (Nordicom-Sverige, 2010).
- Carlsson, Ulla, "Några inledande ord i spåren av tidigare utredningar", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet* (prop. 2009/10:165).
- Eide Jensen, Inger, *Utvärdering och förslag till revidering*, promemoria publicerad av Kulturdepartementet (Ku2009/1518/KV).
- Eklund, Stefan, "Med näsa för storsäljare", *Svenska Dagbladet*, 5 december 2009.
- Elam, Ingrid, *Litteraturens hus: Plats för författare, rum för läsare* (2012).
- Eliasson, Åsa, "Dramatiken och läsaren – en undersökning av dramatikens tillgänglighet på bibliotek, i bokhandeln och på Internet", Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 366 (Uppsala universitet, 2007).
- Elmerud, Peter, *Ökad titelbredd: En rapport om bokhandeln och distributionsstödet* (Statens kulturråd, 2001:7).
- En bok om böcker: Litteraturutredningens branschstudier* (SOU 1972:80).
- En ny svensk politik för global utveckling* (SOU 2001:96).
- Ett utvecklat litteraturcentrum och statens stöd till En bok för alla AB*, promemoria publicerad av Kulturdepartementet (Ku2007/2493/Kr).
- Facht, Ulrika, "Aktuell statistik om e-böcker", i Ulla Carlsson & Jenny Johannisson, red., *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (Nordicom-Sverige, 2012).
- Findahl, Olle, *Barn och ungas medieanvändning i Internet-världen* (Nordicom-Sverige, 2012).
- Fjellgren, Anne-Marie, "Den inbyggda osäkerheten", i *Tack för lånet: Om boken, biblioteken och den svenska litteraturens villkor* (Sveriges författarfond, 2004).
- Fleischer, Rasmus, *Boken och biblioteket* (Stockholm, 2011).
- Flisbäck, Marita, *Konstnärernas inkomster ur ett jämställdhetsperspektiv: Ekonomi, arbete och familjeliv* (Konstnärsnämnden, 2010).
- Flisbäck, Marita, *Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster* (Konstnärsnämnden, 2011).
- Folkbildningsrådet, *Fakta om folkbildning* (2011).
- Folkbildningsrådet, *Kommunernas och landsting/regionernas bidrag till studieförbund och folkhögskolor 2011* (2011).

- Folkbildningsrådet, *Statsbidrag till studieförbund 2010 – Kriterier och fördelningsprinciper* (2009).
- Folkbildningsrådet, *Statsbidrag till studieförbund 2011 – Kriterier och fördelningsprinciper* (2010).
- Folkbildningsrådet, *Studieförbundens ekonomi 2010* (2011).
- Fredriksson, Ulf, ”Hur 15-åringars läsning förändrats mellan 2000 och 2009”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- ”Förlagsspecial”, *Svensk bokhandel*, nr 19 2011.
- Förslag till fördelning av medel för budgetåret 2012*, promemoria publicerad av Litteraturutredningen (Ku2011:04/2011/19).
- Gedin, Per, ”En fartblind bokbransch”, *Svenska Dagbladet*, 2 maj 2010.
- Gedin, Per, ”Litteratur på utförsäljning”, *Axess Magasin*, nr 7 2011.
- Gehlin, Jan, *Floden och virolarna: Linjer och episoder ur hundra års författarfacklig historia* (Alber Bonniers förlag, 1993).
- Gemensam organisation för export- och investeringsfrämjande* (prop. 2011/12:92).
- Generella konstnärsstöd* (SOU 1997:184).
- Grahn, Olof, *Kartläggning och förslag till en mer effektiv försäljningsprocess mellan förlag och bokhandel* (Svenska bokhandlareföreningen & Svenska Förläggareföreningen, 2007).
- Gunder, Anna, *Garanterade författare: Om biblioteksersättningen och den garanterade författarpenningen 1972-2010* (Uppsala universitet, 2012).
- Gustavsson Eriksson, Anna-Lena, ”Läs- och skrivstrategier”, i Kjell Granstöm, red., *Forskning om lärares arbete i klassrummet*, (Myndigheten för skolutveckling, 2007).
- Gustavsson, Robert, *Evaluation of the Swedish Institut’s Cultural Exchange Programme to Official Development Assistance Recipient Countries* (Sipu International, 2009).
- Gustavsson, Styrbjörn, *World Literature – International Partners for Literary Diversity* (Sida, 2001).
- Gärdemalm, Jimmy, & Maria Öman, *Litteraturens villkor i Norrbotten – en kartläggning* (Norrbottens länsbibliotek, 2012).
- Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar*, promemoria publicerad av Näringsdepartementet och Kulturdepartementet (2009).
- Hattie, John, *Visible learning* (Routledge, 2009).
- Hedström, Hasse, *L som i läsa, M som i metod – om läsinläring i förskoleklass och skola* (Läraryrskommitténs förlag, 2009).

- Heilbron, Johan, & Gisèle Sapiro, red., "Traduction: les échanges littéraires internationaux", *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr 144 (2002).
- Hemmungs Wirtén, Eva, "The Global Market 1970-2000: Producers", i Simon Eliot & Jonathan Rose, red., *A Companion to the History of the Book* (Blackwell Publishing, 2009).
- Hertel, Hans, *500.000 £ er prisen: Bogen i mediesymbiosens tid*, (Museum Tusulanums forl., 1995).
- Holmquist, Jan, *Centraler i ett nytt bibliotekslandskap: Lånecentraler, depåbibliotek och Internationella biblioteket – översyn och förslag* (Kungl. biblioteket, 2011).
- Hovendick Francis, Briana, Keith Curry Lance & Zeth Lietzau, *School Librarians Continue to Help Students Achieve Standards: The Third Colorado Study* (Library Research Service, 2010).
- Hägglund, Jonas, & Frida Vernersdotter, *Kulturvanor i Sverige 1987–2011*, SOM-rapport 2012:17 (SOM-institutet).
- Hägnesten, Toura, *Lärarna, eleverna och deras läsning – En läs- och språksatsning i Stockholms stads grundskolor* (Stockholms stad, 2011).
- Höglund, Lars, "Bokläsning i skiftet mellan traditionella och digitala medier", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Högström, Jenny, "Vad tjänar en poet?", *Helsingborgs dagblad*, 22 januari 2012.
- Internationella kulturutredningen 2003* (SOU 2003:121).
- Karlsson, David, *En kulturutredning: Pengar, konst och politik* (Glänta Produktion, 2010).
- Konkurrensverket, *Konkurrens och samarbete inom medierna* (2003).
- Konstnärerna och trygghetssystemen* (SOU 2003:21).
- Konstnärernas verksamhetsinriktning och ekonomiska förhållanden* (SOU 1997:190).
- Konstnärernas villkor* (prop. 1997/98).
- Konstnärskommittén, *Konstnärernas inkomster – en statistisk undersökning av SCB inom alla konstområden 2004–2005* (2009).
- Kovač, Miha, & Rüdiger Wischenbart, *Diversity Report 2010: Literary Translation in Current European Book Markets – An analysis of authors, languages, and flows* (2011).
- Kulturpolitikens arkitektur* (SOU 2009:16).
- Kungl. biblioteket & Svensk biblioteksförning, *När kommer boomen? En kartläggning av e-boken i Sverige ur ett biblioteksperspektiv* (2011).

- Kungl. biblioteket, *Bibliotek 2010: Folkbibliotek, forskningsbibliotek, sjukhusbibliotek* (2011).
- Kungl. biblioteket, *Bibliotek 2011: Folkbibliotek, forskningsbibliotek, sjukhusbibliotek* (2012).
- Kungl. biblioteket, *Skolbibliotek 2012: Grundskolor, ungdomsgymnasier* (2012).
- Lepape, Pierre, "Hyperconcentration chez les éditeurs, la dictature de la World Literature", *Le Monde diplomatique*, mars 2004.
- Liberg, Caroline, *Hur barn lär sig läsa och skriva* (Studentlitteratur, 2006).
- Lindqvist, Yvonne, "Det globala översättningsfältet och den svenska översättningsmarknaden", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Lundberg, Ingvar, & Katarina Herrlin, *God läsutveckling: Kartläggning och övningar* (Natur & Kultur, 2009).
- Lundberg, Ingvar, *Bornholmsmodellen: Vägen till läsning – Språklekar i förskoleklass* (Natur & Kultur, 2007).
- Lära, växa, förändra* (prop. 2005/06:192).
- Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi* (SOU 2012:10)
- Läs mera! Slutbetänkande av 1982 års bokutredning* (SOU 1984:30).
- Michie, Joan S., & Bradford W. Chaney, *Evaluation of the Improving Literacy Through School Libraries Program Final Report* (U.S. Department of Education, 2005).
- Myrberg, Mats, red., *Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter* (Lärarhögskolan Stockholm, 2003).
- Määttä, Jerry, "Pengar, prestige, publicitet: Litterära priser och utmärkelser i Sverige 1786–2009", *Sammlaren: Tidskrift för litteraturvetenskaplig forskning*, årgång 131 (2010).
- Nilsson, Åsa, *Kulturvanor i Sverige 1987-2010*, SOM-rapport 2011:23 (SOM-institutet).
- Nordicom-Sveriges internetbarometer 2010*, *MedieNotiser* nr 2 2011 (Nordicom-Sverige).
- Nya villkor för statligt stöd till kulturtidskrifter*, promemoria publicerad av Kulturdepartementet (Ku2009/2215/KV).
- Nätverkstan, *Syns inte, finns inte: Kulturtidskriften och distributionen* (2010).
- OECD, *PISA 2009 Results: What Makes a School Successful? Resources, Policies and Practices*, vol. IV (2010).

- OECD, *PISA 2009 Results: What Students Know and can do – Students Performance in Reading, Mathematics and Science*, vol. I (2010).
- PEN International, Writers in Prison Committee, *Half-yearly Caselist: To 31 December 2011* (2011).
- Peterson, Bo, *Välja och sälja – om bokförläggarens nya roll under 1800-talet, då landet industrialiserades, tågen började rulla, elektriciteten förändrade läsvanorna, skolan byggdes ut och bokläsarna blev allt fler* (Norstedts, 2003).
- Pettersson, Jan-Erik, *Vad gör de på bokförlagen?* (Svenska Förläggareföreningen, 2011).
- Peurell, Erik, *En författares väg: Jan Fridegård i det litterära fältet* (Gidlund, 1998).
- Peurell, Erik, *Till låns och till salu: Den sköna skönlitteraturen 2* (BTJ förlag, 2008).
- Promemoria angående grunderna för en reform av lagstiftningen om rätt till litterära och musikaliska verk* (SOU 1937:18).
- Reichenberg, Monica, *Att läsa mellan och bortom raderna* (Studentlitteratur, 2006).
- Renman Claesson, Katarina, ”Boken, författaren och läsaren – en upphovsrättslig reflektion”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Report of the National Reading Panel: Teaching Children to Read – An Evidence-Based Assessment of the Scientific Research Literature on Reading and its Implications for Reading Instruction* (National Institute of Child Health and Human Development, 2000).
- Riksantikvarieämbetet, *Kulturmyndigheternas arbete med kulturella och kreativa näringar* (2012).
- Rosén, Monica, ”Förändringar i läsvanor och läsförmåga bland 9- och 10-åringar”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Rønning, Helge, & Tore Slaatta, ”A Very Special Trade? Or Just Like Other Media? Characteristics of the International Book Industry”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Samverkan i bokbranschen* (Ds U 1980:11).
- Schiffrin, André, *Förlag utan förläggare* (Ordfront Förlag, 2001).
- Schiffrin, André, *L'argent et les mots* (La Fabrique, 2010).
- Schiffrin, André, *Le contrôle de la parole* (La Fabrique, 2005).
- Schmidt, Lars, ”Bokklubbarna minskar”, svb.se, 17 februari 2012.
- Sida, *Facts & Figures 2005: Culture and Media* (2006).

- Sjögren, P. Jonas, "Från branschavtal till fri marknad", i *Bokbranschen i Sverige: Utvecklingen mellan 1973 och 2003* (Svenska Bokhandlarenföreningen & Svenska Förläggareföreningen, 2003).
- Statens kulturråd, *Boken – en översikt III*, Kulturrådets skriftserie 1989:2.
- Statens kulturråd, *Böcker och kulturtidskrifter 2000*, Kulturen i siffror 2001:9.
- Statens kulturråd, *Främjande av ansökningar till EU:s kulturprogram* (2011).
- Statens kulturråd, *Kulturens finansiering 2008-2009*, Kulturen i siffror 2010: 7.
- Statens kulturråd, *Kulturrådets strategi för internationell verksamhet 2011-2013* (2010).
- Statens kulturråd, *Kulturtidskrifter – Skrifter i tiden*, Kulturrådets skriftserie 1986:5.
- Statens kulturråd, *Skapande skola – en nulägesanalys*, Kulturrådets skriftserie 2012:2.
- Statens kulturråd, *Statligt stöd till kulturtidskrifter: Förslag*, Kulturrådets skriftserie 1989:6.
- Statens kulturråd, *Strategi för det internationella litteratursamarbetets utformning och synlighet* (2008).
- Statens kulturråd, *Utfallet av Skapande skola – december 2010* (2010).
- Statens skolinspektion, *Förskola, före skola – lärande och bärande: Kvalitetsgranskningsrapport om förskolans arbete med det förstärkta pedagogiska uppdraget*, rapport nr 2012:7.
- Statens skolinspektion, *Förskolans pedagogiska uppdrag*, rapport 2011:10.
- Statens skolinspektion, *Läsprocessen i svenska och naturorienterade ämnen, årskurs 4-6*, rapport 2010:5.
- Statens skolinspektion, *Skolbibliotek*, informationsblad utgivet den 30 september 2011.
- Statens skolverk, *Eleverna och nätet – PISA 2009 om 15-åringars förmåga att söka, läsa och värdera digital information*, rapport nr 361 (2011).
- Statens skolverk, *Handledning för jämställdhet och kunskap – ökad måluppfyllelse i skolan* (2012).
- Statens skolverk, *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdigheten över tid*, rapport nr 374 (2012).
- Statens skolverk, *Läroplan för förskolan Lpfö 98, reviderad 2010*.
- Statens skolverk, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*.

- Statens skolverk, *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*.
- Statens skolverk, *Nya språket lyfter! Bedömningsstöd i svenska och svenska som andraspråk för grundskolans årskurs 1-4, reviderad upplaga enligt Lgr 11*.
- Statens skolverk, *Rustad att möta framtiden: PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap*, rapport nr 352 (2010).
- Statens skolverk, *Vad händer med läsningen? En kunskapsöversikt om läsundervisningen i Sverige 1995–2007*, rapport nr 302 (2007).
- Statens skolverk, *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola: Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer* (2009).
- Statligt litteraturstöd (Ds U 1977:14).
- Statligt stöd till kulturtidskrifter (Ds U 1976:16).
- Statligt tidskriftsstöd (Ds U 1970: 17)
- Statskontoret, *Styrning av svensk biståndspolitik – en utvärdering* (2011).
- Statskontoret, *Svenska institutets förvaltningskostnader* (2011).
- Steiner, Ann, ”Läsarnas marknad, marknadens läsare”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Steiner, Ann, *I litteraturens mittfåra: Månadens bok och svensk bokmarknad under 1970-talet* (Makadam förlag, 2006).
- Stöd till bokhandeln (Ds U 1976:16).
- Stöd till bokutgivning och bokförlag (Ds U 1981:5).
- Stöd till organisationstidskrifter (Ds Fi 1976:7).
- Sundin, Olof, ”Att hantera kunskap och information i den digitala samtiden”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Sundin, Staffan, *Den svenska mediemarknaden 2006*, *MedieNotiser* nr 3 2006 (Nordicom-Sverige).
- Sundin, Staffan, *Den svenska mediemarknaden 2009*, *MedieNotiser* nr 3 2009 (Nordicom-Sverige).
- Sundin, Staffan, *Den svenska mediemarknaden 2011*, *MedieNotiser* nr 3 2011 (Nordicom-Sverige).
- Sundin, Staffan, ”Tidskriftsmarknaden”, i *Medieutveckling 2010* (Radio- och TV-verket, 2010).
- Sundin, Staffan, ”Ökad integration och koncentration: Den svenska bokmarknaden i förändring”, i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).

- Svedjedal, Johan, "Svensk skönlitteratur i världsperspektiv", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).
- Svensk biblioteksförning, *Biblioteken behöver kärlek: Sverige behöver en nationell bibliotekspolitik!* (2008).
- Svensk biblioteksförning, *Läsfrämjande – förnyelse behövs!* (2008).
- Svensk export och internationalisering – utveckling, utmaningar, företagsklimat och främjande* (SOU 2008:90).
- Svenska Förläggareföreningen, *Branschstatistik 2011* (2012).
- Svenskan i världen* (SOU 2007:9).
- Sveriges Författarförbund, *Författarnas inkomster 1993* (1994).
- Sveriges Författarförbund, *Författarnas inkomster 2004* (2007).
- Sveriges politik för global utveckling* (skr. 2007/08:89).
- Sveriges Tidskrifter, *Tidskriftsfakta 2011* (2011).
- Söderlund, Margareta, "Nytt skolbibliotek – påverkades elevernas läsning? En undersökning av två åttondeklasser i Eskilstuna", i Kerstin Rybeck, red., *Spelar Skolbiblioteken någon roll?* (Uppsala universitet, 2009).
- Söderström, Jesper, "Biblioteksersättningen och den inre marknaden", i *Tack för lånet: Om boken, biblioteken och den svenska litteraturens villkor* (Sveriges författarfond, 2004).
- Taube, Karin, *Barns tidiga läsning* (Norstedts akademiska förlag, 2007).
- Tenberg, Michael, *Samtalets möjligheter: Om litteratursamtal och litteraturreception i skolan* (Symposion, 2011).
- Thompson, John B., *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century* (Polity Press, 2010).
- Tid för kultur* (prop. 2009/10:3).
- TS-tidningen*, nr 1 2012.
- Tänka framåt, men göra nu* (SOU 2006:45).
- Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk: lagförslag* (SOU 1956:25).
- Utredning och förslag rörande frågan om avgift för hemlån av böcker från bibliotek* (SOU 1935:22).
- Utrikesförvaltning i världsklass* (SOU 2011:21).
- Utvärdering av Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling* (Ramböll Management, 2008).
- Warnqvist, Åsa, "Dragonball, LasseMaja och Twilight: Utgivningen av barn- och ungdomslitteratur i Sverige 2001–2010", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare* (SOU 2012:10).

- Warnqvist, Åsa, *Poesifloden: Utgivningen av diktsamlingar i Sverige 1976-1995* (Ellerströms förlag, 2007).
- Westerberg, Bengt, "Författarstödet måste utvecklas", *Svenska Dagbladet*, 1 mars 2012.
- Westlund, Barbro, *Att undervisa i läsförståelse* (Natur & Kultur, 2009).
- Widengren Hammarskiöld, Gunilla, & Lars E. Pettersson, *Förlagsboken* (Ordfront förlag, 2001).
- Åberg, Andreas, & Madeleine Grive, *Den vältempererade kritiken* (tidskriften 10TAL/föreningen Pomona, 2009).
- Åman, Johannes, *Att lära av de bästa – en ESO-rapport om svensk skola i ett internationellt perspektiv* (Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, 2011:8).
- Översyn av myndighetsstrukturen för Sverige-, handels- och investeringsfrämjande* (Ds 2011:29).

Kommittédirektiv

Litteraturens ställning

Dir.
2011:24

Beslut vid regeringssammanträde den 24 mars 2011

Sammanfattning

En kommitté ska analysera litteraturens ställning i dag och identifiera utvecklingstendenser som förväntas kunna påverka litteraturområdet framöver. Kommittén ska analysera

- litteraturens ställning i skolan,
- läsfrämjande insatser,
- de litterära upphovsmännens villkor,
- bokmarknaden,
- tidskriftsmarknaden, och
- det internationella utbytet på litteraturområdet.

Kommittén ska lämna förslag på hur litteraturens ställning kan stärkas samt bl.a. bedöma och föreslå vilka statliga insatser som bör göras för att möta de utmaningar som teknikutvecklingen för med sig. En målsättning med förslagen ska vara att de leder till ett ökat läsande och ett rikt utbud av kvalitetslitteratur.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 september 2012.

Förändringar på litteraturområdet

Sedan den senaste breda översynen av litteraturområdet i mitten av 1990-talet har det skett stora förändringar, både vad gäller läsvanor och utgivningen av böcker och tidskrifter. Dessa förändringar är bl.a. en följd av en snabb teknisk utveckling och nya sätt att köpa och distribuera litteratur som påverkat alla delar av det litterära systemet, allt från produktion och distribution till litteraturkritik och läsande. Undersökningar visar också att det finns tendenser till

en negativ utveckling under de senaste åren vad gäller läsförståelse, läsning och intresse för litteratur bland barn och unga.

Regeringen aviserade i budgetpropositionen för 2011 (prop. 2010/11:1, utg.omr. 17) mot denna bakgrund att en litteraturutredning skulle tillsättas för att bl.a. kartlägga villkoren för kvalitetslitteraturen och hur den når ut till publiken samt för att se över hur de läsfrämjande insatserna kan utvecklas. Regeringen bedömde också att 3 miljoner kronor per år ska avsättas under perioden 2012–2014 för insatser som syftar till att stärka bokens ställning och mångfalden på bokmarknaden, t.ex. vad gäller kvalitetslitteratur i översättning från andra språk, samt för att stödja insatser för fristadsförfattare.

Från slutet av 1960-talet fram till mitten av 1980-talet har litteraturområdet behandlats i ett flertal statliga utredningar. Det gemensamma uppdraget för dessa utredningar var att hitta former för hur en bokutgivning präglad av mångfald och kvalitet skulle främjas samt hur tillgängligheten i hela landet skulle förbättras. Den senaste breda översynen av litteraturområdet presenterades i betänkandet *Boken i tiden* (SOU 1997:141). Utredningen behandlade ett flertal områden, bl.a. läsningen, författarnas villkor, förlagsbranschen, handeln med böcker, biblioteken, litteraturen i förskolan och skolan, kulturtidskrifterna samt de statliga stödordningarna på litteraturområdet. Utredningen ledde bl.a. till att det infördes ett stöd för distribution till folkbiblioteken av titlar som fått litteraturstöd.

Den 1 januari 2002 sänktes mervärdesskatten på omsättning av böcker, tidskrifter m.m. från 25 procent till 6 procent. Förändringen skedde bl.a. mot bakgrund av uppgifter om minskat läsande i befolkningen. För att följa upp att den sänkta mervärdesskatten fått genomslag i det pris som konsumenterna betalade tillsattes en kommitté med uppdrag att följa och granska prisutvecklingen på böcker, tidskrifter m.m. Bokpriskommissionen lämnade 2005 sin slutrapport (SOU 2005:12).

Litteraturfrågorna behandlades även av den senaste kulturutredningen. I betänkandet *Kulturpolitikens arkitektur* (SOU 2009:16, kap. 17) föreslogs bl.a. att litteraturstödet skulle göras om till ett allmänt stöd för kulturpolitiska insatser inom hela litteratur- och biblioteksområdet. Det nya stödet skulle fördelas av en särskild myndighet för konstarna som skulle skapas genom en sammanslagning av Sveriges författarfond, Konstnärsnämnden och delar av Statens kulturråd.

I propositionen Tid för kultur (prop. 2009/10:3) föreslog regeringen bl.a. att de detaljerade bidragsförordningarna på litteratur- och tidskriftsområdet skulle ersättas av en generell förordning. Denna förändring har genomförts genom en ny förordning som trädde i kraft den 15 augusti 2010 (SFS 2010:1058). Regeringen gjorde bedömningen att Kulturutredningens förslag om en sammanslagning av Sveriges författarfond, Konstnärsnämnden och delar av Statens kulturråd inte borde genomföras. Däremot skulle dessa myndigheter samarbeta närmare kring gemensamma uppgifter.

Kommitténs uppdrag

Mot bakgrund av de förändringar som skett bl.a. när det gäller läsvanor och teknisk utveckling ska kommittén analysera litteraturens ställning i dag och identifiera utvecklingstendenser som förväntas kunna påverka litteraturområdet framöver. Kommittén ska lämna förslag på hur litteraturens ställning kan stärkas samt bl.a. bedöma och föreslå vilka statliga insatser som bör göras för att möta de utmaningar som teknikutvecklingen för med sig. En målsättning med förslagen ska vara att de leder till ett ökat läsande och ett rikt utbud av kvalitetslitteratur.

Kommittén ska genomföra uppdraget genom att belysa de frågor som anges under respektive rubrik nedan. När det bedöms relevant ska kommittén göra internationella jämförelser. Om kommittén lämnar förslag som medför kostnader, ska förslag till finansiering redovisas. Kommittén ska vid analysen av bidragsordningar beakta EU:s konkurrens- och statsstödsregler. Det ingår inte i kommitténs uppdrag att föreslå förändringar som rör upphovsrätt eller mervärdesskatt.

I det följande preciseras uppdragets olika delar.

Litteraturens ställning i skolan och läsfrämjande insatser

Litteraturen tillhandahåller ett språk för att uttrycka mänskliga erfarenheter och värderingar som är betydelsefullt både för den enskilde och för samhället i stort. En vana vid att läsa och förstå längre sammanhängande texter av litterär eller resonerande art är en väsentlig förutsättning för att som medborgare fullt ut kunna delta i det offentliga samtalet.

En av skolans viktigaste uppgifter är att arbeta för att barn och unga utvecklar sitt språk, bl.a. genom att upptäcka böcker och bli goda läsare. Även det allmänna biblioteksväsendet spelar en avgörande roll för att främja läsning och intresset för litteratur. Studier pekar också på att det finns ett starkt samband mellan läsförmågan och övriga skolresultat, se t.ex. Resultatuppföljning, läskvalitet och skolutveckling (SOU 2010:97). Av dessa skäl är det viktigt att alla tidigt får möjlighet att möta litteraturen, grundlägga goda läsvanor och lära känna centrala delar av det litterära kulturarvet.

En av regeringens prioriteringar har under de senaste åren varit att öka läsandet och att förbättra läsförståelsen. Regeringen har bl.a. satsat på att stärka basfärdigheterna läsa-skriva-räkna inom ramen för det obligatoriska skolväsendet. Under fem år har 1,5 miljarder kronor satsats för att förbättra elevernas baskunskaper. De läsfrämjande insatser som stöds av Statens kulturråd har också fått ökade resurser. Syftet med Kulturrådets bidrag är att utveckla nya metoder för att stimulera läsning hos barn och unga. Kulturrådet fördelar även ett inköpsstöd och ett distributionsstöd. Inköpsstödet söks av kommuner för inköp av litteratur till folk- och skolbiblioteken i syfte att främja barns och ungas läsande. Distributionsstödet används för att främja att de titlar som fått litteraturstöd finns tillgängliga på biblioteken.

Av befintliga undersökningar (se t.ex. NORDICOM:s Mediebarometer 2009) framgår att läsandet i befolkningen som helhet varit relativt stabilt över tid även om en svag men ihållande nedgång sedan början av 1990-talet kan anas. Till viss del förefaller detta kunna förklaras av att informationsinhämtningen inom utbildning och arbetsliv i allt högre utsträckning sker via Internet snarare än genom läsning av tryckt facklitteratur. Samtidigt är skillnaderna fortsatt stora mellan olika grupper. Kvinnor läser mer än män och högutbildade mer än lågutbildade. I ett internationellt perspektiv framstår läsandet i Sverige som högt totalt sett samtidigt som det finns en växande grupp av personer som knappast läser alls.

Den nyligen genomförda PISA-undersökningen (PISA 2009) ger vid handen att svenska 15-åringars läsförståelse har försämrats under 2000-talet. Läsförståelsen är i dag på en genomsnittlig nivå i ett internationellt perspektiv. I alla tidigare PISA-undersökningar har svenska elever presterat över genomsnittet av OECD-länderna. Nästan en femtedel av de svenska eleverna når inte upp till basnivån i läsförståelse. Samtidigt har även andelen elever som bedöms som

avancerade läsare minskat. Både pojkar och flickor har tappat, men pojkar har tappat mer och de svagpresterande pojkarna mest.

Tidigare undersökningar (se PIRLS-studien från 2006) pekar också mot att det hade skett en tillbakagång i läsförmåga bland yngre barn. Andelen starka och mycket starka läsare hade minskat enligt dessa undersökningar. Färre elever klarade mer avancerade läsuppgifter. Det var också färre elever som hade en mycket positiv attityd till läsning och som ofta läste längre texter och böcker på fritiden för att det var roligt. Det var också färre elever som hade föräldrar som läste ofta och för nöjes skull.

En annan sida av utvecklingen är att folkbibliotekens utlåning av litteratur har minskat de senaste åren, även om minskningen avtagit. Av statistik som samlas in av Statens kulturråd (Kulturen i siffror 2009:2) framgår att antalet boklån på biblioteken minskat under det senaste decenniet, både i absoluta tal och per capita. Även bibliotekens bestånd av böcker har minskat under samma period. Andelen lån av allmän skönlitteratur har minskat till förmån för facklitteratur samt barn- och ungdomsböcker.

Väsentligt att notera är även skolornas bibliotek som en resurs för att främja läsandet och öka tillgången på olika slags böcker. Skolbiblioteken kan dels inspirera till ett ökat läsande, dels ha en pedagogisk funktion i undervisningen. Kulturrådets undersökning om skolbibliotek (Kulturen i siffror 2009:1) visar att endast två tredjedelar av skolenheterna hade någon form av skolbibliotek. I den nya skollagen (2010:800) som börjar tillämpas från och med den 1 juli 2011 stadgas att eleverna ska ha tillgång till skolbibliotek.

Mot bakgrund av den utveckling som beskrivits ovan är det motiverat att se över hur insatserna för att öka läsandet och intresset för litteratur kan vidareutvecklas. Det behövs också en mer samlad bild av hur läsandet ser ut i olika grupper och hur nya läsvanor speglas i befintlig statistik.

Uppdraget

Kommittén ska utifrån tillgänglig statistik analysera hur läsandet och intresset för läsning har utvecklats i olika befolkningsgrupper över tid. Kommittén ska även belysa om den befintliga statistiken bygger på lämpliga variabler för att beskriva läsvanor i ett föränderligt medielandskap.

Kommittén ska analysera och föreslå hur litteraturens ställning kan stärkas i förskolan, förskoleklassen, grundskolan och gymnasieskolan. Som en del av analysen ska kommittén bl.a. bedöma om det behövs särskilda insatser för fortbildning och för att utveckla lärande exempel på textval och boksamtal, dvs. mer systematiska samtal om litteratur. Kommittén ska redovisa hur de föreslagna insatserna kan varieras och anpassas efter behov i olika åldersgrupper samt analysera och föreslå åtgärder som kan öka intresset för litteratur hos särskilt lässvaga grupper.

Kommittén ska analysera det allmänna biblioteksväsendets roll för att främja läsning och för spridning av kvalitetslitteratur i ett föränderligt medielandskap. Kommittén ska pröva om utvecklingen motiverar förändringar i de statliga stöden till bibliotekssektorn, t.ex. vad gäller medieförsörjning. Kommittén ska även kartlägga och redovisa hur samverkan mellan skol-/folkbiblioteken och pedagogerna kan stärkas när det gäller att använda litteratur i undervisningen, samt pröva om det finns behov av att stärka skolbibliotekets ställning och föreslå relevanta insatser.

Vidare ska kommittén föreslå hur olika läsfrämjande insatser utanför skolväsendet, bl.a. de som genomförs med stöd av Statens kulturråd, ska få större genomslag och komma hela landet till del. Kommittén ska särskilt uppmärksamma insatser som tar tillvara de litterära upphovsmännens kunskap och engagemang i arbetet för att öka intresset för läsning, eget skrivande och litteratur samt lämna förslag på hur sådant arbete kan vidareutvecklas.

Villkoren för de litterära upphovsmännen

Att författare och andra litterära upphovsmän ges bra förutsättningar för skapande verksamhet är avgörande för litteraturens utveckling i landet. Den konstnärliga friheten ska värnas, konstnärligt förnyelse- och utvecklingsarbete stödjas och kulturskaparnas ekonomiska, upphovsrättsliga och sociala villkor beaktas.

Inom kulturområdet finns bidrag och offentligrättsliga ersättningar som är särskilt riktade till de litterära upphovsmännen. Sveriges författarfond förmedlar den statliga biblioteksersättningen som lämnas till upphovsmän till litterära verk för användning av deras verk genom de svenska folk- och skolbiblioteken. Biblioteksersättningen betalas ut i form av författar- och översättarpennningar,

som baseras på utlåningen vid biblioteken, eller i form av garanterad författarpenning.

Författarfonden fördelar också bl.a. långtidsstipendier och konstnärsbidrag till författare, översättare, kulturjournalister och dramatiker samt stöd för beställning av nyskriven svensk dramatik. Sedan 1985 finns en överenskommelse mellan regeringen och Sveriges författarförbund, Föreningen Svenska Tecknare och Svenska Fotografers förbund om rätt till förhandlingar om biblioteksersättningens grundbelopp.

Konstnärsgrupperna påverkas även av beslut och villkorsändringar inom andra samhällssektorer, t.ex. av social-, skatte- och arbetsmarknadspolitiken. Ett flertal utredningar av konstnärernas villkor har också visat på att problem och otydligheter kan uppstå i mötet mellan konstnärlig verksamhet och de generellt verkande trygghetssystemen.

Viktiga frågor som påverkar villkoren för författare m.fl. har behandlats i aktuella utredningar. Det gäller bl.a. Upphovsrättsutredningens delbetänkande Avtalad upphovsrätt (SOU 2010:24). Frågor om upphovsrättens utformning och de generella trygghetssystemens konstruktion är exempel på sådana villkorsfrågor som bäst behandlas i särskild ordning. Det ingår därför inte i uppdraget för denna utredning att lämna förslag i denna del. Utredningen ska i stället fokusera på det för de litterära upphovsmännen betydelsefulla område som rör bidrag och offentligt rättsliga ersättningar.

Uppdraget

Kommittén ska utifrån tillgänglig statistik analysera hur de ekonomiska villkoren ser ut för yrkesverksamma upphovsmän på det litterära området. Kommittén ska analysera hur fördelningen av ersättningar, stipendier och bidrag till yrkesverksamma författare, översättare, kulturjournalister och dramatiker utvecklats över tid samt hur de förhåller sig till de generella trygghetssystemen. Utifrån analysen ska kommittén föreslå hur stödordningarna kan vidareutvecklas för att främja större effektivitet och transparens.

Vidare ska kommittén överväga om den förhandlingsordning mellan staten och upphovsmännen som tillämpas för biblioteksersättningen fortfarande är tidsenlig eller om den kan ersättas med ett annat förfarande som ger de berörda grupperna insyn i för dem viktiga processer.

Tillgång till kvalitetslitteratur på bokmarknaden

Att det finns en väl fungerande marknad för böcker med ett stort antal oberoende aktörer och en bred utgivning är angeläget ur ett kulturpolitiskt perspektiv och för att värna yttrandefriheten. En bred utgivning av både fack- och skönlitteratur är till gagn för konsumenternas valfrihet och en viktig förutsättning för det offentliga samtal som är grundläggande i det demokratiska samhället. Utgivningen av litteratur är också angelägen för det svenska språkets utveckling.

I syfte att främja mångfald, kvalitet och fördjupning fördelar Statens kulturråd bidrag till utgivning av litteratur. Statsbidrag till utgivning av litteratur lämnas huvudsakligen till enskilda titlar i efterhand, men får sedan 2010 även lämnas i förhand till planerad utgivning. Vidare administrerar Statens kulturråd bl.a. ett distributionsstöd som syftar till att de titlar som fått litteraturstöd ska finnas tillgängliga på landets bibliotek. Staten stöder också utgivningen av lättlästa böcker för särskilda målgrupper via Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur/Centrum för lättläst.

Bokbranschen har i dag att möta en teknikutveckling som innebär nya sätt att producera, distribuera och tillgodogöra sig litteratur digitalt. I produktionsledet innebär utvecklingen bl.a. att teknik blivit tillgänglig som i högre utsträckning gör det möjligt för enskilda att ge ut sina texter på egen hand. Hur detta kan komma att påverka förlagen, och det viktiga arbete som där bedrivs för kvaliteten i den slutliga produkten, är osäkert. Det kan dock ge större möjligheter för nya talanger att komma fram och medföra en demokratisering av det tryckta ordet.

Att litteratur i högre utsträckning kommer att distribueras och läsas i digital form framöver är tydligt. Samtidigt är försäljningssiffrorna för digitala böcker fortfarande mycket låga i Sverige. Elektronisk tillgång till litteratur innebär fördelar vad gäller tillgänglighet, men upphovsmännens och förlagens möjligheter att få betalt för böcker riskerar också att minska. Nya affärsmodeller som genererar intäkter på Internet och skydd mot illegal fildelning är viktiga framtidsfrågor för branschen.

Efter ett antal år med stigande försäljning – delvis som en följd av sänkt bokmoms – har försäljningstalen i bokbranschen de senaste åren stagnerat enligt tillgänglig statistik från Svenska Förläggareföreningen. Det finns också tendenser till likriktning i utbudet, med ett ökat fokus på storsäljare och minskad bredd. Översatt

litteratur kan ha svårt att nå ut och från vissa språkområden översätts få titlar. Tillgänglig statistik visar att utgivningen av backlisttitlar, dvs. äldre titlar, ökar medan nyutgivningen inom flera viktiga kategorier – som svensk och översatt skönlitteratur – successivt har minskat något under det senaste decenniet.

Om man ser till den totala utgivningen över en längre tidsperiod framgår det dock att det totalt sett i dag ges ut fler titlar än t.ex. vid 1980-talets mitt. Även försäljningstalen är högre i dag. Den tillgängliga statistiken bör dock inte ses som uttömmande eftersom den enbart bygger på uppgifter från vissa av de svenska förlagen och det är angeläget att få belyst hur utvecklingen egentligen bör tolkas ur kulturpolitisk synvinkel.

Ytterligare en tendens är att försäljningen i den fysiska bokhandeln minskar, främst till förmån för Internetbokhandeln. Även bokklubbarnas försäljning har gått bakåt. Trots det står den fysiska bokhandeln fortfarande för den största andelen av bokförsäljningen. Samtidigt har utbudet i denna försäljningskanal i vissa fall smalnats av. Det kan vara till nackdel för konsumenter som föredrar den traditionella bokhandeln och mindre förlag som får svårare att nå ut med sina titlar denna väg.

Via Internetbokhandeln kan dock den som är intresserad i dag få tillgång till ett omfattande utbud av både svenska och utländska titlar. På samma sätt innebär Internetbokhandeln nya möjligheter att nå konsumenterna utanför de traditionella försäljningskanalerna. Det stora utbudet i näthandeln – en variant av det som ofta kallas den långa svansens ekonomi – och hur det presenteras reser samtidigt nya frågor. Till exempel om Internetbokhandeln kan fungera som en ersättning för en fysisk mötesplats när det gäller att främja läsning eller för att lyfta fram och presentera även smalare litteratur. Vidare innebär utvecklingen att särskilt mindre och medelstora förlag blir beroende av de stora bokhandlarna på ett annat sätt än de förlagsom har tillgång till egna försäljningskanaler.

Mot bakgrund av de utvecklingstendenser som beskrivits ovan är det motiverat att se över hur bokbranschen utvecklas och hur det påverkar läsarnas möjlighet att få tillgång till kvalitetslitteratur.

Uppdraget

Kommittén ska analysera hur den svenska bokmarknaden har utvecklats över tid när det gäller mångfalden i utgivningen av och tillgängligheten till översatt och på svenska utgiven fack- och skönlitteratur samt litteratur på andra språk. Både produktions-, distributions- och försäljningsledet bör därvid beaktas. Särskilt avseende bör fästas vid den digitala utvecklingen och dess betydelse i respektive led. Kommittén ska bedöma om utvecklingen inneburit en minskad bredd när det gäller tillgången för konsumenterna till kvalitetslitteratur inom kulturpolitiskt relevanta genrer.

Vidare ska kommittén analysera hur fördelningen av det statliga stödet till utgivning och spridning av litteratur utvecklats över tid, t.ex. vad gäller antal litteraturstödda titlar, genrer och utgivande förlag. Utifrån analysen ska kommittén bedöma om det statliga stödet på ett effektivt sätt bidrar till en utgivning som präglas av mångfald, kvalitet och fördjupning. Om det är motiverat ska kommittén föreslå förändringar av de statliga stödordningarna. Förändringarna ska syfta till att uppnå effektiva, öppna och rättvisa stöd-system.

Mångfald, kvalitet och fördjupning i utbudet av tidskrifter

Sverige har ett stort utbud av tidskrifter som behandlar många olika områden. Kulturtidskrifterna är ett viktigt forum för nya skribenter och för vissa litterära uttryck som essän och det längre reportaget. I tidskrifterna fördjupas ofta frågor på ett sätt som t.ex. dagstidningarnas kultursidor inte har utrymme att göra. Samtidigt är det inte alltid som t.ex. kulturtidskrifterna når ut till läsarna i den omfattning som är önskvärd.

I syfte att bl.a. främja mångfald på tidskriftsmarknaden fördelar Statens kulturråd stöd för produktion av ett stort antal av landets kulturtidskrifter. De tidskrifter som får stöd ska med sitt huvudsakliga innehåll vända sig till en allmän publik med kulturdebatt i vid mening, eller huvudsakligen ge utrymme för analys och presentation inom kultur och konstarter.

Kulturrådet fördelar även stöd till olika insatser som kommer flera kulturtidskrifter till del. Bidrag ges bland annat till produktion av en katalog över svenska kulturtidskrifter. Stöd ges även för att utveckla marknadsföring av och nya distributionskanaler för kul-

turtidskrifter. I landet finns även regionala tidskriftsverkstäder som fungerar som resurs åt tidskrifterna. Verkstädernas medlemmar är kulturtidskrifterna i regionen. Kulturrådet fördelar årligen medel till verksamheterna, men de stöds även av kommuner och lands-ting.

Uppdraget

Kommittén ska analysera hur tidskriftsmarknaden har utvecklats över tid när det gäller mångfalden av behandlade ämnen och de ekonomiska villkoren för mindre utgivare av tidskrifter och för tidskrifternas medarbetare.

Vidare ska kommittén analysera hur fördelningen av det statliga stödet till utgivning och spridning av kulturtidskrifter har utvecklats över tid, t.ex. vad gäller antal tidskrifter som fått stöd och vilka ämnesområden som behandlas i tidskrifterna.

Kommittén ska bedöma om det statliga stödet på ett effektivt sätt bidrar till ett tidskriftsutbud som präglas av mångfald, kvalitet och fördjupning. Om det är motiverat ska kommittén föreslå förändringar av de statliga stödordningarna. Förändringarna ska syfta till att uppnå effektiva, öppna och rättvisa stödsystem. Kommittén ska särskilt överväga om det statliga stödet till insatser som kommer flera kulturtidskrifter till del, t.ex. tidskriftsverkstäder, är ändamålsenligt i dag eller om det bör få en ny inriktning.

Internationellt utbyte på litteraturområdet

Ett livaktigt internationellt utbyte på det litterära området är av stor betydelse för kulturklimatet i landet. Att svenska författare har goda kontakter i utlandet och att utländska författare intresserar sig för Sverige ger värdefulla impulser till det litterära samtalet. Att förlag och litterära agenter har nätverk i andra länder gör det möjligt för den svenska litteraturen att nå ut, vilket är viktigt både ur kultur- och handelspolitisk synvinkel. Det innebär också att den utländska litteraturen lättare kan komma den svenska allmänheten till del genom översättningar.

I syfte att främja den svenska litteraturen internationellt fördelar Statens kulturråd bl.a. bidrag för översättning av svensk litteratur och dramatik. Kulturrådet ger även bidrag till litterära evenemang i

Sverige och i utlandet. Sveriges Författarfond fördelar bl.a. bidrag till enskilda författare, bokillustratörer, dramatiker och översättare för resor och internationella utbyten samt bidrag till provöversättningar. Andra insatser av stor betydelse för internationellt utbyte på området är de insatser för svenskundervisningen i utlandet som stöds av Svenska institutet.

Uppdraget

Kommittén ska föreslå insatser för att långsiktigt stärka den svenska litteraturens ställning i andra länder och den utländska kvalitetslitteraturens synlighet i Sverige. Kommittén ska särskilt bedöma hur den nuvarande ansvarsfördelningen mellan Statens kulturråd och Sveriges författarfond vad gäller internationellt utbyte på litteraturområdet kan förtydligas i syfte att främja större effektivitet och transparens.

Samråd och redovisning av uppdraget

Kommittén ska samråda med Statens kulturråd, Statens skolverk, Konstnärsnämnden, Sveriges författarfond, Svenska institutet, Kungl. biblioteket, folkbildningsorganisationer och andra berörda myndigheter och institutioner. Kommittén ska också inhämta information från företrädare för bokbranschen och intresseorganisationer på litteraturområdet.

Kommittén ska senast den 1 november 2011 lämna förslag till fördelning av de medel som i budgetpropositionen för 2011 (prop. 2010/11:1, utg.omr. 17) avsatts för budgetåret 2012 för en satsning på litteratur och läsfrämjande. Uppdraget ska redovisas i sin helhet senast den 1 september 2012.

(Kulturdepartementet)